

ਸ਼ੀਤਮਗਰ ਸ਼ਯਤਾਨ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગાજરાવી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમિક ૧૧૮૪૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ શીતમગર રીયતાળ

ક્રમ ૬-૧૩

લેલી હુદ્દાનાં અને દીરઘદીવનાં અજબ પરાક્રમ
જતાવનારી કલ્પીત વારતા.

શીતમંજર રાયતીને

યાને

બંગાળાનો વાઘ.

એક જ ભાગમાં સંપૂર્ણ વારતા

સિખર

ચૂનીલાલ કલ્યાણજી કૃમ્મદાર
ક. સાવરકુહા. (હાલ-કુબાઈ)

ની પાસેથી સર્વ દુષ્ટ ખરિદ કરી

છપાવનાર અને વેચનાર.

બુકબંધાર. કંચનલાલ તાતિલાલ પ્રધાન.

મુ. નડીઆલ

સન ૧૯૩૧

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૧૫૦૦

કીંમત બાર આના.

રા. યુનીલાલ કલ્યાણજી કૃત પુસ્તકો તૈયાર છે

પાંચ લાખનું પાણી.

તવંગરની તલવાર

સૌન્દર્ય સંગ્રામ

આકાશમાં અકસ્માત

❖ સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે. ❖

નવીન સુબોધ આપનાર કલ્પીત વારતા.

સ્વર્ગની અપ્સરા

યાને

શ્રાપીત સુંદરી

એકજ ભાગમાં સંપૂર્ણ વારતા.

કીંમત બાર આના.

અમદાવાદ પાનકેર નાકે “વાસુદેવ” પ્રીન્ટીંગ

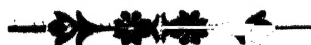
પ્રેસમાં ઈશ્વરલાલ મોતીલાલે છાપી.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	૧	હું	વિચિત્ર ચોર !
”	૨	જું	બદમાશ બિહારી !
”	૩	જું	હંસા હૈયાત ?
”	૪	થું	ભયંકર ભેદી ભામા
”	૫	મું	સાત જૂન !
”	૬	હું	રમેશની મુંઝવણ
”	૭	મું	અંગાળના વાઘની ગુફામાં
”	૮	મું	સુરેન્દ્રની ચાલાકી
”	૯	મું	ખાંડાના ખેલ
”	૧૦	મું	ગેબી ગર્જામાં
”	૧૧	મું	લાખોની લુંટ !
”	૧૨	મું	સીતમગર શયતાન !
”	૧૩	મું	સુરેન્દ્ર સિંહના પંજમાં.
”	૧૪	મું	મહારાજની મુંઝવણ
”	૧૫	મું	કામલતાના કાળા કૃત્યો
”	૧૬	મું	હંસાનો હૃદય પલટો

”	૧૭ મું	મૃત્યુના મુખમાંથી મુક્તિ
”	૧૮ મું	બ્રાહ્મણાતક પારસલ
”	૧૯ મું	સ્નેહલતા
”	૨૦ મું	ઝગમગતાં દીલ
”	૨૧ મું	પાપીની પાછળ
”	૨૨ મું	મૃત્યુનો ઘંટ
”	૨૩ મું	પૃથ્વીપરની દેવી
”	૨૪ મું	પાપનો ફેજ
”	૨૫ મું	મીઠું પ્રભાત !
”	૨૬ મું	સ્નેહમય જગત

હાસ્ય રસનો અખુટ ખજાનો

ડાહ્યો કે દીવાનો

યાને

મુરખ કે પંડીત

જરૂર વાંચો

શીતમગર શયતાન

યાને

બંગાળાનો વાઘ.

પ્રકરણ ૧ લું.

—*—
વિચિત્ર ચોર !

‘ વિનાયક ? ’

‘ જી ’

‘ જો તો સામે શું તણાવું દેખાય છે ? ’

‘ ક્યાં ? ’

‘ જો, સાગરની મધ્યમાં અહીંથી ઉત્તર દિશા પ્રતિ. ’

‘ અરે હા ! એ તો કોઈ માનવી જેવું જણાય છે. ’

‘ મને પણ તેમજ જણાય છે ’

‘ કોઈ અજાણીએ આત્મત્યાગ કર્યો હશે. દુઃખના અસહ્ય
મારથી જીવનનો અંત આણ્યો હશે. ઓ પ્રભો ! ’

‘ વિનાયક ! તારા હૃદયમાં દયા છે ? તને કોઈના જન અયાવવાની ઉમેદ છે ? તારા અખિલ જીવનમાં ત્હે એક પણ પરોપકારનું કાર્ય ઉત્સાહથી ઉમંગથી કર્યું છે ? ’

‘ બિહારી ! તું આજે આમ કેમ બોલે છે. શું મ્હારે તારો નવો પરિચય છે કે ? કહે, બિહારી ! તારી શી ઇચ્છા છે. ’
વિનાયક ગળગળે અવાજે બોલ્યો.

‘ પ્રિયભાઈ ! આજની મ્હારી સ્થિતિ નિત્ય કરતાં વિચિત્રજ છે. સાગરને તીરે, શાંતીમય સ્થાને, તને બોલાવવાનું કંઈક કારણ હતું. કિંતુ.....

‘ કિંતુ.....શું ? બિહારી ! બિહારી !! મને વધુ ન અકળાવતાં જલદી વાતનો સ્ફોટ કરો. ’ વિનાયકે અધીરા બની કહ્યું.

‘ વિનાયક ! મ્હારું દુઃખ, મારી વાત, પેલા દુખતાં માનવી જેટલી જરૂરી જણાતી નથી. ગમે તે ભોગે એ માણસને અયાવવોજ જોઈએ. જીવ હશે તો અયાવવા ચત્ન કરીશું અગર એ દુઃખી દેહની છેલ્લી વિશ્વીય ક્રિયા કરીશું. વિનુ ! જા, જલદી જા, અને એને અયાવ. ’ બિહારી દયાથી દ્રવતા હૃદયે બોલી ઉઠ્યો.

‘ જેવી ઇચ્છા ’ બોલી વિનાયક તેજ ક્ષણે કપડાં કિનારા પર કાઢી ઉછળતા સાગરમાં કુદી પડ્યો.

સાગરના મોજાઓમાં મનુષ્યને પાછા હડસેલવાની તાકાત હતી, કિંતુ મનુષ્યમાં આત્મશ્રદ્ધા હતી, મોજાઓમાં ભયંકર કાળ સમી કરતા હતી, કિંતુ દયાના આવિર્ભાવથી ઉભરાયલું વિનાયકનું હૃદય વધુ મજબુત હતું. સાગરના મોજાઓ સૂર્યકિરણોથી ચળકી રહ્યાં હતાં, કિંતુ પ્રથમ પરોપકાર કરતાં વિનાયકનું મુખ તેથીયે વધુ

તેજશ્રી આપતું હતું. સાગરમાં મારણ શક્તિ હતી કિંતુ વિનાયકમાં એક તારકને છાજતી વિરતા અને તાકાત બન્ને હતા. સાગરને મન એ તો નિત્યની રમત હતી, તાંડવ વૃત્ય હતું, કિંતુ વિનાયકને માટે તે તો જીવનમરણના ખેલ હતા. વિનુને આગળ વધતો નીરખી બિહારી હર્ષના પોકાર કરી તેને શુર ચડાવતો હતો.

થોડાજ સમયમાં વિનાયક તે શય નજીક જઈ પહોંચ્યો. શયને હસ્તગ્રહ કરતાં તેનાં આનંદની અવધિ રહી નહિ. સાગરનાં ઉછળતાં પ્રચંડ મોજાઓની મધ્યમાં દેહમાં ચેતન છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાનો તેને સમય પણ ન હતો. મૃતદેહને હાથ કરવાનું પોતાનું કર્તવ્ય સમજી તે સપાટાબંધ કિનારા પ્રતિ ફરવા લાગ્યો. અચાનક તેની આંખ ફરકી.

જેટલીજ ત્વરાથી આંખ ફરકી તેટલીજ ત્વરાથી તેના શન્ય મગજમાં વિચારોનો પ્રવાહ સ્રવ્ય બની ગયો. અશુભની તેને આ શંકા થઈ. અને તે શંકાએ તેનું તેજ પ્રભાવ શક્તિ અને બળ હરી લીધા. જેટલા ઉત્સાહથી તે શયને ખ્યાવવા ગયો હતો તેથી અર્ધો પણ ઉત્સાહ તેનામાં રહ્યો નહી. મહામુશીબતે તે કિનારા પ્રતિ માર્ગ કાપવા લાગ્યો. ધડીમાં શય પ્રતિ તો ધડીમાં બિહારી પ્રતિ તો ધડીમાં પોતાના કર્તવ્ય પ્રતિ તે નીરખી રહ્યો હતો. શન્ય બની તે આગળ વધતો હતો. તેની શક્તિનો અખૂટ ભંડાર ખૂટતો જતો હતો. પ્રેરણા શક્તિ કે જેથી ઉત્સાહિત થએલા મનુષ્યો ગમે તેવા ભયંકર તથા મહાન કાર્યો સહેલાઈથી કરી શકે છે, તેનો નાશ થવા લાગ્યો.

ફરી ફરી તેને એજ વિચાર આવવા લાગ્યા. જેટલી સહેલાઈથી તથા ત્વરાથી જે સ્થળે પહોંચી શકાયું હતું, તેજ સ્થળેથી પાછા ફરવું વધુ મુશ્કેલ લાગ્યું. ‘ અરે ! પણ બિહારીને આ શબ્દ સાથે સંબંધ શો ? શા માટે ખાનગી વાત મૂકે ન કરતાં સાગરના બચકર કીનારા પરજ કરવાની હતી. આમાં પણ કાંઈક ભેદ છે. વળી બિહારી પણ ચાલાક તરીયો છતાં આ કાર્ય કરવાની મને શા કારણે પ્રેરણા કરી ? બિહારીનાં આજના સર્વ કાર્યો ભેદી જણાય છે. બિહારી ભેદી પુરૂષ જણાય છે. મ્હારે અને બિહારીને સંબંધ શો ? ફક્ત મિત્રતાનોજ અરે ના. ના, મિત્રતા ? ફક્ત નવી મીઠી ઓળખાણુ તેનો નિગૂંથાવ અને મીઠી સંવાદ અમૃત સમી ઇચ્છવા યોગ્ય વાણીજ આ સર્વનું કારણમુન છે. ઇત્યાદિ અનેક તર્ક વિકાસ કરતો વિનાયક આગળ વધતો હતો. તે સ્વગત બોલી ઉઠ્યો ‘ વિનુ ’ તને આજ શો રોગ લાગુ પડ્યો છે ? નિર્દોષ બિહારી પર આજ ચડાવવાની ત્હારી શી હિંમત ? હુંજ મુખો છું. જે સામેજ બિહારી પ્રકુલિત વદન સહ મ્હારી આતુરતાથી રાહ નીરખતો ઉભો છે.

કાંઈ ઉભેલા બિહારીએ વિનાયકને નજીક નીરખતાંજ ધ્રુમ પાડી ‘ વિનાયક ! ’

‘ જી. ’

‘ મનુષ્ય છે ને ? ’

વિનાયકે ડોક ધુણાવી હકારમાં પ્રત્યુત્તર આપ્યો એકદમ કીનારા નજીક આવી પહોંચ્યો એટલે બિહારી તેને મદદ કરવાં ગયો. વિનાયકના હાથમાંથી શબ્દને લઈ રેતી પર સુવરાવતા તે બોલી ઉઠ્યો, ‘ અરે ! આતો સ્ત્રી જણાય છે. ! વિનાયક તું આ શબ્દને ઓળખે

છે ? ' મૃતદેહની નજીક બેસતાં તથા તે સ્ત્રીનો હસ્ત પોતાનાં હસ્તમાં લેતો બિહારી બોલ્યો.

વિનાયક કંઈ પણ બોલ્યો નહિ. બિહારીના પરનો તરફ બેઠ્ઠકાર બની તે પોતાના વસ્ત્રો પહેરવા લાગ્યો. ટાઢથી તેનું અંગ ધુજતું હતું તેના દાંત કચકચતા હતા.

વિનાયકને શાંત નીરખી બિહારીએ ફરી પુછ્યું, ' વિનુ ! કેમ બોલતો નથી ? જો આ તો કોઈ ધનવાન સ્ત્રી જણાય છે. તેના દેહમાં જરા પણ ચરમી જણાતી નથી. વિનુ જરા તપાસ તો. '

પ્રત્યુત્તર આખા સિવાય વિનાયક તો પોતાનું કાર્ય કર્યેજ જતો હતો. બિહારી વિનાયકની સ્થિતિમાં ફેરફાર જોઈ શક્યો હતો. બિહારી અચાવેલ રમાનો હસ્ત છોડી વિનુ ઉભો હતો ત્યાં ગયો અને એકી ટસે તેના મુખપ્રતિ નીરખવા લાગ્યો. વિનુએ પોતાનું મુખ નીચું નમાવ્યું.

' વિનુ ! '

' હ '

' તને શું થયું છે ? મહારા પ્રતિ ખોટા વિચારો આવ્યા છે ? ' જરા પ્રતિભાભરી ભાષામાં તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

' બિહારી ! ત્હારી અટકળ સત્ય છે. બિહારી, તું જાણે છે કે હું તને મારા હૃદયથી ચાહું છું. હું તને મહારો આત્મા માણું છું. આમણે આવશ્યુધી નિખાલસતાથી વાતો કરતા હતા. આજે હું નથી સમજીશકતો કે નિત્યનો સાદો બિહારી સાગરના તટે શું દાવપેચ રમી રહ્યો છે. આજની ત્હારી વાત પણ હું નથી સમજી શકતો. મને નિત્યના બિહારીમાં ને આજના બિહારીમાં આકાશ પાતાળનો તફાવત જણાય

છે. બિહારી ! આ સ્ત્રી સાથે ત્હારે શો સંબંધ ? તેના શબ્દ પ્રતિ ત્હારું ધ્યાન પશુ કેમ પડ્યું ? ' અત્યાર સુધી જ્ઞાનધારી ઉભેલો વિનાયક બોલી ઉઠ્યો.

‘ વિનુ ! ત્હારો બિહારી તો નિત્યનો છે તેજ છે. ત્હારામાં તકાવત જણાય છે. વિનુ ! હું ત્હારી સર્વ શંકાઓ સમજી શક્યો છું અને તે સર્વ યોગ્ય છે. સમય આવે હું તને સર્વ કહીશ. હાલ તો એટલું માની લે કે હું ત્હારો બિહારી છું. સાગર તીરે તારી સાથે વાતચીત કરવા આવ્યો છું. અને અકસ્માતથી આ સુંદરીરત્નને આપણે બચાવ્યું છે. ’ જરા ગંભીર અવાજમાં બિહારીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘ વિનુ ! તું આ રમાને ઓળખે છે ? ’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ નગરના આત્માની આત્મવત્, સુરૂપા હંસાખાને કોણુ નહિ ઓળખતું હોય ? બિહારી ! ઓળખ્યા પછીજ મ્હારી શંકા મજબુત બની છે મને તું જલદી જણાવ કે આ સર્વ શું છે ? હું ક્યાં છું ? આપણી શી પરિસ્થિત છે ? અને આ અખળાને બચાવવાથી આપણે કેવા સંકટમાં મુકાયા છીએ. મ્હને તો બિહારી એક ભેદી પુરૂષ જણાય છે. બિહારી ! મને કહીશ કે આ સર્વ શું છે ? ધ્રુજતા અવાજથી વિનુએ જ્ઞાન ખોતા બિહારી તરફ શંકાશીલ બની પુછ્યું.

‘ વિનુ ! હવે હદ થઈ, મ્હારી ધીરજનો અંત આવ્યો છે. શાંત થા. જે થાય તે જોયા કર. ’ જરા સખ્તાઈ તથા આશામય અવાજે બિહારી જવાબ આપી ફરી તે રમાપ્રતિ ગયો.

એક ક્ષણુ વિચાર કરી બિહારીએ તે મૃતદેહ પરથી સર્વ દાગિના તથા કિંમતી આભુષણો ઉતારી લીધા અને એક પોટકીમાં

બાંધી લીધા. અત્યાર સુધી નિર્દોષતાની સજવન મુર્તિસમા બિહારીએ એ મૃતસુંદરીના શબને જોરથી ઠોકર મારી અને ધુળમાં રમદોળાતું કરી મુક્યું.

આ નીરખી વિનાયક બોલી ઉઠ્યો, ‘ બિહારી ! આ શું કરે છે ? ક્યાના નામથી તે સ્ત્રીને આટલાજ માટે બિહાર કાઢી હતી ? તું જાણે છે કે એ હંસા છે ને હું વિનાયક છું. વિનાયકની પવિત્ર હાજરીમાં તું શું કરી રહ્યો છે, તેનું તને જ્ઞાન છે ? ’

‘ ચુપકર ! વિનાયક !! તહે હજુ પણ મને ઓળખ્યો નહીં ? આ એજ બિહારી છે કે જે જગતનો જુગારી છે, અને જે વીરતાને માટે પંકાયો છે. આ એજ બિહારી કે જેણે હંસા પાસે પ્રેમની માગણી કરી હતી અને તેનો ન સ્વિકાર થતાં હંસાનો બયાનક રીતે વિનાશ કર્યો છે આ એજ બિહારી કે જેણે ભોળા વિનાયકને ફસાવી તેનાજ ઘરમાં આગ લગાડી છે, અને હવે આ એજ પ્રખ્યાત બિહારી છે કે જે વિનાયકના દેખતા હંસાના સર્વ દાગિના લઈ ચાલ્યો જાય છે. વિનાયક ! આતો મ્હારો ધધા છે. ત્હારા જેવા અવનવા પંખીને જાળમાં મેળવ્યાજ કંઈ છું. બસ, હવે જાઉં છું. જાવીમાં ભેટો થશે. ’ આટલું કહી બિહારી તત્ક્ષણ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો. વિનાયકની સર્વ શક્તિઓ હરાઈ ગઈ. જતા બિહારીને તે કશું પણ કરી શક્યો નહિ. તેનાથી બોલાઈ જવાયું ‘ આતે કંઈ જાતનો ચોર ? ’

પ્રકરણ ૨ જી.

બદમાશ બિહારી.

વિનાયક સ્તબ્ધ બની ગયો. તેના આશ્ચર્યની પરિસીમા રહી નહિ. તેની સમસ્ત જીંદગીમાં તેણે આવો ચાલાક લુટારો કદી પણ જોયો ન હતો, તો અનુભવ્યો તો ક્યાંથીજ હોય ? વિનાયક વિચારની પરંપરાએ ચઢ્યો. “ અહો, કેવો ચાલાક ! ‘જેનું ખાધું તેનુંજ ખોદ્યું.’ તેની મધુરતાથી, નિર્જીભતાથી, ઉદારતાથી અને ચાલાકીથી મને વશ કર્યો, મને વશ કરી આ નગરના આત્મસમા રમેશદત્તની પુત્રી પરજ છાપો માર્યો. અરે ! હવે હું રમેશદત્તને શું પ્રયત્નર આપીશ ? આવો નાપાક મિત્ર કરવા માટે હું શું પશ્ચાતાપ કરું ? મહારા જીવનરક્ષકને હવે મહારાથી મુખજ ન દેખાડાય. જે ક્ષણે રમેશદત્તને તેની પુત્રીના પરલોકની જાણ થશે તે સમયે કોની તાકાત હશે કે એ નરવીરથી જાનો રહેવાની હિંમત કરશે. ધારો કે હું અત્યારેજ અહિંથી જાનોમાનો ચાલ્યો જાઉં અને આ વાત મહારાથી અજાણી તરીકે છુપાવું તો ? તેનું કરતાં પ્રથમ તો જીંદગીમાં જીકું ન ખોલેલો વિનાયક જીકું ખોલી સ્વપ્નને તિલાંજલી આપે છે ને પ્રભુનો મહાન ગુનેગાર બને છે, અને જીદ્દિમાન રમેશને બિહારીની ગેરહાજરી તરતજ જણાશે. તેમ થતાં તો આપણા ખારજ વાઝ્યા ગણાય. ત્યારે હવે ઉપાય શો ? કેવી રીતે આત્મરક્ષણ કરવું ? ”

વિનાયક તેજ અવસ્થામાં ત્યાંજ ઉભો રહ્યો, ક્ષણમાં તે હંસાના શય્ય પ્રતિ નીરખતો હતો તો ક્ષણમાં દૂર દૂર દેખાતા નગર પ્રતિ

નીરખતો હતો. ધીમે ધીમે તે હંસા નજીક ગયો. હંસાનો કામળ કર પોતાના કરમાં લીધો અને બબડી ઉઠ્યો, 'હંસા, ઓ હંસા ! તું સદાયે જગતમાંથી ગઈ ? અમારો ત્યાગ કરીને શું તું સુખ માને છે.' હા ! હંસા એટલે નગરનું તેજ, હંસા એટલે નગરનો પ્રાણુ. હંસા એટલે નગરનું નુર. હંસા એટલે વિશ્વનું સર્વોત્તમ અણુસુંધ્યુ, વીણુકરમાયલું કાચું કુસુમ. હંસા એટલે દત્તના મૃહની સુવાસિત કસ્તુરી. હંસા એટલે રમેશદત્ત પોતે. અને રમેશદત્ત એટલે આ નગરનો આત્મા. આત્મા સિવાયનું આ જડ શરીર વ્યર્થ છે, નકામું છે. તે સદી જાય છે, ગંધાય છે ને છેવટે તેનો નાશ છે. તેવીજ રીતે હંસા વિના આ નગરનો જરૂરજ વિનાશ છે. અરે ! ઓ વિનાશના વિપરિત કાળ ! જો ત્યારે અમારી ઉપર આક્રમણ કરવુંજ હતું તો શા માટે દુષ્કાળ યા રોગચાળો ફેલાવીને અમારો નાશ ન કર્યો. જો ત્યારથી અમારા સુખા દખા નહોતા શકાતા તો શા માટે બચકર આગથી યા પ્રલયકાળના વાયુથી અમને તારે શરણે ન લીધા. અરે ! આવી સુકામળ બાજા પર ત્યારે કુર હાથ શા માટે લંબાવ્યો ? ”

વિનાયક હંસાના શરીર પર મસ્તક ઝુકાવી તેજ સ્થિતિમાં ત્યાં શુદ્ધશુદ્ધહીન બની પડી રહ્યો. તેના મગજમાં ગુંગ રહ્યું કે ' બદમાશ બિહારી. '

*

*

*

પવિત્ર ગંગાનદીના મુખ આગળ સુવર્ણનગર શાબી રહ્યું હતું. સુવર્ણનગર એટલે આજની મુંબઈનગરી. ત્યાંની મહત્તા અને વૈભવ એટલે વિશ્વપરની કુબેરનગરી. ગંગાનદીના ફળદ્રુપ પ્રદેશમાં સુંદર

કુદરતી દેખાવોની શી મળ્યા હોય ? એ તો સાક્ષાત ઇશ્વરી અમરા-
વતીજ. કે જ્યાં દેવોને પણ ઘડીબર સ્વર્ગનાં સુખ જુલો ઉતરવાની
મિલ્યા થાય.

નગરના નૃપતિ ચંદ્રગુપ્ત, એટલે પવિત્રતાની મૂર્તિ, ન્યાયમાં
ધર્મરાજ પોતેજ, સાદાઈને ભંડાર હતા. ચંદ્રગુપ્ત જુદિમાં,
કળામાં તથા રાજ્યકારભારમાં અતિ નિષ્ણાત હતા. કિંતુ ‘ શેરને
માથે સવાશેર તો હોયજ. ’

એ જુદિમાન રાજના પ્રધાન રમેશદત્ત બાણ હતા. રમેશદત્ત
રાજની પ્રતિમૂર્તિ હતા. તેનામાં સર્વ જાતની કળાઓના ભંડાર
વસતા હતા. જુદિ તો તેના આપનીજ હતી. રાજ્યકારભારની કળામાં
તેઓ પારંગત હતા. ભલભલા મહારથીઓ અને મુત્સદીઓ તેની
જુદિ આગળ પાણી ભરતા, તે ધારે તે કરાવી શકતા. તેના આવ્યા
બાદ ચંદ્રગુપ્તે રાજ્યધૂરા તેના હાથમાં સોંપી દીધી હતી.

એજ કારણે રમેશદત્ત નગરના સાચા સ્વામી તરીકે ગણાતા
હતા તે પૂજાતા હતા. તેની નીતિથી પ્રજા સુખસંપત્તિમાં વિચ્છેદ
પિના દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા. વાણીજ્યનો ફેલાવો પણ ઘણો
થયો હતો. આ પ્રમાણે, રમેશદત્તની મદત્તા હતી. એટલે દત્ત એ
નગરના આત્મા ગણાતા હતા.

રમેશદત્તને પોતાની ખીંચ સ્ત્રીથી હંસા નામની એકજ કન્યા
હતી. એ કન્યા દત્તને પ્રાણ કરતાં પણ અધિક પ્રિય હતી. દત્તનું
તે સર્વસ્વ હતી. અને દત્તનું તે જીવન હતી.

હંસાના જન્મબાદ હંસાની માતા વધુ ન જીવી. દિન પ્રતિદિન
અશક્તિના પરિણામે તેણે હંસાને એ વર્ષની મુકી આ નશ્વર દેહનો

ત્યાગ કર્યો. દત્તના શોકની પરિસ્થિતિ રહી નહિ. તેઓની હવે પરણવાની જરૂરપણુ ઈચ્છા ન હતી. કિંતુ ચંદ્રગુપ્તના આગ્રહથી અને હંસાની સારવાર માટે તે ત્રીજી વખત પરણ્યા. તેમની ત્રીજી પત્નીનું નામ કામલતા હતું.

નિત્ય નિયમ પ્રમાણે હંસા ફરવા ગઇ હતી. કિંતુ તે દિવસે તો સાંજ પડી છતાંયે તે પાછી ન ફરી. સંખ્યા સમય થતાંજ દત્ત મૂઠે આવ્યા. કિંતુ હંસાને ન નીરખવાથી તેઓ પોતાની પત્નીના રૂમમાં ગયા. ‘હંસા, હજી નથી આવી ?’

‘હું પણ તેજ વિચાર કરું છું હંસાને ગયાને આજે ઘણો સમય થયો છે. કિંતુ હજી તેનો પત્તો નથી. મને તો અશુભ શંકાઓ થાય છે.’ પદગંપરથી ઉભા થતાં કામલતાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘ગભરાવાની જરૂર નથી. હું વિનાયકને તેની તપાસ માટે મોકલું છું.’ રમેશભાણુ તરતજ બહાર આવ્યા. એક નોકરને વિનાયકને બોલાવવાની આજ્ઞા કરી.

થોડીજ વારમાં તે નોકર પાછો ફર્યો. અને જણાવ્યું કે વિનાયક બિહારી સાથે ફરવા ગયા છે. તે પણ હજી આવ્યા નથી.

‘હે ! શું વિનાયક હજી આવ્યો નથી ?’ આશ્ચર્ય સાથે દત્ત બોલી ઉઠ્યા.

‘જી ના.’

‘સુરેશ છે કે ?’ રમેશ પ્રશ્ન કર્યો.

‘જી હા.’

‘તેને બોલાવ.’

‘જેવી આજ્ઞા.’ નોકર તરતજ સુરેશભાણુને બોલાવી લાવ્યો.

સુરેશ આવતાની સાથેજ જોઇ શક્યો કે રમેશભાણુના મુખપર

ગ્જાનિની રેખાઓ આછી આછી દષ્ટિગોચર થતી હતી. મહા મુશ્કેલીથી તે ખોતાના ભાવો છુપાવવા મત્ન કરતો હતો.

‘ સુરેશ ! ’

‘ જી ’

‘ હંસા આજે હજી કેમ નથી આવી ? ’

‘ બાપુ ! હું પણ તેજ વિચાર કરતો હતો. હજી વિનુ પણ આવ્યો નથી. મને તો.....’ સુરેશ આગળ ન બોલી શક્યો. તેની જીભ થોથરાઈ ઝઘ. તેને આગળ બોલતાં સંકોચ થયો.

‘ સુરેશ ! અટકે છે શા માટે ? કહે, વાત શી છે ? ત્હને શું લાગે છે ? વિનુ માટે તને શંકા છે ? જરાપણ સંકોચ વિના વાતને સ્પષ્ટ કર. ’ રમેશ આજ્ઞાભર્યા સ્વરમાં કહ્યું.

‘ મને બિહારી પર શંકા જાય છે. વિનુ તથા બિહારી પણ હજી આવ્યા નથી. વિનુ...વિનુ...માટે હાલ તુરત તો હું કશું પણ કહી શકતો નથી. ’ સુરેશે કહ્યું.

‘ સુરેશ બિહારી પર શંકા લાવવાનું કારણ ? અને વિનુનું શું છે ? ત્હારા બોલવામાં કંઈક ભેદ છે. તું કંઈક જાણતો લાગે છે. અત્યારે તો તું હંસાની તબાસમાં બેચાર માણસો સાથે જા. ત્હારા આવ્યા બાદ ખીજી વાત. ’ તરતજ પ્રત્યુત્તરની રાહ ન જોતાં રમેશદત્ત કામલતાના રૂમમાં ગયા.

‘ પ્રિયે ! શું વિચાર કરે છે ? ’ કામલતાને વિચારઝરત નિરખી દત્તે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ નાથ ! કંઈજ નહિં. ’ સ્મિતસહ કામલતાએ જવાબ આપ્યો.

‘ તું મહારાથી ત્હારા ભાવો છુપાવે છે, ખરૂં ? ’

‘ તમે કેમ જાણ્યું ? ’

‘ તારા મુખ પરથી. ’

‘ સાચું દેવ ! હું પણ મુંઝાણી છું. ’ જરા ખિન્ન બાવે કામલતાએ રમેશને આસન આપતાં કહ્યું.

‘ શા માટે ત્હારે મુંઝાવું પડ્યું છે ? ’ મ્હારાથી જાનું તો થોડુંજ રાખવાની જરૂર છે ? સ્નેહભર્યા બાવોમાં રમેશે કહ્યું.

‘ પ્રાણ ! વિનુ તમને કેવો દેખાય છે ? ’ ગંભીર મુખ સાથે તે બોલી.

‘ કોણ, વિનુ ? ’ વિનાયકનું નામ સાંભળતાંજ રમેશના સમસ્ત શરીરમાં ઝલ્લઝલ્લાટી ઉત્પન્ન થઇ.

‘ હા. તમારો નિર્દોષ જણાતો વિનુ ’ મને ખબર પડી છે કે તે તમારી વિરૂદ્ધ પડયંત્ર રચે છે. અને સાથે પેલો સુરેશ પણ જણાય છે. ’

‘ પ્રિયે આ હું શું સાંભળું છું ! જો આકાશમાંથી આવા સખ્ત ઉનાળામાં પણ મુસળધાર વર્ષાદ વર્ષ્યો હોત તો પણ હું નવાઈ ન પામત. કિંતુ ત્હારા આજના શબ્દો તો તેથીયે વધુ અજાન્યબી ભર્યા છે. ’

‘ માટેજ, જહાલા પ્રભો ! હું તમને સુચના આપતી હતી. વાત તદ્દન સ્પષ્ટજ છે કે વિનુ હજુ મૃદે નથી આવ્યો અને હંસા પણ નથી આવી. હંસા અને વિનુ.....’ કામલતા વધુ ન બોલી. તેણે પોતાના વિચારમુગ્ધ સ્વામીના મુખપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરી. તેના મુખ પરથી હૃદયમાં ચાલતા વિચારોનો ઉકેલ કરવા ઇચ્છ્યું, કિંતુ વ્યથા કામલતા સુપચાપ ઉભી રહી.

પ્રકરણ ૩ બું.

હંસા હૈયાત ?

રમેશની આજ્ઞા મળતાંજ સુરેશબાબુ એ ચાર માણસો સાથે હંસાની તલાસમાં ગયો. સર્વત્ર રોશની થઇ ગઇ હતી. સુરેશબાબુને ખબરજ હતી કે હંસા ‘ હીરા બાગ ’ વા ‘ સ્કાટીક ઘાટે ’ ફરવા જતી હતી. એટલે પહેલાં તો તે સંધ્યાજ ‘ હીરાબાગ ’માં ગયો. ચોતરફ તપાસ કરતાં ત્યાં તેનો પત્તો ન લાગ્યો. બાગના માળીને પૂછતાં માણસ પડયું કે હંસા તે દિવસે બાગમાં ફરવા ગઇજ નહતી. ઝપાટાબંધ તે ત્યાંથી ‘ સ્કાટીક ઘાટે ’ ગયો.

‘ સ્કાટીક ઘાટ ’ એ ખાસ રમઝો માટે મહારાજ તરફથી બંધાવેલ વિહારસ્થાન હતું. સ્કાટીક ઘાટ નજીક ગંગાનદીનો વિશાળ-પટ સાગરમાં સમાતો હતો. એટલે ત્યાં ચોવીસે કલાક નદીના પ્રવાહમાંથી ઉત્પન્ન થતું કુદરતી સંગિત તો સાંભળનારને આનંદ આપેજ. એજ સ્થળે સાગરની મહાનતા અને કુદરતની ઉદારતાનું સંપુર્ણપણે મનુષ્યને ભાન થતું હતું. ચોદશ એક વિશાળ બાગ બંધાવવામાં આવ્યો હતો. તેમાં અનેક વિધ સુગંધી અને સુંદર કુસુમો—ખીલ્યાં અને અણખીલ્યાં—શોભી રહ્યાં હતાં. એ બાગની શોભા તો શબ્દોમાં વર્ણવી શકાયજ નહીં, પછી ભલેને વર્ણવનાર સાક્ષર કવિ હોય !

જેટલી સુંદરતા દિવસે ભાસતી તેથીએ વધુ ભયંકર દેખાવ તો સૂર્યાસ્ત પછી ત્યાં ભાસતો. એટલે અંધ્યાકાળ પછી ત્યાં માનવ

દ્રષ્ટિગોચર થતાંજ નહિ. સાગરના ભયંકર ધુધવાટા, રાત્રિની અંધકાર-મય વિકાળતા અને નિર્જનતા તે સ્થળને ભયંકર બનાવતા હતા.

સુરેશ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. તે સમસ્ત ઘાટમાં ફરી વળ્યો, કિંતુ હંસાનો પત્તો ન લાગ્યો. હંસા ત્યાં આવી હતી તેમ સૂચવતી ત્યાં એકપણ નિશાની ન હતી. છેવટે હતાશ થઇ તેણે પાછો ફરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અચાનક તેણે ત્યાંથી દૂર, કંઈક ચમકતું જોયું. તરતજ તેણે તે લાવવાની આજ્ઞા કરી. એ વસ્તુને જોતાંજ તેના આશ્ચર્યની અવધિ રહી નહિ. તેનાથી બોલાઇ જવાયું ‘ શું હંસા તોફાનમાં ? ’ સુરેશ જે વસ્તુ હાથમાં લીધી હતી તે હંસાની માળા હતી.

ઉપરાષ્ટ્રાપરી તેના મગજમાં અવનવા વિચારો આવવા લાગ્યા. હંસા માટે સુરેશને ગૃહેથી રવાના થતી વખતેજ શંકા થઇ ગઈ હતી અને તે સાચી હોવાનો પુરાવો મળ્યો. હંસાના ગળામાંથી માળા ફેવી રીતે અને શા માટે નીકળી જાય ? હંસાએ પોતેજ ફેંકી દીધી હોય, કિંતુ હંસા તેવી ગાંડી કે ભોળી ન હતી. દ્વિતીય, હંસાપર કોઈએ ધનાદિ માટે હલ્લો કર્યો હોય, કિંતુ તે પણ સંભવિત નથી કારણ કે તેમ કરનાર લોભી એકપણ કિંમતી વસ્તુ અહીં છોડી ન જાય. પણ જો તેના ધ્યાનબહારની આ વસ્તુ હોય તો તે સંભવિત છે. અથવા કોઈ એ રૂપસુંદરી પર મોહિત બની બળાત્કારે તેને ઉઠાવી ગયો હોય.

‘ અરે ! પણ આ નગરના સ્વામીની પુત્રીને ઉઠાવવાની નગર-જનોમાંથી તો કોઈની હિંમત ચાલે એ ન બનવા યોગ્ય છે. ત્યારે ? ’ સુરેશ અવનવા વિચારો કરતો ત્યાં ઉભો રહ્યો.

‘ દીલાવર ! ’ સુરેશે ખૂબ પાડી.

‘ તારામાં હિંમત છે ? ’ સુરેશે શાંત પણ છટાભર્યા સ્વરમાં કહ્યું.

‘ મહારા સ્વામી ! આજે તમે મને ઘણોજ વિચિત્ર પ્રશ્ન પુછ્યો છે. મહારા સ્વામીને માટે મારો દેહ સદાયે સર્વ તાપો સહન કરવા તૈયાર છે. શી આજ્ઞા છે ? ’ સ્વામીથી માન પામેલો બ્રત્ય સહર્ષ બોલ્યો. તેનું હૃદય આજે નાચતું હતું. તેની આંખોમાં તેજના અંધાર ભરેલા હતા.

‘ દીલાવર ! મહેં નિશ્ચય કર્યો છે કે હંસાનો પત્તો મેળવ્યા સિવાય ગૃહે ન જવું. મહારી ઇચ્છા છે કે ભયંકર જળાત્તા સાગરમાં અત્યારેજ તારે જવું. જો અહીંથી થોડું દુર એક હોડી દેખાય છે. તેનો આશરો લઈ સમસ્ત કીનારાપર હંસા માટે ફરી વળવું. હું બાકીના ત્રણ વફાદારો સાથે પગ રસ્તે તપાસ કરીશ અને જો પત્તો ન લાગે તો રમેશદત્તને મુખ ન દેખાડતાં મરીશ. એજ મહારો નિશ્ચય. ’ સુરેશે પોતાની છેલ્લી ઇચ્છા દર્શાવી.

‘ જેવી આજ્ઞા. ’ કહી દીલાવરે એક ક્ષણ પણ વ્યર્થ ન ગુમાવતાં સાગરમાં પડતું મેલ્યું, અને સપાટાબ્ધ પોતાનો માર્ગ કાપવા લાગ્યો, અને ત્યારબાદ સુરેશ પણ ત્યાંથી તરતજ રવાના થઈ ગયો.

ધીમે ધીમે ગાદનિસાનું સામ્રાજ્ય ફેલાઈ ગયું. સર્વત્ર અંધકાર જળાતો હતો. એ અંધકારમય વાતાવરણમાં દુર દુર તારલાઓના ગળો પતંગીયાની માફક ચમકતાં હતાં. લગભગ અડધાએક કલાકની

અવિશ્રાંત મુસાફરી બાદ સુરેશ સાગરને તીરે એક વ્યક્તિ નીરખી. પોતાની સાથેના ફાનસથી તેને ધારી ધારીને નીરખ્યો. સુરેશના હર્ષની સિમા રહી નહિ. તે બોલી ઉઠ્યો, “કોણ વિનાયક ?”

વિચારગ્રસ્ત વિનુ પોતાનું નામ સાંભળી ચમકી ઉઠ્યો. સુરેશને નીરખતાંજ તેનાથી ચીસ પડાઇ ગઇ.

‘વિનુ ! આ શું છે ? આ હંસાનો મૃતદેહ ?’ હંસાના પડેલાં શબ્દો નીરખતાંજ સુરેશ બે ડગલાં પાછળ હટી આશ્ચર્ય સાથે બોલી ઉઠ્યો.

વિનાયક કંઈ પણ બોલ્યો નહિ. તેની આંખમાંથી એક સરખો અશ્રુપ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. આવેશના વેગમાં તે સુરેશને ભેટી પડ્યો. સુરેશને સ્થળે જો કોઈ બીજો હોત તો જરૂર વિનાયકને ગુન્હેગાર ધારી તરતજ તેને ક્રૂદ કર્યો હોત કિંતુ સુરેશને વિનાયકના નિર્દોષ સ્વભાવનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું.

‘વિનુ !’ સુરેશ અનિમેષ નયને તેના તરફ નીરખતાં કહ્યું.

‘સુરેશ.’

‘આ શું ?’

‘હંસાનો મૃતદેહ.’

‘વિનુ ! મ્હને ત્હારી નિર્દોષતા વિષે જરા પણ શંકા નથી. છતાંયે જગતની દ્રષ્ટિએ હાલ તો તુંજ ગુન્હેગાર ઠર્યો છે. બિહારી ક્યાં છે ? હંસાની આ દશા કરનાર કોણ ? વિનાયક ! મને કહે કે આ સર્વમાં ત્હારો શો હાથ છે’ વિનાયકને તેજ સ્થળે બેસાડતા સુરેશ પુછ્યું.

‘ સુરેશભાઈ ! સાંભળ ! આજની બેઠકભરી બીના જાણવા ચોખ્ખ છે હું હંસાના મૃત્યુ વિષે કંઈ પણ જાણતો નથી. મારા મિત્ર બિહારીના અતિ આગ્રહને વશ બની હું સાગર તીરે આવ્યો. તે મને ખાનગી વાત કરવાનું બહાનું આપી બોળવી લાવ્યો. હજી તો અમારી વાત પણ શરૂ બની ન હતી, તેટલામાં બિહારીએ મ્હાફ ધ્યાન સાગરમાં તણાતી એક વસ્તુ પ્રતિ ખેંચ્યું. તેના આગ્રહને માન આપી તે વસ્તુ લાવવા હું સાગરમાં પડ્યો. મારા આશ્ચર્ય અને ક્રોધ વચ્ચે મેં હંસાના શબને ઓળખ્યું. બદમાશ બિહારીને પુછતાં.....’

સુરેશ વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો, ‘ બિહારી બદમાશ નિકળ્યો ? ’

‘ હા. અને તે દગારાએ પોતાનું પોત પ્રકાશી જણાવ્યું કે તે પ્રખ્યાત બિહારી હતો અને ધન માલને માટે વિનાયક સાથે મેત્રી કરી હતી. દરમ્યાન એક દિવસ તેણે હંસાના ગ્રેમની માગણી કરી કિંતુ તે બહાદુર બાળાએ તેને ધુતકારી કાઢ્યો. અને મારા માનને ખાતર તેની અરજીથી તે વાત છાની રાખવાની કબજાત આપી થયેલા અપમાનનું વેર લેવા તેણેજ હંસાને સાગરમાં ફેંકાવી તેનું મૃત્યું ઉપજાવ્યું હતું. હંસાના સર્વ દાગિના લઈ બિહારી અહીંથી ચાલ્યો ગયો છે. પ્રિયભાઈ સુરેશ ! હંસાના મૃત્યુ પછી તેના શબ સાથે હું બેઠો બેઠો વિચાર કરું છું કે હવે શું કરવું. મ્હારા પાપે હંસાનું મરણ થયું. મારા નામે કદી ન ભુસાય તેવું કલંક લાગ્યું. રમેશ દત્તને હું શું મ્હોડું દેખાડું ? હું આ પરિસ્થિતિમાં નથી સમજી શકતો કે હવે મારે શું કરવું. હવે તો મ્હાફ સુકાન તનેજ સોંપુ છું- વિનાયક શાંત રહ્યો.

સુરેશ મળ્યુ ત્યાં વધુ ન રોકાતા પોતાના ત્રણ માણસો પાસે હંસાના શબને ઉપાડી વિનાયક સાથે રમેશ પાસે જવા ઉપડ્યો. માર્ગમાં તેઓએ કંઈપણ વાતચીત કરી નહિ.

લગભગ અડધાએક કલાક બાદ તેઓ સર્વ રમેશના મકાનમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં સંપૂર્ણ શાંતિ પથરાયેલી હતી, રમેશ હજીસુધી હંસાની વાત મહાલયની બહાર જવા દીધી ન હતી. સુરેશ વિનાયક ને લઈ ઉપર ગયો. હંસાનો મૃતદેહ હજી નીચેજ રાખ્યો હતો.

‘વિનુ ! તું અત્યાર સુધી ક્યાં હતો ?’ રમેશે વિનુને પ્રથમ પ્રશ્ન પુછ્યો. તરતજ સુરેશપ્રતિ નીરખી તે બોલ્યો, ‘અને સુરેશ, હંસા ક્યાં છે ?’ રમેશના સ્વરમાં ગભરાટ જણાતો હતો.

‘બાપુ ! વાત ઘણીજ અશુભ છે. બિહારી બદમાશ નીકળ્યો.’ રમેશે કહ્યું.

‘જલદી જે વાત હોય તે જણાવ સુરેશ !, ગભરાટમાં અને ઉતાવળમાં દત્તે જણાવ્યું.’

‘વિનાયકને બોળવી બદમાશ બિહારી સાગરતટે લઇ ગયો હતો. વાતો દરમ્યાન બિહારીએ વિનુને સાગરમાં કંઈક તણાતું દેખાડ્યું. વિનુ તે વસ્તુ લઇ આવ્યો, અને તે વસ્તુ તે.....’ સુરેશ અટકી ગયો. તેની આંખમાં આસુ ભરાઇ આવ્યા તે ગળગળો બની ગયો.

‘તે શું હતું ? જરાપણ અચકચા સિવાય જલદી કહી દે.’ રમેશ તથા કામલતા એક સાથે બોલી ઉઠ્યા.

‘તે.....તે.....હંસાનો મૃતદેહ.....’

‘હંસાનો મૃતદેહ ? શું બિહારીએ હંસાનો વિનાશ કર્યો ?’ રમેશ તકુમી ઉઠ્યો.

‘ બિહારીએ હંસાનો નાશ કરાવ્યો અને આપણી પાસેથી ધન મેળવવા વિનુને ફસાવી તેનો મિત્ર બન્યો હતો. સુરેશે ખુલાસો કર્યો તેણે આગળ ચલાવ્યું આ આળ વિનામક પર ચલાવવા તેણે તેને સાગરતટે લઇ જવાની આજી ગોઠવી હતી. વિનુ હંસાના દેહ પાસે જાય બની બેઠો હતો. હંસાના દાગિના લઇ બદમાશ ત્યાંથી રવાના થઇ ગયો છે. આપુજી ! તેણે જણાવ્યું કે તે પેલો પ્રખ્યાત બદમાશ બિહારી પોતેજ હતો. ’

રમેશને ઝળઝળાઆંથી ભરેલાં નયને વિનુ પ્રત્યે નીરખ્યું કિંતુ વિનુની પણ તેવીજ દશા હતી.

‘ મહારા શબ્દો નાથ ’ કામલતા જોરથી રડતાં રડતાં બોલી ઉઠી.

‘ હંસાનો દેહ ક્યાં છે ? ’

‘ અહીંજ છે. ’ કહી સુરેશે તે લાવવાની આજ્ઞા કરી.

હંસાનું મુખ નીરખતાંજ કામલતા જમીન પર તુટી પડી અને ઘુસકે ઘુસકે રડવા લાગી. રમેશ અવાક બની ગયો. તેનું નયણ મળિ જવાથી તેવા હૃદયને સખ્ત આઘાત લાગ્યો છતાં પણ તે એક મુસસ્તી નરવીર હતો. તેણે પોતાનું હૃદય વજ્ર સમાન બનાવવા ઇચ્છા કરી, કિંતુ તેની આંખમાંથી અશ્રુઓની ધારાઓ વહેતી હતી. વિનુ તથા સુરેશની પણ તેજ દશા હતી. લગભગ અડધીએક કલાક તેવી સ્થિતિમાં તેઓ ઉભા રહ્યા. છેવટે દત્તે ડોકટરને બોલાવવાની એક માણસને આજ્ઞા કરી.

‘ આપુ ! સુરેન્દ્રને બોલાવું તો ? મને હંસાનું મૃત્યુ બેદ ભરેલું જણાય છે. ’ સુરેશે ધીરે ધીરે કહ્યું

‘જેવી ઇચ્છા’ પુત્રીના મૃત્યુથી શોક સાગરમાં કુબેલા પિતાએ ડુંકમાંજ પતાવ્યું. અને સુરેશ એક માણસને સુરેન્દ્ર-હીટેકટીવને બોલાવવા મોકલ્યો.

થોડાજ સમયમાં ડોક્ટર આવી પહોંચ્યો. તેણે હંસાને! હસ્ત નેચો. કિંતુ તેમાં જરાપણ ગરમી ન હોવાનું જણાવ્યું. એટલામાં તો સુરેન્દ્ર પણ આવી પહોંચ્યો.

સુરેન્દ્રે ડોક્ટરને થોડીવાર રોકાવાનું જણાવ્યું સુરેશ સર્વાવાત તેને જણાવી. તેણે હંસાનો મૃતદેહ તપાસવાની રજા માગી ‘પ્રધાનજી! હંસાખ્હેનના શબને હું ડોક્ટર પાસે એકાંતમાં તપાસાવવા ઇચ્છું છું.’ સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

દત્તની રજા મળતાંજ તેઓ એક રૂમમાં ગયા. સુરેન્દ્રે ડોક્ટર સાથે ફેટલી ખાનગી મસલત ચવાવી તથા હંસાના દેહનું સુક્ષ્મ અવલોકન કર્યું ત્યારબાદ તેઓ બહાર આવ્યા.

‘દત્તજી! હંસાની છબી છે કે?’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘હાજી’ રમેશે કામલતાને હંસાની છબી લાવવાની આજ્ઞા કરી કામલતા ગૃહમાં ગઈ એટલે સુરેન્દ્રે તેની ઓળખાણ માગી સુરેશ તેને પ્રધાન પત્ની તરીકે ઓળખાવી. દરમિયાન સુરેન્દ્ર ઘણીજ સંભાળ પુર્વક વિનાયક તથા સુરેશ પ્રતિ નીરખી રહ્યો હતો. તેનું ધ્યાન ચોતરફ ફરતું હતું. એટલામાં કામલતા હંસાની છબી લઈ આવી અને સુરેન્દ્રને આપી.

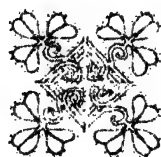
‘રમેશ બાબુ! હું આપની સાથે ખાનગી વાતચીત કરવા ઇચ્છું છું’ સુરેન્દ્રે કહ્યું ‘અને’ હંસાખ્હેનના મૃતશબને હાલ પુરત તો અગ્નિદાહ ન હોતા આપના વિશ્વાસુ નોકરોને કબજામાં રાખો.

સુરેન્દ્રની અગ્નયણી ભરેલી તુલુકંથી સર્વ વિરમય પામ્યા હતા. કિંતુ સુરેન્દ્ર બાબુએ ધણાં ભયંકર કેસોનો ઉકેલ કર્યો હતો અને તેથી કોઈ કશું બોલ્યું નહીં.

એકાંતમાં દત્તને લઈ જઈ સુરેન્દ્ર બોલ્યો, ‘પ્રધાનજી ! તમારે જરાયે મુંઝાવાની જરૂર નથી. હંસાબહેન જીવતાં છે. આ તેમની બનાવટી કાયા છે. હવેથી બરાબર સંભાળ રાખજો આ વાત બહાર જવા ન દેતા જુઓ ! શાંતી રાખશે તો સર્વ સારાંવાનાં થશે. મને તથા મારા સાથીને આપના મકાનમાં ગમે તે સમયે અને રજા સિવાય આવવાનો પરવાનો મળવો જોઈએ.’

‘પણ આ હંસા બનાવટી છે તેની ખાત્રી ?’ રમેશે પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ વાત આપને પછી જણાવીશ. હાલ તો તમે સાવચેત રહેજો.’ સુરેન્દ્ર તથા દત્ત બહાર આવ્યા. બિહારીને લગતી કેટલીક વાત વિનાયકને પુછી સુરેન્દ્ર તરતજ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૪ થું.

ભયંકર બેઠી ભામા !

‘ બિહારી ! ’ એક ભયંકર જણાતી પર્વતમાળામાથી ઉપરનો અવાજ આવ્યો. અવાજની સાથેજ એક ભીમકાય પુરુષ ત્યાં એકજ છલંગે આવી ઉભો. આવનાર વ્યક્તિ કાળા કપડામાં સજ્જ થતો હતો. તેની કેડપર નાગની જીસ ભમી તરવાર લટકી રહી હતી.

‘ બિહારી ! પાસા પોખાર છે કે ? ’ સ્ત્રી જેવી જણાતી પ્રથમ વ્યક્તિએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા. આપણા તો સદાયે પાસા પોખાર છે. વિનાયકને ખરાબર બનાવ્યો. અને પેલી કંચનવણી કામળાંગી હંસી સમાન હંસા આપણા કાણુમાં છે. ’ બિહારી નામની ભીમકાય વ્યક્તિએ જણાવ્યું.

‘ બિહારી ! ગુફામાં ચાલ. સર્વ વાતો ત્યાં કરીશું ’ બન્ને વ્યક્તિઓ એક ક્ષણમાં ત્યાંથી અદ્રશ્ય બની ગયા.

કેટલાક વિચિત્ર માર્ગો યોજાઈ તેઓ એક વિશાળ ભવનમાં આવી પહોંચ્યા પોતાના કાળા ઝબ્બા દુર કરી તેઓ એક કોચ પર બેઠા.

‘ બિહારી ! ત્યારે તથા માણસોએ ચેતીને ચાલવાની જરૂર છે. પેલો પ્રખ્યાત અને બાહોશ હીટકટીવ સુરેન્દ્રને રોકવામાં આવ્યો છે. ખરી હંસા જીવતી છે તેમ તેણે જણાવ્યું છે. હજી બનાવટી હંસાનો મૃતદેહ રાખવામાં આવ્યો છે જે જે બહી ચાલાકીથી કામ કરશે ’ પેલી રમણી બિહારીની નજીક સરતાં બોલી.

‘ જાલી ! આપણા ગરીબ દુશ્મનોની શી તાકાત છે કે તે મને અથવા તને પકડી શકે ? ત્હારી બેઢભરી ચાલાકીથી તો સર્વ કાર્ય સફળતાથી પાર પાડ્યું છે અને તે માટે તને ધનામ આપવું ઘટે. અને આ ત્હાં ધનામ ’ કહી બિહારીએ એ રમણીને પોતાના બાહુપાશમાં બદ્ધકરી યુગ્મનના વરસાદથી નવરાવી.

‘ બિહારી ! સુરેન્દ્ર તો તેનું કાર્ય કર્યાજ કરશે આપણો નવો પાસો ક્યાં ફેંકવાની ઇચ્છા છે ? ’

‘ પ્રિયા ! પ્રથમ તો સુરેન્દ્રને તથા સમસ્ત નગરને રંજડવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. અને તે માટે આવતી કાલે એકી સાથે ‘ સાત ખૂન ’ કરવાનાં છે. કેમ, ત્હારો શો વિચાર છે ? ’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ સાત ખૂન ? ’ તે રમણી આશ્ચર્ય સાથે બોલી ઉઠી.

‘ હા. ’

‘ કેના ? ’

‘ સાતેય નગરના ધનવાનોના યુવાન પુત્રો છે. અને આપણા સાત માણસો તે સ્થળે ગોઠવી આપ્યાં છે. એટલે આવતી કાલે નગરમાં દાદાકાર વર્તશે. ’ દસતાં દસતાં બિહારીએ કહ્યું.

‘ તે તો ઠીક, પણ, ધારો કે હંસગામીની હંસી તમારી ઇચ્છાને આંધીન બને તો, આ લત્તા તો સદાયે આપના ભુજપાસમાંથી વેગળા થવાની કેમ ખરેખરે ? ’ પેલી રમણીએ રિમત સાથે કહ્યું.

‘ કદી પણ નહિ. મ્હારી લત્તા તો સદાયે મ્હારી સાથમાં છે. ત્હેને તો કદીયે ભુલવાનો નહિ, તેમજ છોડવાનો નહિ. કદાચ જો પેલી હંસી હાથમાં આવશે તો એ ચીઆવલીને ત્હારા પગ પૂજતી

કરી મુકીશ. અને ત્હારા ચરણરજની સદાયે દાસી બનાવી હું અભિ-
માન લઇશ. ' બિહારીએ જણાવ્યું.

' શાખાશ મ્હારા બહાલા બિહારી, શાખાશ છે. મ્હેં પણ તારી
પાસેથી આવીજ આશા રાખી હતી. અને હવે મહાલયનો સંઘર્ષ
ખળનો તુરતમાંજ હાથ કરવાની બાજુ ગોઠવવાની ઇચ્છા છે કે
જેથી આપણી સર્વ દરિદ્રતા શીટી બન્યે ' રમણીએ પોતાની ઇચ્છા
વ્યક્ત કરી.

' ત્હારો બુદ્ધી સ્વામી શું કરે છે ? રાજ્ય કારભારમાં ઉંડી
શુઝેલી તેની ચાંચ ત્હારાપર ચોંટે છે કે નહિ ? ' બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

' આખો દિવસ એતો રાજમહાલયમાં રાજ્યક્રિય વિષયોના
ગુચવાડાઓ ઉઠેલ્યા કરે છે તેને રાત્રીદીવસનું જાન નથી. '
રમણીએ જણાવ્યું.

' અને સુરેશ ? '

' મ્હને સુરેશમાં બેદ જણાય છે. સુરેશ અને સુરેન્દ્ર તેના
સાથી સાથે કંઈક નવીન તોફાન મચાવી રહ્યાં છે. મ્હારા ખાનગી
માણસો તેની પાછળ ભગ્યા કરે કિંતુ હજી બરાબર બેદ નથી જાણતો.
તેનાથી ચેતવા જેવું છે ' પેલી રમણીએ સુચના આપી.

' અને વિનાયક ? ,

તે તો બિચારો પોતાને હંસાના મોતનું કારણ માની આખો
દિવસ ગાંડાની માફક પોતાના મુઠ્ઠામાંજ બેસી રહે છે, અને કેટલીક
વાર તો બકવાદ પણ કરે છે. એ તો બિચારો ભોળો છે. ' રાક્ષસી
સમાન રમણીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘ એ પણ કીક થયું. કેમ ત્યારે હંસાને મળવાની ઇચ્છા છે ? બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા, ચાલો. હું પણ જરા તેને તમારી તરફેણમાં મનાવી જોઉં. ’ તે રમણી તથા બિહારી બંને હંસાને રાખવામાં આવી હતી તે તરફ રવાના થયા.

‘ બિહારી ! ત્હમે બહાર ઉભા રહેજો હું અંદર જાઉં છું. હવે અમારો વિવાદ તો સાંભળજો. ’ હિમત કરતી તે રમણી એક ચોરડામાં દાખલ થઇ.

‘ કાં હંસા ! મહેમાની તો હંસાને યોગ્યજ થાય છેને ? ’ દાખલ થતાંજ મુખપર ભુરખો ચડાવી તે રમણીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ દુઃખીના દુઃખના દુઃખને દુઃખદ બનાવનાર રમણી, આપ કોણ છો ? આપનો અવાજ પરિચિત જણાય છે. મ્હારી માતાનો સ્વર પણ તમનેજ મળતો આવે છે. પણ એ બિચારી અહીં ક્યાંથી આવે ? જો કે હતી તો અપરમાતા કિંતુ માતા કરતાં પણ વધુ સ્નેહ બનાવતી હતી. ’ દુઃખના બારમાં દયાએલી હંસાએ કહ્યું.

‘ હશે. તેની મારે શી પંચાત ! હું તો ત્યારી નવી સહચરી બનવા ઇચ્છું છું. કેમ મ્હને ત્યારી બેનપણી બનાવીશ ? ’ એક અદ્ભુત સાથે તે બોલી.

‘ મ્હારી બેનપણી બની શું તું મ્હારા દુઃખની ભાગીદારણ બનવાની ઇચ્છા ધરાવે છે ? કદાચ તને પાપીના પાપગારમાં બનતાં દુષ્ટ કર્મોની માહિતી નહિ હોય, એટલે તને મ્હારી સાથે નરકવાસ કરવાની ઇચ્છા થતી હશે, કેમ ખરૂંને ? હંસાએ પોતાના પર પડતા દુઃખો વર્ણવતા જણાવ્યું.

‘ અરે ભોળી હંસા ! હું તારીજ ભાગીદારજી બનવા ઇચ્છું છું કિંતુ તને દુઃખી બનાવીને નહિ. હું તો તને સુખી જોવા ઇચ્છું છું. એ સાંભળ—

સુખ આ સંસારમાં, સંભોગમાં સાચા રહ્યાં,
સુખ આ સંસારમાં, મનમાનતા ભોગે વસ્ત્યાં;
સુખ આ સંસારમાં, છે ચિત્તવાનના ચિત્તમાં,
સુખ આ સંસારમાં, છે સમયના આનંદમાં,
ખસ થઇ કરો હૃદયી તમે, રસખસ બનાવી લાલને;
લટુ બનાવી રૂપમાં, ગુલતાનમાં નિશદીન રહે.

‘ એટલે ! ઓ કર્મચાંડાળ અબજા ! તું મહેને ક્ષણિક સંસારનાં આકર્ષક સુખો બતાવી અસત્યતા પથે દોરી જવા ચાહે છે ? ’ કુપિત બનેલી હંસાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ છો બાળકુવારાં બાળા, આ શું માંડયા ચાળા ?

સત્ય અસત્યનાં ખડાનાં, મુકોને તમ માળા. ’

‘ કુંવરી ! હજી તો તમે કુંવારા છો, એટલે મનપસંદ પતિને વરી શકવા માટે મુક્ત છો, તો પછી શામાટે નરવીર બિહારી સાથે લક્ષ કરતા નથી ? ’ પોતાનું ખરૂં પોત પ્રકાશતાં તે રમણી બોલી.

‘ ઓ કાળા બુરખામાં અને તેવીજ રીતે કાળા અંધકારના ખાડામાં પડેલી રમણી !

દીલસે દીલ જ્યાં ના મળે ત્યાં લગ્ન કરવા પાપ છે.

સ્નેહ હીન સંસારમાં રહેતાં બચંકર શ્રાપ છે.

સ્નેહના છે લગ્ન, નહિ એ દેહના બંધન ખરે !

જો સ્નેહની સરિતા ખૂટે. તો નાવ ડોહા ખાય છે.

નાવ ડોલ્યા ખાય તો, લાવી ભયંકર થાય છે. ને અંતમાં તે નાવનાવીક બેઉ યુડી ભય છે. 'ઓ સ્નેહ શબ્દ પાછળ ગાંડી બનેલી બોળા બાળા, સ્નેહની સરિતા નથી, સાગર નથી આ વિશ્વમાં, સ્નેહ જેવો શબ્દના અસ્તિ ધરાવે અહીં કદા. બસ ફાંકડો યુવાન! ને ફેશન તણી જો વાત છે, તો ઇશકના આનંદમાં ત્યાં પ્રેમની ધારા છુટે

માટે મહાર્ કહેવું માનીજા. 'વાતરંગ પર ચડીમાની આવનાર યુવતિએ પણ યોગ્ય પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

હંસાથી આ ન સહેવાયું- ગુસ્સાની જવાબા તેનામાં વધુ તેજીત બની. તેનાથી ના રહેવાયું તે ગર્જા ઉડી, 'ઓ કર્મચંડાળ રમણી! સ્નેહ કદી ગાંધીને હાટે કે વગડાની વાટે મળતો નથી, સ્નેહ એ ઉપરના દેખાવ કે ડાળને પણ નથી માનતો. સ્નેહનાતાર તો દીલના હોય છે. એ તો કાષ્ઠક વીરલામાં હોય છે. સર્વમાં નહિ. હતા એ સ્નેહના અંકુરા નળ દમયંતીમાં, સીતા રામમાં, સત્યવાન સાવીત્રીમાં, તારામણી હરિશ્ચન્દ્રમાં,'

'યુપકર હંસા! હદ બહારની લવારી કરવામાં સાર નથી. માની જા, અગર બળાત્કારનો ઉપયોગ કરવો પડશે. બિહારી રૂપે સુંદર છે દેખાવમાં મજાજીત બાંધાનો યુવક છે તેની પાસે ધન છે. વાડી છે બંગલા છે, કહે ત્યારે વધુ શું જોઈએ છે?' તે રમણી અવનવા ભાવે સાથે બોલી.

'નારી નામને લજ્જાવનાર બટક બોલી! બંધકર તારા વજ્ર શબ્દોનો વ્યર્થ વરસાદ અગર ત્યારે માટે જહનમનો ખાડો

ખોદાય છે. અરે ! કયા એવા નામદની તાકાત છે કે આ અખળા પર બળાત્કાર કરે ? ' ભયંકર વાઘણ . સમીએ હંસા એ ગર્જના કરી.

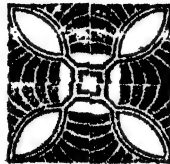
નામદ નહિ તે મદ છે, હંસા નમાવે આજ જે,
માન મજે છે જ્યાંસુધી, સમજી જવામાં સાર છે.'

ઉપર પ્રમાણે બોલતો વિકાળ સિંહસમો બિહારી ત્યાં આવી પહોંચ્યો તે બોલી ઉઠ્યો, 'હંસા ! જ્યાંસુધી ત્હારી હંસીસમી સુંદર ચાલ છે. અને જ્યાંસુધી મ્હારે સ્નેહ ત્હારીપર છે ત્યાંસુધી તો તું નિર્ભય છે. પણ યાદ રાખજે ! મ્હારી ઇચ્છાની આડે આવનારના ભયંકર હાલહવાલ થાય છે. બિહારી ધારે તે કરી શકે છે. બિહારીના નામથી સમસ્ત જનતા ત્રાસે છે. '

એટલે, શું તું બળાત્કાર કરવો ચાહે છે ! ' ગભરાયલી હંસાએ આ અણુધારી આકૃત નીરખી પ્રશ્ન કર્યો.

' જો તું મ્હારી ઇચ્છાને તાબે નહિ થાય, તો પછી તેજ માર્ગ ઉત્તમ છે હજી તને વિચાર કરવાની થોડી મુદત આપુ છું ' ભયંકર અવાજે બિહારીએ પડકાર કર્યો.

' હંસા, આજ તો હું જાઉં છું, હવે આપણે ફરી મળીશું ત્યારે જોયું જશે ' આટલું કહી તે રમણી તથા બિહારી ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા.

પ્રકરણ. ૫ મું

સાત ખુન !

પ્રભાતનો સમય હતો. સૂર્યનારાયણ પોતાની દેદિપ્યમાન રશ્મિઓ જગતપર વર્ષાવી રહ્યા હતાં. પશુપક્ષીઓ પોતાનો નિત્ય નિયમ કરવા આકાશપથે જુદી જુદી દિશાઓમાં વિહાર કરી રહ્યાં હતાં. જનસમાજ પણ પોતાના નિત્યકાર્યમાં મગ્ન બની ગયો હતો. સુવર્ણનગરનો ભયંકર સૂર્ય પણ નિત્ય કરતાં વધુ ગંભીરતાથી ચળકી રહ્યો હતો.

એક ભવ્ય મહાલયની અગાશીમાં બે યુવાનો વાતોમાં તસ્લીન બની ગયા હતા. અચાનક તેઓની પાછળ એક બેદીપુરુષ લાલ વસ્ત્રમાં મુખ છુપાવી દેખાયો. આંખ મીચીને ઉઘડે તેટલી ક્ષણમાં તો તેણે પાછળથી બેમાંના એક યુવાનના હૃદયમાં ચમકતી છુરી ભોંકાવી દીધી એકજ ચીસ સાથે તે યુવાન લોહીતરભોળ બની ધરણીપર ઢળી પડ્યો.

‘પ્રતાપ ચાલ જલદી કહી તે લાલ માણસ ખીજા યુવાન સાથે તે સ્થળેથી રવાના થઈ ગયો.

મલીકુંચીઓમાંથી પોતાનો માર્ગ મેળવી તે ભયંકર ખૂની એક બંગલાની આસપાસ ફરતી વાડીમાં દાખલ થયો તે સ્થળે પણ બે યુવાનો વાતચિતમાં મશગુલ બની ગયા હતા. એક તો ધડી ધડી ચોતરફ પોતાની ચતુર ચક્ષુઓ ફેરવતો હતો.

‘ મનહર ! જો પેલો બમર ખીમેલાં મુલાખની કળાઓનો આસ્વાદ આખવાની તૈયારી કરે છે, કે અચાનક બમર મરી જાય તે મુલાખના જેવું વેધવ્ય કોનું કહેવાય ? ’ પેલા આક્ષક યુવાને પશ્ન કર્યો.

‘ એ તો..... ’ એ યુવાન વધુ ન બોલી શક્યો. સજ્જસજ્જારી કરતું એક બેદી તીરે આવી તેનું હૃદય વીંધી નાખ્યું આ જોતાજ તેની સાથેના યુવાન હસતો હસતો ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

પોતાનું કાર્ય ખલાસ કરી બેદી લાલમાણસ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો તેને જાણ થું થાય છે તે જાણવાની જરાયે ધંધાત ન હતી તેણે ત્યાં એક લાલ કાગળની ચીટી મુકી દીધી.

‘ અહો ! આજનો દેખાવ કેટલો મનોહર છે ! ’ એ વીસ વર્ષના યુવાનો નગરના એક મહોલ્લામાં આમથી તેમ ફરતા વાતો કરતા હતા.

‘ બાબુજી ! આજનો એ મનોહર દેખાવ, ખરેજ, મધુર છે. પશુ..... ’ બીજો યુવાન અટકી ગયો.

‘ પશુ-શું ? પેલાં યુવકે પશ્ન કર્યો.’

, મને તો લાગે છે કે બ્યોમના બાવેબર્યાં વિકારો આપણે આપની પ્રિયા, કે જે લાલ તેના પિતૃગૃહે વસે છે, માઠ આપે છે. કેમ ખરૂંને ? ’ હસતાં હસતાં પ્રથમ યુવક બોલ્યો.

‘ તો ત્હારી શી ઈચ્છા છે ? ’ બીજાએ પશુ મશ્કરીમાં પૂછ્યું.

‘ તમારી પ્રિય પત્નીને તેડી લાવવાની મને આશા ફરમાવો થયો આ પત્ર તે પર તેમને મારી સાથે આવવળી બલામણુ લખી આપો. ’ પત્ર પેન આપતા તે બોલ્યો.

રનેહી મિત્રના આગ્રહને વશ બની ગોલા યુવાને તરતજ તે પ્રમાણે કર્યું. કિંતુ તેણે તે કામ ખલાસ કર્યું કે તરતજ તેનો ચમદુત આંતર પહોંચ્યો. બચવાનો સમય ન આવતા ખૂની હુમલો કરી લાલ માણસ ત્યાંથી બીજા યુવાન સાથે એક વિકટ હાસ્ય કરી રવાના થઈ ગયો.

‘ કેમ કનક ? ’ એક મકાનની પાછેલી બારીથી ઉપર ચડી પેલા ભયંકર માણસે એક માણસને પ્રશ્ન કર્યો. -

‘ સર્વ તૈયાર છે. હાલ તે પૂર્ણ કરે છે. ચાલો લાગ સારો છે. ’ બીજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

ભૂખ્યા વરૂની માફક તે અંદર દાખલ થયો અને થોડી વારમાં પૂર્ણ હોલમાં આવી પહોંચ્યો. બાવીશ વર્ષનો બ્રાહ્મણનો યુવાન પુત્ર પ્રભુ ભક્તિમાં લીન બની ગયો હતો; પાછળથી એક ભયંકર હુમલા સાથે તેને લોહીના ખાખોચીયામાં તરબોળ બનાવી દીધો ! બેઉ બેદી વ્યક્તિઓ ત્યાંથી ચાલતું પકડ્યું. મરતી વખતની તે યુવાનની ખૂમથી તેના માતાપિતા દોહી આવ્યા, કિંતુ તે પહેલાં તો લાલ પુરૂષ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

ઘણીજ ત્વરાથી ફેટલાક રસ્તાઓ ઓળંગી નગરની લગભગ બહાર આવેલા ફોજદારના ગૃહનજીક તે આવી પહોંચ્યો. તેણે ચોતરફ દ્રષ્ટી ફેંકી કિંતુ કંઈએ જણાવું નહીં. એટલે ધીરેથી સીટીને અવાજ કર્યો. અવાજ સાથેજ એક યુવાનનું ડોકુ બારીમાંથી દેખાયું તેણે ઉપર આવવાની સંજ્ઞા કરી.

તરતજ સંપાટબંધ તે ઉપર ચડી ગયો. પેલા માણસે ધીરેથી કહ્યું, ‘ તમે અહીંજ ઉભા, રહો હું તેને બોલાવી લાવું છું ’

‘ જલદી જ નગરમાં હાહાકાર થતો હશે કદાચ પોલીસ પાછળ પડી હશે પેલા લાલપુરને જળાવ્યું.’

‘ સંત્રામસિંહ! ચાલો આવો છોને? ’ પોતાના પિતાસાથે વાત- કરતાં એક યુવાન રજપુતને એક માણસે પ્રસ્ન કર્યો.

‘ હા. ચાલો ’ કહી તે યુવાને ત્યાંથી બારી નજીક ગયો. કિંતુ ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં તો પાછળથી એક તરવારના ધાગે તેના અંગના બે ટુકડા કરી નાખ્યા. મરતી વખતની છેલ્લી ખૂમ પાડવાનો સમય પણ સંત્રામસિંહને મળ્યો નહિ.

પોતાનું કુર કાર્ય પતાવી તેખૂની લોહી નો તરસ્યો બદમાશ ત્યાંથી રકુચક બની ગયો. જતી વખતે તે બોલી ઉઠ્યો ‘ હજુ બે! ’

ધીરેધીરે તે સાગરના તીર નજીક આવી પહોંચ્યો. તેણે બે ચાર પુરોને સાગરની મીઠીસહરીનો આનંદ મેળવતા નીરખ્યા તે બબડી ઉઠ્યો, ‘ બિચારા ગરીબ પ્રાણીઓ. બલે ઘડીબર મગ્ન માણી લે. તેને ક્યાંથી ખબર હોય કે તેનો કાળ તો ક્ષણે ક્ષણે નજીક આવતો જાય છે. ’

એકપ્રતિ બે માણસો દાસ્ય વિનોદ કરતા કરતા હતા. તેમાંથી એક બોલી ઉઠ્યો? ‘ વિનોદ! હજુ તારો મિત્ર કેમ ન આવ્યો હવે તો ચાલો નગરમાં જઈએ. બહુ મોડું થશે. તો કાકાજી ગુસ્સો કરશે. ’

‘ અરે પણ હવે કાકાજીની તાકાત નથી કે ચારીપુર ગુસ્સો કરે કારણ કે અપણે તો હવે સદાય અહીંજ રહેવાના. ’ બીજાએ કહ્યું.

બીજાના પ્રોત્સાહનો ગૃહાર્થ ન સમજવાથી પ્રથમ બોલી ઉઠ્યો, ‘ એટલે તું શું કહેવા ઇચ્છે છે. ’

‘ બસ એનો અર્થ એજ કે આપણે હવે અહીંજ રહેવું ને આનંદ કરવો, મરવું તો થયું અહીંજ. અહા કેવો મીઠો વાસુ ! ’ એધ્યાન બની જવાબ આપ્યો.

‘ નહીં! આપણાથી તે નહિ બની શકે! પુન્ય કાકાજી મ્હારા સિવાય એક ક્ષણપણુ જીવી શકે નહિ. આપણે તો રોજ અહીં આનંદ કરવા આવવું ’ હસતાં હસતાં પેલા યુવાને જણાવ્યું.

‘ જો મ્હારો મિત્ર આવ્યો ચાલો બેટવા ’ બીજા માણસે દુરથી લાલ માણસને આવતો જોઇ કહ્યું.

“ આ ત્હારો મિત્ર છે ? ”

“ હા, એજ, ચાલો. ” બેઠે જણા આગળ ગયા. નિર્દોષ આત્મા મિત્રતા મિત્રને બેટવા ગયે; કિંતુ તેજ ક્ષણે તેનાં પેટમાં કારમી કટારીએ પ્રવેશ કર્યો, અને તેના આંતરડા બહાર ખેંચી કાઢ્યા. મરતી વખતે વિશ્વાસ ધાતી માણસને હૃદયના શાપ આપતાં તે બૂલ્યો નહિ. કિંતુ પામીને તેવા શાપોની પરવા હતી નહિ. દુર ઉભેલા કેટલાક માણસો ત્યાં આવે તે પહેલાં તો તેઓ ત્યાંથી પોખારા ગણી ગયા.

ત્યાંથી ઝપાટા ખેંચ તે પુરૂષ સ્ફાટીક ઘાટ તરફ ગયો. ત્યાં તેણે સ્ત્રીઓનાં એક ટોળાને કામચત્તા સાથે ફરવું નીરખ્યું. સઘળા સ્ત્રીઓ પ્રધાન પત્ની સાથે હસી હસીને વાતો કરવામાં મશગુલ બની હતી. કોઇ કોઇ તો સુમંથી ખીલેલાં કુસુમો નજીક ઉભી હતી. ત્યારે કોઇ આમથી તેમ પોતાની બહેનપણીઓ સાથે આનંદની વાતો કરતી ફરતી હતી.

લાલ પુરૂષ આગળના દારથી અંદર ન જતા પાછળથી ચોરી શ્વર્ગથી અંદર ગયો. કેટલેક દુર એક યુવાન શ્વરતી બાળા, એક

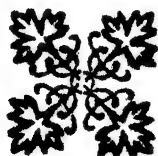
સુંદર કમળની પાંખડીઓ ગજવામાં મશગુલ બની હતી. ધીરે ધીરે પાપી ત્યાં ગયો પાછળથી તે યુવાન બાળાનો કર પકડ્યો. અચાનક પુરૂષને પોતાનો હાથ પકડતો નીરખી તે બાળા હેબતાઈ મધ ભયથી તે જીમ પાડી પણ ન શકી.

પાપીએ એ બાળાનો કર વધુ મજબુત રીતે પકડ્યો અને પોતાની નજીક ખેંચી. પેલી ગરીબ બાળાએ જોરથી મદદ માટે પોકાર કર્યો. સર્વ સ્ત્રીઓ તે તરફ દોડી. કિંતુ તે પહેલાં તો એ અણખીલી કળીના હૃદયમાં કાળી નામણ સમી ભયંકર કટારીએ પ્રવેશ કર્યો. હાથ પુરૂષે ત્યાંથીજ અમરમાં પડતું મેલ્યું. અને એક નાનકડી હોડીમાં બેસી ત્વરાથી રવાના થઇ ગયો.

પાપી પોતાની પાપ લીલાની પુણ્યોદ્ધતિ કરી પોતાને પંથે કાઢી પણ જાતની નડતર વિના પલામન કરી ગયો.

મિત્ર વાંચક! જણાવવાની જરૂર નથી કે તે નરાધમ બિહારી પોતેજ હતો. તેણે નગરના સાંત યુવાનોનો ભોગ લેવાની પ્રતીજ્ઞ લીધી હતી ને તે આવી ભયંકર રીતે સંપૂર્ણ કરી સહીસલામત છટકી ગયો. તેના સાથીદારો પણ અકેક પછી અકેક પોતાને રથાને રવાના થઇ ગયા હતા.

ભયંકરમાં ભયંકર કામો પણ, જેને મશ્વરી ડર હોતો નથી, ન્યાયનીતિને સમજતો નથી, તેને કરતાં ડર લાગતો નથી.

પ્રકરણ ૬ ઠં.

રમેશની મુંઝવણ.

પાપીના અતિ ભારથી દુનિયા બધી ડાલી ઉઠે,
વર્ષા સમો વર્ષાવતો નિજ કોપને અંગાર એ,
ના ડરે એ શક્તિથી નિજ પેટ કુઝાવ્યે જતો,
કુલી કુલી કાંદો ધડો કુટી જતો એ પાપનો.

સમસ્ત સુવર્ણનગરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો હતો. કોઇનો પુત્ર
તો કોઇનો ભત્રિજો, કોઇનો ભાણેજ તો કોઇનો બાપ મમદુતનો
ભોગ બની ચૂક્યા હતા. લગભગ દરેક જાણીતે મહોત્સે અને પ્રખ્યાત
પુરૂષના ગૃહમાંથી રૂદ્ધના સ્વરો આવતા હતા. નગરજનો પણ એકજ
દિવસે અને એકજ સમયે થએલા સાત ખુનથી ત્રાસી ગયા હતા.
આજે સમસ્ત બજારો તથા દુકાનો બંધ કરવામાં આવી હતી.
પ્રધાનશ્રીની આજ્ઞા થતાંજ નગરમાં ઠેક ઠેકાણે હથીયારબંધ પોલીસ
રક્ષણને માંટ ગોડવી દેવામાં આવી હતી. જે સાત પુરૂષોના ખુન
કરવામાં આવ્યા હતા તેમનો પહેલો તો એક લક્ષાધિપતિનો પુત્ર
હતો. બીજો યુવાન પણ એક પૈસાદાર નાગરીકનો એકનો એકજ
પુત્ર હતો. ત્રીજો નાગરના બાહોશ પંડિતશ્રીનો ભાણેજ થતો હતો.
ચોથો એક રજપુત વીરનો પુત્ર હતો. આ પ્રમાણે દરેક અકિત
નગરમાં પ્રખ્યાત હતી. એટલે ગંભીરતાનો ફેલાવો ધણોજ વધ્યો હતો.

આ સર્વમાં વધુ આશ્ચર્ય તો એ હતું કે જેઓ પર ધા કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી એકપણ યુવાન બચવા પામ્યો ન હતો. કારણ કે પાપીની કટારી ઝહેરથી તરબોળ બનેલી હતી. નગરના મહારાજને પણ આ ભયંકર ખીના જણાવવામાં આવી હતી.

દરેક ગૃહસ્થ પોતાના વ્હાલાસગાંની મરણક્રિયા કરી દેવને ઉપલાલ આપતો પોતાના સ્નેહીના થયેલા અકાળ મૃત્યુ માટે પાપાત્માપર શ્રાપ વરસાવતા સ્વગૃહે ગયા. તેઓનાં હૃદયમાં ભયંકર જવાળા સળગતો હતો. જે નગરમાં રહી તેઓએ ભય શબ્દ સાંભળ્યો ન હતો તેજ સ્થાનમાં તેઓ પોતાનાં ગૃહમાં પણ ભયથી ત્રાસી રહ્યાં હતાં.

જે યુવાનને તીરથી વિંધી નાખવામાં આવ્યો હતો તેના ગૃહમાંથી એક લાલ ચીડી મળી આવી. તરતજ તે ચીડી લઇને રમેશદત્ત પાસે ગયો.

‘પ્રધાનજી અંદર છે ?’ તેણે પ્રધાનજીના ચોકીદારને પ્રશ્ન કર્યો.

‘હાથ.’

‘કહે કે મનહરના પિતા તમને જરૂરી કાર્ય માટે અત્યારેજ મળવા ઇચ્છે છે.’ આવનાર માણસે કહ્યું.

તરતજ ચોપદાર તે ખબર લઈ પ્રધાનજી પાસે ગયો અને પ્રણામ કરી કોઠક તાકીદે મળવા ઇચ્છે છે તેમ જણાવ્યું.

‘ભણે ખુશીથી અંદર આવવા દે.’ રમેશે આજ્ઞા કરી.

ચોપદારે આજ્ઞા મળતાંજ તે શેઠને પ્રધાનજી પાસે જવાનું જણાવ્યું તે ગૃહસ્થ સવિનય આવી ઉભા રહ્યા.

‘આ આસનપર ખીરાળે, આપનું નામ ?’ રમેશે પ્રશ્ન કર્યો.

‘અભાગી મનહરનો પિતા કેવળચંદ્ર’ એક ઉંડા નિસાસા સાથે તે બોલ્યો.

‘આપનું આગમન થવાનું કારણ ?’

‘પ્રધાનજી અમારી બરજી તો કદાચ તમને મળી હશે. આપના જેવા ન્યાય પ્રિય પ્રધાનની હેયાતીમાં પણ અમારા જનમાથ સહી-સલામત નથી તે શું ઓછી દુઃખની વાત છે ? મ્હારો એકનો એક મનહર હજી તેણે બાવીશ દીવાળી પણ નહોતી જોઈ, તેનું અકાળે મૃત્યુ.....ના મૃત્યુ નહી.....પણ ખૂન!’ તે માણસ મુક્ત કંઠે રડી પડ્યો.

‘બાઈ, શાંત થાઓ એ બદમાશ ચોરની તપાસ થોડાજ દીવસમાં કરી તમારા સર્વના દેખતા ફાંસીની સજા કરીશ.’ રમેશે તેને શાંત કરતા કહ્યું.

‘પ્રધાનજી ! હવે એ ખુનીને ફાંસીની સજા કરો તોયે શું અમે તો અમારા નયન મણિયો ગુમાવી બેઠા તે તો હવે થોડાજ અમને મળવાને છે ? , કેવળચંદ્રે આંસુ લુછતા જણાવ્યું.

‘જેવી ઇશ્વરની ઇચ્છા આપના આગમનનું કારણ ?’ વધુ-સમય થઈ ન ગુમાવવા ઇચ્છતા દત્તે પ્રશ્ન કર્યો.

ખીસામાંથી લાલ પત્ર કાઢી દત્તના હાથમાં સોપતા તે બોલી ઉઠ્યો, મ્હારા મનહરના પગ પાસે આ ચીડી પડી હતી. તે જરૂરી જણાયાથી હું આપને આપવા માટે આંચો છું.

રમેશે તે કાગળ ઉઘાડ્યો, અને વાંચવો શરૂ કર્યો તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

‘ હંસા મઠ, આજે ખીજ સાતભોજો લીધાં છે. હજુ વધુ લેવડ
છવ્વા છે. તાકાત હોય તો અટકાવજો સુરેન્દ્ર મને પકડવા માટે
તર્ફન ના લાયક છે.

લી૦ ‘ બિહારી. ’

રમેશ વાંચી કામલતાને તે પત્ર વાંચવા આપ્યો તેણીએ પત્ર
વાંચતા વાંચતા એક સ્મિત કયું.

‘ કેવળ લાઇ ! તમે આનંદથી આપને ગૃહે પહોંચો. એ પાપીનો
ચોડાજ વખતમાં હું ફેજ કરીશ રમેશ કેવળચંદ્રને રજા આપી ને
તરતજ એક માણસને સુરેન્દ્રને બોલાવવા રવાના કર્યો.

ચોડીજ મિનિટોમાં સુરેન્દ્ર આવી પહોંચ્યો એટલે કામલતાને
રજા આપી તેઓ બન્ને એક ખાનગી રૂમમાં વાતચીત કરવા માટે ગયા.

‘ સુરેન્દ્ર ! કેમ પતો લાગ્યો ? ’ રમેશ પુછ્યું.

‘ તપાસ ચાલે છે. આ મામલો ધણોજબેદ બરેલો જણાય છે.
બિહારીની પાછળ એક મોટી મદદ જણાય છે, આજેજ તેણે શહેરમાં
સાતપુન કર્યાં છે. નગરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો છે.

‘ પણ સુરેન્દ્ર ! આ બાબતની તપાસ જલદી થવી જોઈએ.
જેટલા પૈસા તથા માણસોની મદદ જોઈતી હશે તેટલી મળશે,
હાલમાં મામલો વધુ બચકર બનતો જાય છે. ’ અંબીરતાથી રમેશ કહ્યું.

‘ હાજી પણ બિહારીની જાળ ધણીજ મજબુત જણાય છે.
મઠકાલે મ્હારો મદદગાર વિવેક એક બેદી સમાચાર લાવ્યો છે. ’
સુરેન્દ્રે કહ્યું ‘ તે શું ? ’

‘ હાલમાં તમને જણાવું તો બેદ બહાર પડી જવાનો સંભવ
છે. મને અત્યારે બોલાવવાની તરફી લેવાનું કારણ ? ’

‘ જુઓ આ ચીકી. કેવળ ચંદ્રને ત્યાંથી મળી આવી છે. ’
રમેશ ચીકી આપતાં જણાવ્યું.

સુરેન્દ્રે તે વાંચી અને પછી પોતાના ખીસામાં મુકી દીધી તે
ખોલી ઉઠ્યો, ‘ પ્રધાનશ્રી ! તમારે હવે મુંઝવાની જરૂર નથી. મામલો
કાબુમાં આવતો જાય છે. હું આપને પક્ષ પુછવા ઇચ્છું છું. ’

‘ શું ? ’

‘ ગુસ્સો ન કરતા. ’

‘ રાજ કારભારમાં ગુસ્સો કદી હોતો હશે ? ’ હસતા હસતા
રમેશે કહ્યું.

સુરેન્દ્રે રમેશના કાનમાં ધરેથી કંઈક કહ્યું. તે સાંભળી રમેશ
ચમકી ઉઠ્યો. તેનાથી ખોલ્યા સિવાય ન રહી. શકાયું. ‘ સુરેન્દ્ર !
તમારી એ શંકા અસ્થાને છે, મહેરબાની કરી આવું ફરી કદાપિ
ન ખોલતા આપનાથી ન બની શકે તો ના પાડો. તમે શું મ્હારાજ
ધરને દંડવા ઇચ્છો છો ? ’

સુરેન્દ્ર ચુપ બની ગયો. તે ધીમેથી ખોલ્યો, ‘ દત્ત ! આ તો
હજી શંકા છે. ’

‘ પણ એવી શંકાજ ન હોય ’ રમેશે કડકાઈમાં જણાવ્યું. -

‘ દીક. સુરેશ અહીંજ છેકે ? ’ સુરેન્દ્રે વાત ફેરવી તેજ સમય
બહાર કાઢતા દસવાનો અવાજ સંભળાયો. રમેશે બહારવટી કરી
તો થોડે દૂર પોતાની જાણી સિવાય કાઢતે જોયું નહિ. પ્રધાનશ્રી
રજા લઈ સુરેન્દ્ર સુરેશના રૂમમાં ગયો. સુરેશ વિનાયકની સાથે બેઠો
હતો સુરેન્દ્રને આવતો જોઈ તેઓ ઉભા થયા.

‘ કેમ સુરેન્દ્ર ! શા સમાચાર છે ? ’ સુરેશે પૂછ્યું.

‘પત્તો નથી. સુરેશ ! મને હવે ખાત્રી થઈ ગઈ છે. કે તું તથા વિનાયક નિર્દોષ છો.’ છતાં તમારે લાભને ખાતર એક ભયંકર સાહસ ખડેવાનું છે.’ ધીરેથી સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘તે શું ?’

‘તમે જેહ કામલતાની સર્વ હિલચાલપર ખારીકીથી ધ્યાન આપો. તેની વફાદાર દાસીઓની પણ ખરાબર ખબર લેજો હવે થોડાક દિવસ હું અહીં આવી શકીશ નહિ. જો, જો ખરાબર સંભાલ રાખજો.’ સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘જી. આ વિનાયક તો હંસા માટે ગાંડો બની ગયો છે, સુરેન્દ્ર તમને સાચું કહું તો રમેશને વિનાયકપર પુરી શંકા ગઈ છે. અને વિનાયકને કદાચ તે દેશપાર કરે. ગરીબ બિચોરો વિનાયક જેવો નાનપણમાં હતો તેવાજ ફરીથી ન બને તે તમારે સંભાળવાનું છે.’ સુરેશે કહ્યું.

‘કંઈ ચિંતા નહિ.’ કહી સુરેન્દ્ર ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો. વિનાયક તથા સુરેશ પોતાની વાતોમાં લીન બની ગયાં.

પ્રમરણ. ૭ મું.

બંગાળના વાલની ગુફામાં.

વીરા ડરે ના મ્હોતથી, મ્હોત તેનાથી ડરે-
મ્હોત મુઠ્ઠીમાં લઇ, વીરા બધા આગળ વધે

દીલાવર દીલનો દિલાવર સુરેશની આજ્ઞા મળતાજ હંધાની
તપાસ માટે ઉછળનાં સાગરમાં છુપાઈ ગયો. સાગર તે સમયે ધણોજ
તોફાની જણાતો હતો. પણ વીરનાં મ્હોત ધમ્મિત્તાં દિલાવરને મન
તો તે રમત હતી. વીર દિલાવર મ્હોતથી કદિ ડર્યો ન હતો. મરણને
તો તે મુઠ્ઠીમાં રાખી ફર્યો કરતો હતો. સ્વામીની આજ્ઞા બળવતાં
જો મરણ આવે તો તેને તે દૈવીવસ્તુ તરીકે લેખતો હતો. જે
મનુષ્ય મ્હોતથી ડરતો નથી તેને માટે શું દુષ્કર છે ? જેમણે એ
ભય ત્યજ્યો છે. તેમને સદા વિજયજ છે. મ્હોત એ એવી વસ્તુ છે
કે પ્રથમ તો દરેકને તે શબ્દ સાંભળતાજ ભય ઉપજે છે. જેને એ
શબ્દ સાંભળતા ભય નથી ઉપજતો ત્હોને મ્હોત મ્હોં આગળ
નીરખી કંપારી છુટે છે જે પુરૂષ આ બંને વસ્તુઓ માંથી
સહેલાઈથી બચી જવા પામે છે તેજ સાચો વીર છે. બહાદુર
દિલાવરે પોતાની વીરતા સાચીત કરી આપી હતી

લાખોના લશ્કર પાસે એક વીર યોદ્ધો જેટલુંજ કાર્ય કરી શકે
તેટલુંજ કાર્ય કરવા દિલાવરની નાની હોડી ભયંકર સમુદ્રમાં યોગ્ય
હતી. દિલાવર તો સુરેશની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું શરૂ કરી દીધું.

તે તો આગળ વધવાજ લાગ્યો કિંતુ હંસાનો પત્તો નજ લાગ્યો. ધીરે ધીરે રાત્રિનું ગાઠ સામ્રાજ્ય પ્રબળ થવા લાગ્યું. હવે પાછા ફરવા વિચાર કર્યો. કિંતુ સ્વામીએ હનુમુથી તેને પાછા ફરવાની આજ્ઞા કરી ન હતી. તો પાછા કેમ ફરાય ? વીર યુવાન બાલક કેસે-ખીએન્કા બળજીતો હતો કે તેના પિતા તો નાશ પામ્યા છે છતાંપણુ પિતાની આજ્ઞાથી મળેલી જગ્યા પિતાની આજ્ઞાવિના ન મુકી અને પોતાનો ધર્મ બજાવતો મરણ પામ્યો. આવા વીરત્વના અનેક દાખલાઓ દિલાવરની ચક્ષુઓ સમક્ષ ખડા થવાલાગ્યા. જેમ જેમ રાત્રિની બિપજીતા વધતી ગઈ તેમ તેમ દિલાવરની હિંમત પણ વધતી ગઈ. દિલાવર વીર હતો. આજ્ઞાકિત હતો. સ્વામીને માટે સદાય પોતાના પ્રાણને કુરબાન કરનાર હતો. એટલે તેણે તો હંસાને નાંમે મરી છુટવા સિવાય બીજો ઉપાયજ ન હતો. તે સારી રીતે સમજતો હતો કે સુરેશ કાયમાં ગુંથાઈ જવાથી દિલાવરને યાદજ કરી શક્યો નહિ હોય.

દિલાવરની નાની બોટ સમુદ્રમાં પોતાનો માર્ગ કરતી જતી હતી. લગભગ ચાર કલાકના સતત પ્રયાસ પછી તેના હાથ નરમ બન્યા. હજુ હંસાનો તો પત્તોજ ન હતો. તેના હાથમાંના હલેસાં પોતાનું બળ ગુમાવી બેઠા. દિલાવર હવે થાક્યો. તેણે દૂર જળાની એક ટેકરી-પર આશ્રય લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને વહાણ છોડા તે તરફ હંકાર્યું. થોડીજ વારમાં તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એકરથજે ઘાસના છોડવાઓમાં પોતાની બોટને છુપાવી તે બહાર આવ્યો. થાકથી તે લોથપોથ બની ગયો હતો. તેને જૂખ તથા તૃષા પણ લાગી હતી. વળી રાત્રિના ઉગ્મમરાથી આંખો પણ ઘેરાણી હતી. તેના કસાયેલા મજબુત અવગવો પણ થાકથી ઢીલા પડ્યાં હતાં.

દીલાવર ધીરેધીરે વનફળની આશાએ એક ટેકરી પર ચડ્યો. મહા-
મુશીબતે આગાદેવીથી ઉતેજીત અનેલો આશાવાદી આગળ વધ્યો. છેવટે તે
ટેકરીના શીખર પર પહોંચ્યો.. તેના આશ્રયે તથા આનંદ વચ્ચે
તેણે આંખાનું એક ઝાડ નીરખ્યું. વૈશાખ માસ હોવાથી આંખાની
ડાળે ડાળે પાકી મીઠી ફેરીઓ લગ્મી રહી હતી. આમ્રફળ તોડી મોઢા-
માંસુકતા તેનો સ્વાદનીરખી તેનાથી બોલાઈ જવાયું, ‘ અહા! કુદરત,
ત્હારી કળા તો ન્યારીજ છે, જે મીઠાસ ને લહજત નગરની વસ્તુમાં
નથી હોતી તે આ માળાહીન જંગલની વસ્તુમાં દ્રષ્ટ થાય છે. વાડીના
દેખાવડા ગુલાબ કરતાં જંગલના જંગલી કુદરતી ફુવા નીચે પોવાયેલા
કાંટાળા ગુલ વધુ મનોહર ને સુવાસિત લાસે છે. અહા!આવી મીઠી
ફેરીઓ આની સિવાયની શું કામની? આનો ભોક્તા કોઈ નહિને ? ’

ઉમી કરમાય છે વસ્તુ, નહિ ભોક્તા અરે તેનો
ખીટ્યાં કરમાય છે કુસુમો, મધુકરહીન સૌ લાલો

ઉપરની કડીયો તેના મનમાં ગુંજી રહી હતી. એટલાં તેણે ત્યાંથી
થોડે દુર ખીણમાંથી એક માનવીને જપાટાખંધ પસાર થતો નીરખ્યો
જરૂર તે ખખડ્યો, ‘ આ સ્થળમાં કાળા માથાના માનવીનો વાસ
હોંવો જાંઘએ તે સિવાય આ આમ્રફળનો વનમાં સંભવજ ન હોઈ
શકે. આવ્યો છું તો સ્વામીના કાર્ય માટે કિંતુ હજુ તેમાં સફળતા
મળી નથી. એટલે પેલા મનુષ્યની હિલચાલ તો જોઈ! જે કોઈ
મૃદસ્થ હશે તો વિસામો મળશે અને કાળા કર્મ કરનાર હશે તો
ત્હેના કુકર્મો જણાશે. આવા નિર્જન વનમાં ગૃસ્થની આશા કેમ
રાખી શકાય ? ’

દિલાવર એકદમ ત્યાંથી સૂચિત સ્થળે જઈ પહોંચ્યો અને જતા માનવીને પાછળ ધીરે ધીરે પોતાનો માર્ગ કરી આગળ વધવા લાગ્યો. થોડા સમય તો તેમજ ચાલ્યું તેટલામાં તો એક કુંડ પાણીથી ભરપૂર તેઓના માર્ગમાં આવ્યો. આગળનો માણસ તેમાં કુદી પડ્યો અને ત્યાંથી અદ્રશ્ય બની ગયો. થોડીવાર રાહ જોતા જ્યારે તેનો પત્તો ન લાગ્યો ત્યારે દિલાવર પણ કુંડમાં પડ્યો. કિંતુ ચાર પાંચ મિનિટમાં પાછો બહાર આવ્યો. કુંડની અંદર એક પણ માર્ગ જણાયો નહિ. તેણે કુંડને સામે કિનારે જવા ચત્ત કર્યો પણ ત્યાં લોખંડની જળા એવી રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી કે કોઈ પણ માણસ તે ઝોળાંગી જઈ શકે તેમ ન હતું. એટલે પાછા ફર્યા સિવાય બીજો રસ્તો ન હતો. આ રચનાથી દિલાવરની સંકા વધુ મજબૂત બની તેણે સર્વ બેદનો ઉકેલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાંથી થોડે દુર આવેલા એક ઝાડ પાછળ તે છુપાઈ ઉભો.

લગભગ અડધી એક કલાક બાદ પ્રથમની માફક એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો અને કુંડમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો. દિલાવર ફરી કુંડમાં પડ્યો પણ આગળ જવાનો માર્ગ હાથ ના આવ્યો. કદાચ આ કુંડમાં કંઈક બેદી વસ્તુ હશે, તેમ માની દિલાવર કુંડના તળે તપાસ કરવા લાગ્યો. આખો કુંડ ફરી વળ્યો પણ નવીનમાં કંઈજ જણાઈ નહિ ફક્ત પાણીનો એક નાનો કુવારો હતો અને તેમાંથી કુંડમાં પાણી આવ્યા કરતું હતું. છેવટે કંટાળી દિલાવરે કુવારાને આમથી તેમ ફેરવવા માંડ્યો પણ વ્યર્થ. અચાનક તેનો હસ્ત કુવારાના મુખપર પડ્યો એટલે પાણી આવતું અટકી ગયું ને તરતજ કુવારાનો એક માર્ગ ખુલ્લો થયો. દિલાવર આશ્ચર્ય સાથે તરતજ અંદર ઉતર્યો. તેને લાહણ ખખરજ ન હતી કે માર્ગ કેવી રીતે મળ્યો.

લગભગ આરેક પગથીયા ઉતર્યો એટલે તે ભેદી માર્ગ તેની
 મેળેજ બંધ થઈ ગયો. દિલાવર તો આગળજ આશ્વા લાગ્યો.
 તેણે પોતાની સદા ભાગીદાર બનવા ઇચ્છતી. અસિને મળ્યુત પકડી
 હતી. થોડીવાર ચાલ્યા બાદ તે અંધકારમય ઝોરડામાં આવી પહોંચ્યો.
 ત્યાંથી આગળ જવાનો માર્ગ સ્પષ્ટ જણાતો ન હતો. દ્વાર પણ દ્રષ્ટિ
 મોઝર થતું ન હતું. થોડો સમય આમતેમ કર્યા બાદ દિલાવરના
 પગ નીચે કંઈક ઉંદર જેવી વસ્તુ દબાણી. તે તરતજ ત્યાં મેસી ગયો.
 દિલાવરના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે જોયું કે તે લાકડાનો બનાવેલ ઉંદર
 હતો. તપાસ દરમ્યાન તેનો હસ્ત ઉંદરની પુછડી પર પડ્યો.
 પડ્યો, તેજ સમયે એક ભેદી બારી ઉઘડી. કેવી રીતે ઉઘડી ? શું
 ભેદ છે ? ઈત્યાદિ પંચાયતમાં ન પડતા દિલાવરે બારીમાંથી પોતાનો
 માર્ગ કરી લીધો. હવે તે એક ખુલ્લી જગામાં આવી પહોંચ્યો.
 તેનાથી થોડેજ દુર તેણે એક રૂપવતી યુવાન રમણીને કુસુમ સુંઘતી
 નીરખી. દિલાવર આ જોતાજ સ્થંભી ગયો. તેનું મળ્યુત હૃદય
 પણ ધડીભર થરથરી ઉઠ્યું. તરવારને વધુ જોરથી પકડી ધીરે ડગલે
 તે આગળ વધ્યો. પાછળથી જઈ તેણે જોરથી પેલી સ્ત્રીને પકડી.
 પણ તેનાં આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે જોયું કે તે તો લાકડાની મુર્તી હતી.
 બિચારો દિલાવર ધડનારની ચાલાકી નીરખી પોતે કરેલી ભુલ માટે
 શરમાઈ ગયો અને હસી પડ્યો, આબાદ કેમ જાણે જીવંત યુવતી
 કુસુમની સુવાસ ભેતી હોય તેવા દેખાવ ! વિચારમગ્ન દિલાવર ત્યાં
 ફરવા લાગ્યો. કેટલાય રમણીય વસ્તુ સિવાય તેણે કંઈ પણ જોયું
 નહિ. એક સ્થળે ‘ બિહારી, બંગાળનો વાઘ ’ તેમ લખેલું વાંચ્યું.

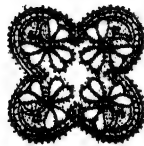
તે વાંચતાંજ દિલાવરના હર્ષની સિમા રહી નહિ પણ તરતજ
 ગંભીર બની ગયો, વિનાયકનો મિત્ર બિહારી હતો. પ્રથમ તે સમજ્યો

કે આ સ્થાન તો એજ બિહારીનું હતું એટલે કે બિહારી સાથે તેને મિત્રતાનો સંબંધ હોવાથી તેનો સર્વ ભય નાશ પામ્યો. કિંતુ બીજીજ ક્ષણે તેને યાદ આવ્યું કે આ બિહારી તો સમસ્ત બંગાળને ધુળવનાર બદમાશ હતો. દિલાવર ત્યાંજ અટકી ગયો તેણે ઉંચે દ્રષ્ટિ કરી પણ પર્વતની સીધી ભેખડો સિવાય કશું જોયું નહિ. દિલાવરે પોતાની ચક્ષુઓ સમક્ષ ઉભેલા યમદુતને નીરખ્યા નરવીર દિલાવર ધ્રુજ ઉઠ્યો તેની સર્વ હિંમત નાસી ગઈ. તે સમજી ગયો કે બિહારીની ગુફામાં પ્રવેશ કરવો એટલે ભયંકર કાળદુતના મુખમાં મચ્છાથી જવા મુજબ હતું. તેમાંથી ફરી જીવતા આવવાની આશા કેમ રખાય ? અને રાખે તો પણ શા કામની ? પાછા જવાય તેમ પણ ન હતું કારણ કે ભેદી દારો ઉઘાડવાની કળા તેને આવડતી ન હતી.

તે ભેદી ઉઠ્યો, ‘જો થયું તે થયું, હવે ચિંતા શા કામની ? હવે તો હિંમતથી આગળ વધવામાંજ સાર છે. હિંમતનો ત્યાગ કરવાથી તો મ્હોત વધુ નજીક આવશે હવે તો મુરેશના નામ પર આગળ વધવાનુંજ બાકી રહ્યું.’

કમરકસી તરવારને સંજાળી દિલાવર આગળ વધ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

સુરેન્દ્રની ચાલાકી.

‘વિશ્વેશ’ સુરેન્દ્ર ડીટેક્ટીવે એક ખાનગી રૂમમાં દાખલ થતા પોતાના સાથીદારને બોલવ્યો.

‘હ.’

‘તમને આ બેદી બનાવમાં કામલતાનો હાથ જણાય છે, કેમ ખરેખર ?’

‘જુહા, માટેજ આપણે આપણી ક્ષિત્તચાલથી પ્રધાનને વાકેફ ન રાખવાની ખાસ જરૂર છે’ વિશ્વેશે કહ્યું.

‘ચિંતા નહિ કામલતા સુરેશ તથા વિનુ માટે શંકા પ્રધાનમાં હૃદયમાં ઉપગ્તવવા પ્રયત્ન કરે છે. વળી કામલતાના પોતાના હાથ નીચે કેટલીક દાસીઓ તથા માણસો રાખવામાં આવ્યા જણાય છે જે અવાર નવાર તેનો મંદેશો બિહારીને પહોંચાડતા જણાય છે.’ સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘પણ ગદકાલે એક બેદી બનાવ બન્યો છે. તેની તમને ખબર નહિ હોય ? વિશ્વેશે કહ્યું.’

‘શું ?’

‘ગદ કાલે આપની આજ્ઞા મુજબ હું કામલતાના બગીચામાં છુપાઈ બેઠો હતો, તે સમયે બિહારી ત્યાં આવ્યો હતો.’

‘કાણુ બિહારી પોતે ?’

‘હાજી અને એક જુરખાવાળી રમણી સાથે તેને વાતચીત થઇ હતી.’ વિશ્વેશે ધીરેથી જણાવ્યું.

‘જુરખાવાળી કાણુ હતી ?’

‘કદાચ કામલતાજી હશે, બરાબર ખબર પડી હતી નહીં.’

‘પછી !’ આતુરતાથી સુરેન્દ્રે પશ્ચ કયો.

‘તેઓએ આવતી કાલને માટે કંઈક નક્કી કર્યું છે. વાતચીત બહુજ ધીરી હોવાથી સંભળાતી ન હતી. પણ લૂટ’ એટલો શબ્દ તો સ્પષ્ટ સંભળાયો હતો. તેઓએ કોઈ સ્થળે લુટફાટનું નક્કી કરેલ છે. વિશ્વેશે ચોંકાવનારો ખુલાસો કર્યો.

‘ત્યારે તો આપણે સાવધાન રહેવું ઘટે છે’ સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

‘તમે ગઈકાલે હંસાનું બનાવટી શરીર બનાવનાર મસાલાવાળાને ત્યાં ગયા હતા તેનું શું થયું ?’ વિશ્વેશે પુછ્યું.

‘તે કંઈ પણ બોલતો નથી. તે કહે છે કે કોઈ ભેદી વ્યક્તિએ બળાત્કારથી તેની પાસે કામ કરાવ્યું હતું ઘણી ધમકી આપી પણ વ્યર્થ.’

‘ગમે તેમ આપણે વધારે ચોક્કસાઈ રાખવાની જરૂર છે. પાપીઓ ફાવી જતા જણાય છે. બાબુજી ! તમે સુરેશને કેવો ધારો છો ?’ ગંભીરતાથી વિશ્વેશે જણાવ્યું.

‘સુરેશ બિચારો તરૂન ભોળો છે. આ ભેદમાં તેનો જરા પણ હાથ નથી તેથી ઉલટો આપણને મદદગાર બનવા તે તનતોડ મહેનત કરે છે તેને માટે વાંધો નથી. સુરેન્દ્રે પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો

‘ તમે જૂલો છો. સુરેશનો બેઠ તો જુદોજ જણાય છે. તેના વફાદાર પ્રાણપ્રિય સેવક દિલાવર હંસાની સાથેજ ગૂમ થયો છે. કદાચ તેણેજ આ બધી બાજુ ગોઠવી હોય. અને દિલાવરને હંસા સાચવવા માટે કોઇક રથજે રાખ્યો હોય કેમ તમને શું જણાય છે ? ’ વિશ્વેશ કહ્યું.

વિશ્વેશ ! આ વળી નવું ધતીંગ સુરેશને પણ જોઇ લેવાશે. પણ મને તો સુરેશ નિર્દોષ લાગે છે. ’ સુરેન્દ્રે પોતાની ઇચ્છા જણાવી.

‘ ત્યારે હવે શું કરવાનું છે ? હજી સાત ખુન કરવાનું કારણ નથી જણાયું ? ’ વિશ્વેશ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ બહુજ વિચારને અંતે એમ જણાય છે કે સાત ખુન કરવાનું કંઈ ચોક્કસ કારણ નથી પણ પોતાની ઇચ્છા આડે પ્રજા ન આવી શકે તે માટે તેઓમાં ભય ફેલાવવાનો માર્ગ જણાય છે. ’ સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘ આપની પ્રધાનજી સાથે મુલાકાતનું શું પરિણામ આવ્યું ? ’ પોતાની ગાડી આગળ ચલાવી.

‘ રમેશ તો કામલતા પર શકલ્પ જવાની સાફ સાફ ના પાડી દીધી છે. તે કહે છે કે કામલતા નિર્દોષ છે. વિશ્વેશ તે ભલે ગમે તેમ ગોલે. ચોરોને પકડી પુરવાર કરવાનું કામ આપણું છે. વિશ્વેશ ! આજે નવીન પાસે ફેંકવાનો છે. તું હથિયાર સાથે કામલતાના બાગમાં તૈયાર રહેજે અને સર્વ તપાસી રાખજો. મ્હારો અવાજ સાંભળતાંજ તરતજ મદદ માટે આવવું હવે તું જઈ શકે છે. ’ સુરેન્દ્રે પોતાના સાથીદારને સુચના આપી રવાના કરી દીધો.

લગભગ અડધી કલાક બાદ સુરેન્દ્ર એક આકર્ષક યુવાનનો વેશમાં સેંટ અત્તરમાં કપડાં તરબોળ કરી, હસ્તમાં નેતરની સોટી

લઘુ હન્ડીંગ ડ્રેસમાં એક રંગપુતને શોભે તેવા સાફ પહેરી બહાર નીકળ્યો. તેના છુટ ચમચમ અવાજ કરી સર્વત્ર ખ્યાન ખેંચાતાં હતાં. સુરેન્દ્રની માતાની પણ તાકાત નહતી કે એ વેશમાં તે કહી શકે કે આ મહારો સુરેન્દ્ર છે.

સુરેન્દ્ર સીધો રાજમહાલય તરફ વળ્યો. નગરના નરેશ ચંદ્ર-ગુપ્તાના અંતઃપુરમાં તે દાખલ થયો. ત્યાં ઉભેલી એક દાસી મારફતે મદરાણી સરોજીનીને સુરેન્દ્ર મળવા ઇચ્છે તેમ જણાવ્યું. રાણીની રમ્મ મળતાંજ સુરેન્દ્ર મહારાણીના દિવાને ખાસમાં દાખલ થયો.

કોણ સુરેન્દ્ર ! ' સરોજીની દેવીથી કામ્પ અગમણ્યા શોખીન યુવકને સુરેન્દ્ર નામથી દાખલ થએલ નીરખી બોલાઇ જવાયું.

' દેવી ! ગભરાવાની જરૂર નથી. હું સુરેન્દ્રજ છું. કદાચ આપ મને નહિ ઓળખી શક્યા હો. કારણ કે મ્હેં રૂપાતર કરેલ છે, સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

' પણ સુરેન્દ્ર ત્હારા અવાજમાં પણ ફેરફાર જણાય છે. મને ખાત્રી ન થાય કે તું સુરેન્દ્ર છે ત્યાં સુધી હું ત્હારી સાથે વાતચીત કરીશ નહિ. ' રાણીએ જણાવ્યું.

' બરાબર છે. ' હસતાં હસતાં સુરેન્દ્રે પોતાનો અસલ અવાજ કર્યો.

રાણી પણ સુરેન્દ્રને ઓળખી જોરથી હસી પડી. સુરેન્દ્રને પોતાથી થોડે દુરના એક આસનપર બેસાડતાં પૂછ્યું, ' કેમ ' અત્યારે આવવાની જરૂર પડી ?

' માતા ! પેલો ભયંકર મામલો વધુ ભયંકર બનતો જાય છે હું આપની પોતાની મદદ ચાહું છું સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘ મહારી પોતાની મદદ ? ’ આશ્ચર્ય સાથે સરૌજની દેવી બોલી ઉઠી.

‘ હાજી’ આપનીજ, આપના માણસો તથા સેના એ બેઠી હુટારા પાસે નકામા છે, તેમાં તો બુદ્ધિનું કામ છે. ’ સુરેન્દ્રે પોતાનો આવવાનો ભેદ ખોલતા જણાવ્યું.

‘ કહો ડીટકટાવ રત્ન ! આપ કેવી રીતની મદદ છન્ટો છો ? આપની બહાદુરી તો કદીએ ભુલવાની નહિ. ‘ ભમતાભુત ’ તથા દુષ્ટ હુટારા કાળસિંહને પકડવામાં તમે તમારી ચાલાકી જગજહેર કરી છે. ’ રાણીએ તેની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું.

‘ આપ મને આપના ખાનગી નોકર તરીકે જણાવો અને રમેશના નવા પત્ની કામલતા પર મ્હારે માટે ભલામણનો પત્ર લખી તેમાં એટલુંજ જણાવાનું કે આ બહાદુર અને વિશ્વાસુ યુવાન આપની પર ખુશી થઈ આપની સેવામાં રજુ કરે છે. તો તેના પર વિશ્વાસ મુકી તેને કામ પણ યોગ્ય કાર્ય સાંપળે, હવે તે તમારીજ પાસે રહેશે. આશા છે કે સુવર્ણનગરની મદદારાણીના વચનને પ્રધાન પત્ની ઉઘાડશે નહિ ’ સુરેન્દ્રે સર્વ વાત કહી.

‘ સુરેન્દ્ર ! હું તને ત્હારા કહેવા પ્રમાણે સર્વ લખી આપું છું પણ તે પહેલાં મ્હારા એક પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપીશ ? ’ સરૌજની દેવીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ ખની શકે તો આ સેવક સદા તૈયાર છે. ’ સુરેન્દ્રે વિનાય સાથે જણાવ્યું.

‘ પ્રધાન-પત્નીપર આ ભલામણ લખાવવાનું કારણ ? ’

‘ તે હું આપને હાલ જણાવવા અશક્ત છું. ’

‘ કારણ ? ’

‘ તે વાત બેઠી હોઈ ખાનગી રાખવાની જરૂર છે, ’

‘ મહારાથી પણ ખાનગી રાખવાની જરૂર ? આરા કરતી હોય તેવા ગંભીર અવાજથી રાણી બોલી ઉઠી.

‘ દેવી! આપનો રાજ્ય માતા છો. પછી આપનાથી ખાનગી શું હતું આપનો સેવક સુરેન્દ્ર ઈચ્છે છે કે હાલ ન્યાંસુધી તેની ખાત્રી ન થાય ત્યાં સુધી નિર્દોષો પર જુઠા આજ ન અડાવવા ’ સુરેન્દ્રે બાજી બગાડવા ન પામે તે માટે નમ્રતાથી કામ સેવાનું શરૂ કર્યું.

‘ તમને પ્રધાન-પત્ની પર શંકા જન્ય છે ? ’ ચાલાક રાણીએ પશ્ન કર્યો

‘ પ્રધાન પત્ની પર નહિ કિન્તુ તેમની સેવામાં રહેતી એક દાસીપર અને તેથીજ ત્યાં રહેવાની જરૂર જણાય છે. ’ સુરેન્દ્રે જુઠી વાતો કરી.

‘ બલે ત્યારે હું આપને પત્રિકા લખી આપું છું. ’ કહી રાણીએ એક દાસી પાસે પત્ર પેન મગાવ્યા.

‘ આપનું નામ શું રાખવાનું છે? ’ રાણીએ પશ્નકર્યો.

‘ સતીનસેન. ’ સુરેન્દ્રે ટુંકમાંજ પતાવ્યું,

સુરેન્દ્રના કહેવા પ્રમાણે રાણીએ પત્રિકા લખી તે પર પોતાની મહોર લગાડી પત્ર સુરેન્દ્રને આપ્યો અને સુરેન્દ્રની સફળતા ઈચ્છી.

‘ દેવી આપને મહારી એક નમ્ર વિનંતિ છે. ’ સુરેન્દ્રે જતાં જતાં કહ્યું.

‘ શું ? ’

‘ મહારા આગમનની તેમજ આપે લખેલ પત્રની વાત બહાર જવા ન દેતા. છત્રપતિ મહારાજ સાહેબ કેરમેશદત્ત ને પણ આ વાત નકરતા. ’ સુરેન્દ્રે સુચના આપી.

‘ બલે, ત્હારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે ’ શાંતીથી સરોજનીદેવીએ જણાવ્યું. મહારાણીને નમન કરી સુરેન્દ્ર ત્યાંથી સપાટાબધે પ્રધાનના મુહૂર્ત પ્રતિ રવાના થઈ ગયો.

પ્રકરણ. ૯ મું.

ખાંડાના ખેલ.

‘ મરવું અરે જો રીત છે, મરવું ખરે એ ફર્ક છે, ઇચ્છે ન તે છતાં મરવું બધાની સાથ છે. જો રીત આ સંસારની, મરવું કહો શા માટ ના— નિજ દેશ કેરા જંગમાં સ્વાતંત્ર્યના અભિસારમાં ? મરવું કહો શા માટના, સુધર્મના સન્મારગે, સત્ય માટે સ્નેહ માટે, કંઈ બલા કામે અરે ? ’

મરવું તો પણ અન્યના લક્ષાને ખાતર તેવો કદ નિશ્ચય કરી બહાદુર દિલાવર પાપાતમાની ગુફામાં બેઠકક આગળ વધવા લાગ્યો. તેનામાં મરી ગએલો જુરસો ફરી પ્રગટ થયો હતો.

વિશાળ યોજનામાં દિલાવર આગળ વધવા લાગ્યો પણ થોડાજ સમયમાં તેને અટકવાની ફરજ પડી. જો કે તેની સામેનું દાર જીતવાનું હતું ખુલ્લું કિન્તુ આડા અને ઊભા ભાલાઓ એવી યુક્તિથી માર્ગમાં ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. કે આગળ વધવું એટલે ભાલાઓમાંથી પોતાનો માર્ગ કરવાનું હતું તેમાં બહાદુરીની કિંમત ન હતી બહાદુર નર પણ ભાલાઓની અણીપર તો થોડાજ ચાલી શકે છે. ? દિલાવર લવે શું કરવું તેનો વિચાર કરતો આમથી તેમ ઊભો રહ્યો. નરાધમો પોતાને રહેવાનાં સ્થાન કેટલાં સુરક્ષિત રાખે છે તેનો ખ્યાલ તેની અખીલ જીંદગીમાં આ પ્રથમ વખતજ તેને આવ્યો.

એટલામાં તો કંઈક ખખડાટ થયો ચાલાક દિલાવર ત્યાંથી ખસી એક ખુણામાં ભરઈ ગયો. ધીમે ધીમે કોઇના પગરવનો સ્પષ્ટ અવાજ આવ્યો. દિલાવરનું દીઠ જોસથી ધડકવા લાગ્યું. એટલામાં તો કોઇ અબજાનો રૂદન સ્વર પણ સંભળાવા લાગ્યો. દિલાવરે પોતાની તરવાર સંભાળી. એકાદ બે સેકંડમાં તો ચાર ચમકુત સમાન મજબુત બાંધના પુરે એક યુવાન સુંદરીને બળાત્કારથી ધસડી જતા દેખાયા. ચારે આવનારા ભીલ જણાતા હતા. તેઓ લોખંડી દાર નજીક આવી અટકી ગયા. દિલાવરનાં હૃદયમાં તનમનાટી થવા લાગી. તેનું રજપુત લોહી અબજાના કરણ રૂદનથી પીગળી ગયું.

તેને ખાતરી હતી કે પાપીની ગુફામાંથી જીવતા બહાર નીકળવાનું તો નથીજ. કાંતો પાપીના હાથમાં સપડાઇ જશે અથવાતો બહાર જગનો માર્ગ ન મળવાથી બૂખતૂષાથીજ મરણ થશે. જો મરવાનું તો ચોકસજ હતું. તો શા માટે વીરને મ્હોતે ન મરવું ? એટલે તેણે તો જીવન મરણનાં

ખાંડાના છેલ્લા ખેલ ખેલવાનું મન સાથે નક્કી કરી લીધું, અને એકદમ ભુખ્યા સિંહની માફક છલંગ મારી તેઓનાં માર્ગમાં ઉભો રહ્યો.

‘ખબરદાર ! એક ડગલું આગળ વધ્યા તો ?’ દિલાવરે ગર્જના કરી. અચાનક હુમલાથી પેલા કાળકુતો તો ગભરાઈ ગયા અને તેનો લાલ લાઘ પેલી રમણી હરણી સમી દોડી દિલાવરની પાછળ ઉભી રહી.

‘બહેન ! ધીરજ ધરજો, શયતાનોનો સમય આવી લાગ્યો છે અને તેમનાંજ કાળે મને અહીં નોતર્યો જણાય છે.’ દિલાવરે પેલી સ્ત્રીને શાંત કરવા કહ્યું.

‘લાઘ ! આ નામદં નીચ કુત્તાઓ મને ‘સ્ફટીક ઘાટ’ માંથી ઉપાડી લાવ્યા છે. મારા સાસુ સસરા તથા માતાપિતા મારા અચાનક ગુમ થવાથી ગભરાઈ ગયા હશે તો કૃપા કરી આ પાપીઓનાં હાથમાંની માફ રક્ષણ કરો. ગળગળે અવાજે આવનાર સ્ત્રી બોલી.

દરમ્યાન દિલાવર પર એકી સાથે હલ્લો કરવાનો પેલા ચારેયે નિશ્ચય કર્યો અને કારમી કીઠીમારી સાથે તેઓ તુટી પડ્યા. દિલાવર તો તેમનાં ધા બુલવા તૈયાર ખતી ઉભો હતો. ‘એક મરણીયો સોને ભારે’ તે કહેવત મુજબ મરણીયો ખનેલો દિલાવર તેઓ પર કુદી પડ્યો. ચારમદ્દની મધ્યમાં એકલો વીર હસ્તમાં શિરોહીની આલલા સમી ઝગહળતી અસિ ફેરવતો હતો. આજે તેનું વીરત્વ ઝોર ભાસતું હતું. પરોપકારી પ્રાણ અર્પવા તૈયાર ખનેલા વીરની સહાયે દેવો પણ ઉભા હોય તેમ થોડાજ સમયમાં એકજણ દિલાવરની તથાવરનો ભોગ બન્યો. તેનું ધડ મરદનથી જુદુ થઈ ગયું હતું. પાપીના સોહીથી તે ભૂમી પહેલીવારજ પવિત્ર ખતી.

એકના નાશથી ઉત્તેજિત બનેલો બહાદુર વધુ ઉત્સાહથી ધૂમવા લાગ્યો. પોતાના સાથીદારના ખૂનનો બદલો લેવા ઇચ્છતા બાકીના ત્રણ પણ વધુ જોસથી લડવા લાગ્યા, આ બધો સમય પેલી રમણી એક ખુણામાં ઉભી ઉભી ત્રાસથી ધુણ રહી હતી. હૃદયથી તે દિલાવરનો વિજય ઇચ્છતી હતી કિંતુ દિલાવરના વિજય માટે તેને સંપૂર્ણ શંકા હતી કારણ કે કદાચ વધુ મદદ આવી પહોંચવાની વકી હતી.

ગાંડા હાથીની માફક લડતાં દિલાવરની તલવારે એક જણનો હાથ કાપી નાખ્યો. લોહીનો ઘોધ વહી જવાથી તે બિચારો બેભાન ઢળી પડ્યો. એટલામાં તો દિલાવરના પગમાં પણ એક સખ્ત જખમ થવા પામ્યો. તેમાંથી પણ લોહી વહ્યું જતું હતું. વીરશ્રાથી વરાયેલો વીર ઘાની વેદના ગણકાર્યા વિના પોતાનું કાર્ય કરી રહ્યો હતો. પોતાના બે સાથીઓ નાશ પામ્યાથી માકીનાઓની હિંમત પણ ખૂટી હતી. છતાં પણ બિહારીની બીકથી તેઓ લડી રહ્યા હતાં. એટલામાં તો દિલાવરની તલવારે બેમાંનાં એકનો નાશ કરી નાખ્યો. પણ તેજ વખતે દિલાવરની તલવાર ઝુકી બની ગઈ. દિલાવરને હવે તલવારની જરૂર પણ ન હતી. બાકી રહેલા પર તેણે છલંગ મારી તેને પકડી જમીન પર પટક્યો અને દ્રંદ યુદ્ધ ચાલ્યું. બિચારો ચોથો માણસ તો દિલાવરની વીરતા નીરખી છક બની ગયો હતો. લડવાનું તેનામાં સામર્થ્ય ન હતું. હિંમત પણ ન હતી, એટલે દિલાવરે પોતાની સદાની સંજાથી કટારીથી તેને ચમકુતના દરબારમાં પોતાના પાપી કૃત્યનો જવાબ આપવા રવાના કરી આપ્યો.

આ ખૂનાખાર જંગ દરમ્યાન દિલાવરને પણ બે સ્થળે સખ્ત ઇજા થઈ હતી. અત્યાર સુધી દૂર ઉભેલી રમણી પોતાના શત્રુઓનો

નાથ નીરખી ત્વરાથી દિલાવરની પાસે દોડી આવી. દિલાવર એક તો ભુખ્યો અને તરસ્યો હતો તેમાં વળી હવે સંપૂર્ણ થાકી ગયો હતો એટલે બેસી ગયો,

પેલી બીડ રમણી હવે બહાદુર બની. તેને માદ આપ્યું કે પોતાની રૈશ્મી સાડી ચીરી કૂણુની બહેને કૂણુની લોહીથી વહેતી આંગળી પર પાટો બાંધ્યો હતો. કેટલો પ્રેમ ? આતો તેનો રક્ષક, ઉગારનાર, જીવનદાતા. તરતજ પોતાની સાડી ચીરી તે રમણીએ વહેતા લોહી પર પાટો બાંધ્યો. અને દિલાવરના મસ્તક પર ધીરે ધીરે હાથ ફેરવવા લાગી. દિલાવરને શાંત બેઠું તે બોલી; ' બાઈ હવે કેમ છે ? '

એક અગ્નણી રમાને પોતાની સારવાર કરતી નીરખી દિલાવર હસી પડ્યો. તે બોલ્યો; ' બહેન ! આપનું નામ ઠામ ? '

' માઈ નામ કમલાદેવી અને માઈ સ્થાન સૂવર્ણ નગર. ' જરા સંકોચ પામતા તે બોલી.

' પાપીના પંજમાં આપ કેમ સપડાયા ' દિલાવરે બીજે પ્રશ્ન કર્યો.

' હું સમવયસ્ક સખીઓ સાથે સ્કાટીક બાટે ફરવા ગઈ હતી, ત્યાં અન્ય કોઈ ન હોવાથી અમે વિના સંકોચે હાસ્ય ગમ્મત કરતા હતા. એટલામાં તો અચાનક ચાર લકડાઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. બંધુક તાકી અમને બૂમો પાડતી અટકાવી. એક જણ મને ઉપાડી ચાલતો ગયો, અને બાકીના ત્રણ થોડીવાર પછી તેને આવી મળ્યા. આથી વિશેષ હું કશું જાણતી નથી. મને પકડી લઈ જનાર કોણ છે ? તેઓનો તેમ કરવાનો શો ધરાદો છે ? અને તેનો શું ગુન્હો કર્યો છે ? ઇત્યાદી હું કંઈપણ જાણતી નથી. ' તેણીએ સર્વ વાત જણાવી.

‘ત્યારે તો તમે અમારા શહેરનાજ, કેમ ખડેને? પાપી બિહારી આજકાલ સુવર્ણ પુરમાં ત્રાસ વર્તાવી રહ્યો છે. પણ હજી તેને સ્વાશેર મળ્યો નથી નહીતર એ મમતરાના ત્યા બાર કે પ્રગ્નને રંજાડી સકે’ દિલાવરે જણાવ્યું.

‘આપનું નામ?’

‘દિલાવર.’

‘નરવીર સુરેશને ઓળખો છો?’

‘સમસ્ત નગરમાં સુરેશના નામથી કોણ અજાણ્યો હશે?, હસતાં હસતાં કમળાદેવી બોલી.

‘તેજ સુરેશનો હું વફાદાર નોકર છું. પ્રધાન પુત્રી હંસાની તપાસાર્થે હું અત્રે આવી ચડ્યો છું. બહેન કમળા! હવે વ્યર્થ વાતોમાં સમય ગુમાવવાની જરૂર નથી કારણ કે આપણે શત્રુઓની ગુફાઓમાં છીએ તે ભુલવું જોઈતું નથી. આપને પાછા જવાના માર્ગની ખબર છે?’ દિલાવરે પૂછ્યું.

‘દિલાવર ભાઈ! તમે મને બચાવી તો ખરી કિંતુ તમને તથા મને અહીંથી મુક્તિ મેળવવાના માર્ગની ખબર ન હોવાથી હજી આપણે સહીસલામત નથી મ્હાફે શીયળ તથા આપને. પ્રાણ હજી કાચું કરે જોખમમાં છે શું કરવું ત્હેની સમજ મને પડતી નથી આપ કહો તે કરવા તૈયાર છું.’ કમળાદેવીએ જણાવ્યું.

‘બિહારી પર વિશ્વાસ મુકી આગળ વધ્યા સિવાય છુટકો નથી મ્હને મ્હારા પ્રાણની યરવા નથી કિંતુ જો કદાચ મક્કામકામ તો આપનું શીયળ કાચું કરે જોખમમાં આવી પડશે હવે તો આગળજ વધીએ જે થવું હશે તે થશે આપ આ એક કટારી આપની પાસે

રાખો અને જરૂર પડતાં પાપીને મારીને યા આત્મ હત્યા કરી શીયળરત્ન સાચવજો અને હું પણ આ પાપીની તકવાર લઉં છું” રક્ષણના સાધન લઈ સર્વભાવિ મુચના આપી દિલાવર આગળ વધ્યો. પાછળ પેલી સ્ત્રી પણ ચાલી.

ભોખંડી દાર નજીક જઈ તેઓ ઉભા રહ્યાં આસપાસ કળની તપાસ કરવા લાગ્યા, એટલામાં કમળાદેવીનો હસ્ત એક ભાલાની ધાર પર પડ્યો, સણસણાટ કરતું દાર ઉઘડી ગયું અને, આગળ રસ્તો દેખાણો ઇશ્વરનો ઉપકાર માની બેઠે આગળ વધ્યાં.

‘ભાઈ! પ્રભુ હજી જગતો બેઠો છે, દુઃખીઓના દુઃખમાં મદદ આપી હજી તે ભુજતો નથી.’ કમળાદેવીએ ઇશ્વરનો ઉપકાર માન્યો.

‘બહેન! ઇશ્વર તો સદાયે જગતો બેઠો છે. તે કદી પણ મનુષ્યજાતનું બુદ્ધિ ઇચ્છતો નથી આપણને સારું લાગે છે તેનો સારું છેજ પણ આપણને જે ખરાબ ક્ષેત્રનું દેપાય છે તે પણ તેની દ્રષ્ટિથી જો આપણા બચાને મારેજ કરાય છે. આપણે અજ્ઞાન મનુષ્ય તે મહાન વ્યક્તિનું સંપૂર્ણ મહાત્મ્ય ન સમજતાં તેમને વખોડીએ છીએ. મનુષ્યની બુદ્ધિ હંમેશા દેવની બુદ્ધિ કરતાં ટુંકી હોય છે આપણે ફક્ત ભુતકાળજ નાણીએ છીએ ત્યારે તે સર્વજ દેવતો ભુત ભવિષ્યને વર્તમાન કાળનું સર્વ અગમ્ય જ્ઞાનથી, જ્ઞાણ છે મને તો શ્રદ્ધા છે કે જ્યાં સુધી આપણે ન્યાય નીતિને સત્યને પાંથે આપણી ફરજ બળવીએ છીએ ત્યાં સુધી આપણે નિર્ભય છીએ.’ મનુષ્યની અજ્ઞાનતા અને ઇશ્વરનું મહાત્મ્ય વર્ણવતા દિલાવરે કહ્યું.

‘ભાઈ, ત્હારા જેવા વીર તથા ઉદાર નરો મ્હારી સમસ્ત જીંદગીમાં મેં કદી નીરખ્યા નથી ભાઈ મળજો તો ત્હારા જેવા શુરા મળજો કે જેથી સહેલાઈથી ભવસાગર પાર તરાયે ? કમળાદેવીએ પોતાના હૃદયના ઉદ્ધારો બહાર કાઢ્યા.

‘મારી ફરજ બળવવા સિવાય મેં કશું પણ વધારે કયું નથી, દરેક મનુષ્યની ફરજ છે કે અન્ય દુઃખી પ્રાણીને દુઃખમાં મદદ કરવી પોતાનો ઉદાર સ્વભાવ દર્શાવતો દિલાવર બોલ્યો.

‘પ્રભો ત્હારી મહેનતને સફળ બનાવે અને અમારા આત્માઓને નરક સમાન આ ગુફામાંથી બચાવે.’ કમળા બોલી.

‘જુઓ, જુઓ બહેન સામેથી પાપાત્માઓ આપણા તરફ આવતા જણાય છે, બસ, હવે તો છેલ્લાં ખેડ છે. બહેન ! સાવધાન રહેજો તમારા શીયળનું ગમે તે ભોગે રક્ષણ કરજો. હું પણ મારી ફરજ બળવતાં સ્વર્ગે સંચરીશ.’ સામેનાં દ્વારમાંથી પંદર વીસ માણસોને આવતા નીરખી દિલાવર ગભરાટમાં બોલી ઉઠ્યો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ગેશ્મી ગર્તામાં

‘પ્રધાન, પત્નીને જણાવો કે રાજદ્વારમાંથી શ્રીમતી સરોજની દેવીની આગ્રાથી એક માણસ આપને મળવા માટે આવેલ છે.’ એક યુવાને પ્રધાનજીના ગૃહ આંગણમાં ઉભી રહેલી એક દાસીને કહ્યું.

‘ જોવી ઇચ્છા ’ પેલી દાસી વીજળીના ત્વરાથી ત્યાંથી ચાલી ગઇ ને થોડીવારમાં આજ્ઞા મેળવી પાછી આવી. સાથે આવેલ યુવકને પણ બંગલામાં તેડી ગઇ.

એક વિશાળ રૂમમાં કામચત્તા સફેદ વસ્ત્રો સજી એક આસન પર આડે પડખે સુતી હતી. ચાર દાસીઓ તેને પવન નાખવામાં તલીન હતી. વચ્ચે વચ્ચે વાતોના તડાકા ચાલતા હતા. કામચત્તાએ અત્યારે તો સતિતું સ્વરૂપ સંભળું હતું. પુરા ઠાઠમાં તે ગૌરવથી સુતી હતી. તેના બારીક વસ્ત્રોમાંથી તેનાં સર્વ અવયવો સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં ગોળ મોઢું, વિશાળ કાળા વેણીમાં યુથેશ્વ કૃશકશ્વપો, મોટી કાળા આંખો, અને અંગપર ઝામેલી લાલી ઓર પ્રતિબા આપતા હતા. તેના દમ્ભ રાજરાણી કરતાં પણ અધિક ભાસતો હતો.

આવનાર યુવક નમન કરી ઉભો રહ્યો, તેની સલામનો પ્રત્યુત્તર ને આપતાં કામચત્તા દાસીઓ સાથે ગપાટા મારવા લાગી. લગભગ ચાર પાંચ મિનિટ તો આવનાર યુવક ઉભોજ રહ્યો. કામચત્તા સારી રીતે જાણતી હતી કે આવનાર માણસ રાજમાતાનો હોય તેનું અપમાન તે રાજમાતાનું અપમાન હતું કિંતુ તહેને તો તેની જરાપણ પરવા હતી નહિ.

થોડીવાર બાદ તેણે આવનાર યુવક પ્રતિ પોતાની દ્રષ્ટિ ફેંકી અને તેના પગની પાનીથી મસ્તક સુધી ધ્યાન પુર્વક નિહાળવા લાગી તેની દ્રષ્ટિમાં સત્તા સ્પષ્ટ જણાંતી હતી. ‘ શા માટે સુવર્ણનગર નરેશની પટ્ટરાણીને તરફી લેવાની જરૂર પડી ? આ દાસી તો સદાચે તેમની સેવામાં તૈયાર છે. ’ રૂબાઝ બરી બાપામાં રિમત કરતી કામચત્તાએ યુવકના આગમનનું કારણ પુછ્યું.

‘ શ્રીમતી દેવીએ આપને આ પત્ર પહોંચાડવાની મને આજ્ઞા ફરમાવી છે. ’ નમન કરી પત્ર કામલતાની દાસીને આપતા તે યુવાને પોતાના આવવાનું કારણ જણાવ્યું.

પત્ર હિપર મહારાણીની મહોર હતી. દાસીના હસ્તમાંથી પત્ર લઈ કામલતાએ ફેાડ્યો. તેમાં મહારાણીએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

ઢાલી સખી કામલતા !

આ પત્ર લઈ આવનાર યુવાન મ્હારો વિશ્વાસુ માણસ છે. તેણે પાંચ વર્ષ સુધી મ્હારી સેવા બજાવી પોતાની આજ્ઞાથી તથા બહાદુરી બતાવી આપી છે. તું મ્હારી ઢાલી સખી હોઈ આજે ત્હારા પ્રત્યે તેને રવાના કરેલ છે. રાજ કરતાં પ્રધાનને વધારે કાર્ય કરવાનું હોય છે. તેમજ તેઓની પત્નીઓનું પણ માનવું. હું તને મારો નોકર ત્હારી સેવા માટે રવાના કરું છું તો તેને ત્હારી સેવામાં સ્થાન આપી ત્હારો સખી પ્રેમ દર્શાવવાનો લાભ અચૂક રહે જો.

લી૦ સરોજની દેવી.

પત્ર વાંચી કામલતાએ આવનાર યુવક તરફ દ્રષ્ટિપાત કરી રિમત કર્યું.

‘ યુવાન વીર ! ત્હું જેટલો દેખાવડો છે તેટલોજ બહાદુર છે ?

‘ બહાદુરી શબ્દોની નથી કિંતુ કર્તવ્યની હોય છે. મને કાર્ય સોંપો અને પછી મ્હારી કિંમત આંકો. ’ ગજગજ છાતી કુલાવી આવનાર યુવાન બોલ્યો.

‘ દેખાય છે તો શબ્દે તથા માધુર્યે સુંદર, કેમ ખરૂં ? ’ એક દાસી પ્રતિ આંખ ફેરાવતી કામલતા બોલી.

‘લાગે છે તેમજ શોખીન પણ આખાદ જણાય છે’ જુવાની પણ અગતી શોભે છે તેમજ અહાદૂર પણ પુરો દેખાય છે’ દાસીએ આવનારના વખાણ કરતાં કહ્યું.

‘સેવીકાગે! દાર પાસે ખરી રહો મહારી આજ્ઞા સિવાય કાદને અંદર આવવાની રજા ન આપતા’ દાસીએને રજા આપતા કામલતા બોલી.

દાસીગે ગઈ એટલે અંદરથી દારખંધ કરી એક આસન આપી આવનાર યુવાનથી થોડે દુર તે બેઠી. ‘વીર યુવાન! આપનું નામ?’

‘સતીનસેન.’

‘વાહ કેવું મોહકનામ! હું હજુ આપનાથી સંપૂર્ણ પરિચિત નથી પણ તમારાં મુખના બાવો મહને તમારાંમાં વિશ્વાસ મુકવાનું જણાવે છે. સતીન! એટલું યાદ રાખજો કે મહારા વિશ્વાસનો ભંગ કરનાર ભયંકર મૃત્યુ પામે છે મહારી સામે દગો રમવામાં કોઈ કાન્યુ નથી અને કારણે નહિ હજુ સુધી નગરના પતિ તથા મહારા સ્વામી દેવ સિવાય મહેં કાદને માનભરી બાપામાં સંબોધન કર્યું નથી પણ તમને તેમ કરવા હું ઇચ્છું છું. તો મહારા વિશ્વાસનો ગેરલાલ લેવા લક્યાના નહીં તમારી વિરતાની પરિક્ષા હું આજેજ ઇચ્છું છું,’ આટલું બોલી કામલતા શાંત રહી.

‘દેવી આપની સર્વ આજ્ઞાઓનો અમલ મહારા શીર સાટે કરવાની હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું અને આપના વિશ્વાસનો ભંગ કદી ન કરવાનું પણ હું વચન દઉં છું. આપ ખુશીથી આપને યોગ્ય લાગે તે કાંઈ મને સોંપી શકો છો, વિશ્વાસ ભંગ એ શબ્દ મહારી સમસ્ત જીવનમાં મહેં કદી સાંભળ્યો નથી’ છટાબરી બાપામાં સતીને કહ્યું.’

‘ સતીન ! તહેં બિહારીનું નામ સાંભળ્યું છે ? ’

‘ એવો કોણ અંધકારની ગર્તમાં ગોથા ખાનાર મુર્ખો આ નગરમાં હશે કે જેણે તે બદમાશનું નામ નહિ સાંભળ્યું હોય ? ’
આંખ લાલ કરતાં સતીન બોલ્યો.

‘ સુપ સતીન ! બિહારીની નિંદા કરવા મેં તને રાખ્યો નથી કિંતુ મારું કાર્ય બજાવવા તને રાખવામાં આવ્યો છે. અહીંથી એક ગુફા વાટે તારે એક સ્થળે જવાનું છે. અહીંથી જતી વખતે તમારી આંખપર પાટા બાંધવામાં આવશે કિંતુ ગુફામાં પ્રવેશ કર્યાબાદ તે છોડવામાં આવશે. મ્હારો પત્ર લઈ આપે સીધેસીધા ગુફામાં આવ્યા જવાનું છે. લગભગ છ માઈલ બાદ એક લોખંડીદ્વાર આપનો માર્ગ બંધ કરશે. તે સ્થળે જઈ ‘ કાળીમાતા ’ શબ્દ જોઈ જોલવા. એટલે તે દાર ઉઘડી જશે. અને આપનો માર્ગ આગળ ચોકબો જણાશે. થોડે દૂર ગયા બાદ ફરી તમારા માર્ગમાં નડતર દેખાશે બાલાથી બંધ કરેલું દાર દેખાશે. ડાબાહાથનાં છેલ્લા બાલાની અણીપર તમારો હાથ પડતાજ માર્ગ ખુલ્લો જણાશે ત્યાર બાદ તમે ‘ મનમથ ’ શબ્દ બોલજો એટલે એક કાળો પહાડી પુરુષ આવી તમારી આંખે પાટા બાંધી આગળ લઈજશે; છેવટે તમને તેમના સરદાર પાસે પહોચાડશે તેમને મ્હારો સોંપેલ પત્ર આપી તેનો જે પ્રત્યુત્તર મળે તે મેળવી પાછા અહીં આવવાનું છે. આવતી વખતે પણ તેજ ક્રિયા કરવાની છે. કિંતુ આપણા બોંયરા પાસે આવી ત્યાં રાખેલી ઘંટડીનો અવાજ કરવાથી આપને મ્હારી પાસે આવવાનો માર્ગ જણાશે. કમ, આવા ભયંકર સ્થાનમાં જવાની હિંમત ચાલશેને ? ’ કામલતાએ ચમ્પન ક્યો.

‘ ખુશીથી, આથી પણ વધુ ભયંકર બનવાવા આપને માટે આ એવક સદા તૈયાર છે ’ હસતાં સતીને કહ્યું.

‘ સતીન ! જો મહે કહ્યું તેમ કરવામાં જરાપણ મદ્દત કરીશ તો તારો સદાને માટે ફેજ થશે જો આ કાંચમાં તારી ફતેહ થશે તો નવું કાર્ય સોંપીશ. ’ કામલતા હસતી હસતી બોલતી.

આપની આજ્ઞા પ્રમાણે અક્ષરસઃ વર્તીશ- તેમાં જરાપણ ભૂલ થવા દબલ નહિ. તે માટે આપ નિઃશંક રહો. ’ સતીને કામલતાના કહેવા પ્રમાણે કરવાનું વચન આપતા જણાવ્યું.

‘ વળી જો તારું કાર્ય મને પસંદ આવશે તો તારા ચરણમાં અનેક રૂપસુંદરીઓ તથા અઢલક ધનના ઢગલા કરવામાં આવશે. ’ કામલતાએ ભવિષ્યના લાભનો લોભ દેખાડ્યો.

‘ આપશ્રીની કૃપા હશે તો પછી મને સર્વ વસ્તુઓ મળી સમગ્રશ. ’ સતીને પણ મીઠી ભાંષામાં જવાબ આપ્યો.

કામલતાએ એક દાસીને જૂમ પાડી પત્ર પેન લાવવાની આજ્ઞા કરી થોડુંક લખ્યા બાદ પત્ર બરાબર બંધ કરી તે પર સીલ મારી સતીનના હાથમાં આપ્યો ‘ સતીન ! મહારી પાછળ પાછળ આવ્યો આવ. ’ કામલતાએ ચાલતાં ચાલતાં કહ્યું. બેઉ જો ચાર રૂમ તેની રીતે ઝોળાંગી ગયા. અને એક ઝાંખા પ્રકાશવાળા ઝોરડામાં દાખલ થયા. તેણીએ ત્રણ ચપટી વગાડી. તે સાથેજ એક કાળો મનુષ્ય દેખાણો સતીનની આંખ પર એક જાડા કપડાનો પાટો બાંધ્યો અને તેનો હાથ પકડી કામલતાની આજ્ઞા પ્રમાણે સતીનને લઈ ચાલતો થયો.

પ્રીય વાચક ! જણાવવાની જરૂર નથી કે સતીન તેજ સુરેન્દ્ર હતો અને કામલતા પાસે તેનો બેદ જાણવા માટેજ મહારાણી પાસેથી

પત્ર લખ આવ્યો હતો. અને જાણી કરીને પોતાને કાળના. મુખમાં ધકેલ્યો હતો. હાલ તો ત્યાંસુધી તે કામલતાની સેવ. મા છે ત્યાંસુધી તેને સતીનસેનના નામથીજ સંબોધી શું.

સતીને પોતાની આંખો ઉઘાડી બાંધેલા કપડાથી નીરખવા લાગ્યા પ્રયત્ન કર્યાં કિંતુ સર્વ વ્યર્થ ગયું ! એટલે પ્રયત્ન છોડી તેણે પગથીજ ઉપરથી નીચેના માર્ગનું અવલોકન શરૂ કર્યું થોડીવાર સીધી જમીન પર ચાલ્યા બાદ તેઓ કેટલાક પગથીઆં ઉતર્યા. અને ફરી આડાઅવળાં સીધી સપાટ જમીન પર ચાલવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી સતીનને સાથેના માણસે એક દોરડાપરથી નીચે ઉતરવાનું જણાવ્યું અને જણા દોરડાથી નીચે ઉતર્યા. ત્યાર બાદ બરાબર સાત ડગલાં ભરી સતીનનો પાટો છોડી લેવામાં આવ્યો અને તેજ ક્ષણે પેલો માણસ ત્યાંથી ગૂમ બની ગયો.

અવનવા બેદ ભરેલાં માર્ગે ગમેલો સતીન ત્યાંજ સ્થંભી ચોપાસ નીરખવા લાગ્યો તેની વિચાર શક્તિ પણ કામ પર ચડી ગઈ. કામલતા પરના તહેની શંકા વધુ મજબુત બની. કામલતાએ બિહારી માટે પ્રશ્ન કર્યો તહેની નિંદા કરવાની મના કરી હતી. કામલતાએ કોને પત્ર લખ્યો. હશે ? શા માટે લખ્યો હશે ? પ્રધાનથી આ કાવત્રાં છાનાં ન હોવા બોલે ના. આ માટે હશે ? આ માર્ગ ક્યાં નીકળતો હશે ? કામલતાએ તહેને ઓળખાવેલા પાટાની ખીણમાં તો નથી મોકલ્યો ? છતાં પ્રશ્નો તેને ઉદ્ભવવા લાગ્યા. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આ પાપી રમાનો સર્વ બેદ તો જાણવોજ થોડે દુર ગયા બાદ પત્ર વાંચવાનો પણ તેણે નિશ્ચય કર્યો, અને એ અધિકારમય ભયંકર ગતીમાં એકજ બત્તી સાથે તે આગળ વળ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ લું.

લાખોની લુટ.

સેનગુપ્તા એટલે સુવર્ણનગરનું સુવર્ણ. એક બાજુ સમસ્ત સુવર્ણનગર નિવાસીઓનું ધન મુકા અને બીજી બાજુ સેનગુપ્તાનું ધન રાખો તો પણ કદાચ ગુપ્તા વધી જાય. સેનગુપ્તા એટલે કુખેર પોતેજ. દ્રવ્યની તો તેની પાસે મણા નહતી. પ્રસંગ પડતાં તો રાજ્યખર્ચ માટે પણ નાણાં તેની પાસેથી સમય માટે ધીરવામાં આવતા હતા. ખુદ રાજ્ય પાસે પણ સેનગુપ્તાના નામને માન મળતું હતું.

ધનવાનને ખતાર ના ખાનારને ના ધન મળે;
એ ઉભયના પ્રતિયુદ્ધમાં, સંસાર આદુઃખમય અને.

સેનગુપ્તાને વાડી, બગીચા અને અનેક સુંદર વસ્તુઓની સિમાન હતી. મનમાનવી વસ્તુ તે ભેગવી શકતો હતો; જે સાહેબી નગરપતિ પણ ભોગવવા અશક્ત હતો તે સેનગુપ્તા અનુભવતો હતો, સંખ્યાબંધ દાસ દાસીઓ તેના હાથ નીચે પોષાતા હતા. સ્ત્રી દરમ્મથી પણ તે સુખી હતો. યુવાન તથા રૂપવતી યોગ્ય ભાર્યા પ્રેરવાના તે ભાગ્યશાળી જન્યો હતો. કિંતુ ખામી એકજ વારસદારની હતી. તેના અઢળક દ્રવ્યનો પાછળ કાઠપણ ભોક્તા ન હતો.

એ તો કુદરતની કરામત છે કે આ વિશ્વમાં કાઠપણ સંપુર્ણ સુખી હોતું નથી. ધન હોય છે તો સગાસંબંધી યા પુત્ર પુત્રાદિકનું દુઃખ છે અને તે હોય છે તો ખાવાના સાંસા પડે છે. આ બે માયા

એવી રીતે ગુંથવામાં આવી છે કે તે જળમાંથી કાષ્ઠપણ મુક્ત રહેવા પામતું નથી. અને તેથી કરીને દરેક પ્રાણી સુખ અને દુઃખના સાગરની મધ્યમાં ઝાલા ખાય છે.

સેનગુપ્તાનો લવ્ય પ્રાસાદ સાગરના તીરથી થોડે દુર આવેલો હતો. પ્રાસાદની આસપાસ સુંદર વિવિધ જાડોથી શોભતો એક બાગ રચવામાં આવ્યો હતો. બાગની ચોપ્રતિ જાડી કરી બાગનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રાસાદ ફક્ત આરસ પહોંચાણનો જ બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને સરસ કોતરકામથી તેને સજ્જારવામાં આવ્યો હતો.

ધીરે ધીરે સંધ્યાનું જોર જમવા લાગ્યું. રાત્રિ દેવીએ પોતાની કાળા ચોળા પહેરી લીધી. કિંતુ તેમાં રહેલા અંગકતાં આલસા સરખા તારલાઓનો જાંખો પ્રકાશ સર્વ પ્રકાશીત બનાવી રહ્યો હતો. સેનગુપ્તા તેની વ્હાલી પ્રિયાની ગાદમાં સુતો સુતો સ્નેહભર્યાં સુખો મેળવી રહ્યો હતો.

‘પ્રિયે ! પરણ્યાને આજે વર્ષો વીત્યા છતાંયે જ્યારે જ્યારે હું તારા મુખપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરું છું ત્યારે મને તો એમજ લાગે છે કે તું મ્હારી નવપરણિત છો અને આજે આપણી પ્રથમ સ્નેહગ્રંથી ગુંથાય છે. પોતાની સ્ત્રીના ગુનાખી અધરોનું પાન કરતા તે બોલ્યા.

‘નાથ ! પ્રેમીના દિલ સદાયે તાજાં હોય છે. વિયોગ પછી જ્યારે તેઓ મળે છે ત્યારે સર્વ નવીનતાજ લાગે છે. વ્હાલા ! આજની રાત્રિ કેટલી મીઠી જણાય છે ?’ પોતાના અંગને સ્વામીના અંગપર ટેકવતા તે બોલી.

‘સુત્રે ! સ્નેહ તૃષીત નાથ ગૃહે આવે ત્યારે રમાનું કર્તવ્ય શું છે ?’ આંખમાંથી અમી વર્ષાવતો ગુપ્તા બોલ્યો.

‘ પતિને આનંદ પમાડવો. તેમને રીઝવવા. ’ હસતી હસતી તે બોલી.

‘ તો પછી આમ શાંત બેસી રહેવાનું કારણ ? ’ ગુમાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ શાંત તો પતિ દેવ આપજ છો હું તો ક્યારનીયે મહારા મન ગમતા મહેમાનનાં મનને મનાવી રહી છું. ’ ધીરેથી ગુમાના ગાલપર આંગળી અડાડતાં તેણે કહ્યું.

‘ એમ કે ! મીઠી મેના ! આજે તારા અંગે અંગે ચોર તેજ પ્રમટ્ટી નીકળ્યું છે. તારા અણુએ અણુએ સ્વરૂપની જવાબા સોની છીડી છે. તારે શબ્દે શબ્દે માધુર્યની વર્ષા વર્ષી રહી છે. આજે તારામાં કોઈ અજ્ઞાન નાદુનો અનુભવ મને મળે છે. ’ હૃદયસરસી પ્રિયાને ચાંપતો ગુમા બોલી ઊઠ્યો.

બ્યારે કુટે છે સ્નેહની, ફેરમ, વિષય સમ થાય છે.

અંગે અંગ અગ્નિ અનંમની તે સમે દેખાય છે,

નાદુમયી એ ચક્ષુઓ, અમી આંખથી વર્ષાવતી,

નહાતાં, રોળાતાં રંગમાં, પ્રેમી ઉભયના સ્નેહથી.

ત્યારબાદ સ્નેહની વાતો કરતાં સ્નેહીઓ સ્નેહસાગરમાં સ્નાન કરવામાં લીન બની ગયાં. સમસ્ત વિશ્વનું બાન તેઓ ભુલી ગયાં હતાં.

તેજ સમયે મહાલયના બાગમાં બે ચાર બેઠી આકૃતિઓનાં ઓળા દ્રષ્ટિગોચર થતાં હતાં તેઓ આમથી તેમ છુપી રીતે જરાપણ અવાજ કર્યા સિવાય ફરતાં હતાં. એટલામાં એક ઝીણા અવાજ આવ્યો અવાજ આવતાંજ તેઓ સર્વ મકાનની દિવાલ નજીક જઈ પહોંચ્યાં.

‘ પ્રતાપ ! બે જણાં મ્હારી સાથે ઉપર આવજો અને બે જણાં અહીં સંભાળ પૂર્વક ધ્યાન રાખજો લગલગ ચારેક કલાકમાં કામ પતાવી આવીશું ’ તેમાંના એકે બીજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

‘ જેવી આગા. ’ બીજાએ ટુંકમાં જ સમજાવ્યું.

તરતજ ત્રણ ભેદી આકૃતિઓ ત્યાંથી ધીરે ધીરે એ ભવ્ય પ્રાસાદ ઉપર ચડવા લાગી અંધકાર પશુ જામતો જતો હતો વળી તેઓએ કાળાં વસ્ત્રો પરીધાન કર્યાં હતા એટલે પકડાઇ જવાનો ભય હતોજ નહિ તેઓ પ્રથમતો પહેલે મજલે ગયાં અને બારીવારે અંદર કુદી પડ્યાં. આગળ ચાલતી આકૃતિએ પાછળના બે જણાને ત્યાંજ થોભી જવાનું જણાવ્યું અને તે ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગયો. જે સ્થળે સેનગુપ્તા તથા તેની પત્ની સુતાં હતાં તે સ્થળે તે જઇ પહોંચી પ્રથમ તો બહારથી અંદર નીરખ્યું. તેઓને સુતેલા નીરખી તેણે અંદર જવાની ઇચ્છા કરી કિંતુ અંદર જવાને માર્ગ અંધ હતો. ફક્ત રસ્તાપરની એક બારી ખુલ્લી હતી. અને ત્યાંની થોડે દુર આત્રવૃક્ષ હતું એ વૃક્ષની ડાળને પકડી બે ’ છલંગ મારે તો જઈ શકાય તેમ હતું કિંતુ તેમ કરવામાં જાનનું સંપૂર્ણ જોખમ હતું જે ભુલે તો નીચે પડે અને પડવાનો અવાજ થતા ચોકદારો જાગી જવાનો સંભવ હતો.

કિંતુ ભેદી માણસ તો કંઈ પણ ભયનો વિચાર કર્યા સિવાય અગાશી પર ચડી અગાશી પરથી આંખાના ઝાડપર કુદી પડ્યો. એક ક્ષણ પણ વ્યર્થ ન ગુમાવતાં તે સાથી ઉપરની ડાળ પર પહોંચ્યો અને ત્યાંથી પોતાના આખા શરીરને ઝુલવું મુકી બારીપર જવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પણ પકડેલી ડાળ મજબુત ન

હોવાથી તરતજ તુડી ચાલાક ચોરે તરતજ ખીજ ડાળ પકડી પોતાનો બચાવ કરી લીધો અને તેની મદદથી છઠ્ઠાંગ મારી ખારી પરનું લાકડું પકડી લીધું. ખારી ખૂણીજ હોવાથી અંદર જવાને માટે જરાપણ હરકત નડી નહિ. રૂમમાં દાખલ થતાંજ તેણે પત્ની પત્નીને એકબીજાની સોડમાં નિર્ભર ઉંઘ લેતા જોયા.

પોતાના ગજવામાંથી એક રૂમાલ કાઢ્યો ધીરે પગલે તે શખ્યાની નજીક ગયો અને ગુમાની પત્નીના મુખ આગળ એક ક્ષણ રૂમાલ રાખ્યો પછી રૂમાલ ફેડ પરનાં પટ્ટામાં મુકી મ્યાનમાંથી કટારી ખુણી કરી સેનગુમાની છાતીપર તે ચડી ગયો. અચાનક થએલાં હુમલાથી ગુમા જાગ્રત બની ગયો.

‘સેનગુમા! એક શબ્દ પણ બોલવાનો પ્રયત્ન કરીશ તો જનથી જઈશ! ત્હારા સર્વ પ્રયત્નો વ્યર્થ છે. ત્હારો સમસ્ત મહાલય મારા માણસોએ ઘેરી લીધો છે ત્હારા રક્ષકો નાશ પામ્યા છે. ત્હારી ભાર્યા પણ બે બાન બની છે. જલ્દી ત્હારી ધનભંડારની ચાવીઓ આપ’ છાતી ઉપર ચડી ખુણી કટારી તેના હૃદયપર રાખી બેઠી આકૃતિએ ચાવી માગતાં જણાવ્યું.

‘પણ...પણ...તું...કો...ણ...છે?’ ભયથી ધ્રુજતો ગુમા ગભરાતો ગભરાતો બોલ્યો.

‘બિહારી’ પેલી આકૃતિએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘કોણ બિહારી?’ ભયથી ગુમાથી બોલાઈ જવાયું.

‘હા હું બિહારી જલ્દી ચાવી આપ, નહિતર ત્હારી મીલકત ભોગવવા તથા ત્હારી રામાનું મુખ જોવા એક ક્ષણ પણ આ અવનીના પડપર પર રહીશ નહિ’ દાંત કચકચાવતો કટારી ધ્રુજાવતો બિહારી બોલ્યો.

ગુમાએ પોતાની સ્ત્રી તરફ આંખો ફેરવી તે જોતાંજ બિહારી ત્રાડી ઉઠ્યો : , શયતાન ! ત્હારી સ્ત્રી અને મદદ આપી શકે તેમ નથી તે તો અત્યારે મ્હારા પંજમાં છે. જલદી આપે છે કે નહીં.’

ધ્રુજતા ધ્રુજતા સેન ગુમાએ પોતાની શય્યા નીચેથી ચાવીનો ઝુડો કાઢી બિહારીના હાથમાં સોંપ્યો ચાવી મળતાંજ બિહારીએ કમરપટામાંથી રૂમાલ કાઢી ગુમાના મુખ નજીક ધર્યો તેજ ક્ષણે સેનગુમા બેહોશ બની ગયો. લયંકર ચોર તરતજ ત્યાંથી બહાર નીકળી ગુમાના ખજાના માટે આગળ વધ્યો પહેલે મજલે આવી પોતાના બે સાથીદારોને સાથે લઈ તે ભોંયતળીએ ગયો.

ખજાનાનું રક્ષણ કરવા ચાર સિપાઇઓ ભરી બંધુકે આમથી તેમ આંટા મારતા હતા બદમાશ બિહારીએ પોતાના બે સાથીદારોને પોતાની પીસ્તોલો દૂરથી પેલા તરફ રાખવાનું કહ્યું અચાનક પેલા સિપાઇઓની વચ્ચે તેણે કુદકો માર્યો અને જોરથી પોકારી ઉઠ્યો. ‘ બિહારી ! ’ બિહારીનું નામ સાંભળતાંજ ચોકીદારો ધ્રુજી ઉઠ્યા. તેજ ક્ષણે પોતાની કમરપરનો રૂમાલ તેણે તેઓને સુંઘાડી દીધો. માર્ગમાં રહેલા કંટકો સહેલાઈથી દૂર કરી તે આગળ વધ્યો. કિંતુ એક સળંગ માણસની તીજેરી છુટવી એ બોલવા જેટલું સહેલું કાર્ય નથી.

લોખંડની જાડી પટીઓથી ચોતરફ મજબુત તીજેરીઓનું રક્ષણ થએલું હતું એક ક્ષણભર બિહારી રથંબી ગયો કિંતુ પ્તીજળ ક્ષણે તેનો રાક્ષસી હાથ સળીઆપર પડ્યો પોતાના બધા જોરથી તેણે તે દબાવ્યો. પણ વ્યર્થ તરતજ તેના મગજમાં એક યુક્તિએ પ્રવેશ કર્યો. તેણે પોતાના સાથી દારોને તેઓનું સર્વ બળ તેના

હાથપર વાપરવા જણાવ્યું. થોડીજ મિનિટોમાં એક સળીયો વળી ગયો. બેચાર સળીયા વાળી તે અંદર દાખલ થયો અને પોતાના સાથીદારોને પણ અંદર આવવાને જણાવ્યું.

ચાવીનો ઝુડો તૈયારજ હોવાથી તેને વધુ મહેનત ન પડી ચાવીથી એક ત્રીજેરી ઉઘાડી. અમૂલ્ય હીરામોતીથી તે ચમકી રહી હતી. બીજી ત્રીજેરી સોનાના સીકાઓથી ખમખમતી હતી. ત્રીજી ઉઘાડી તો નીલમ તથા માણેક ઇત્યાદિના સંખ્યાબંધ દાગીનાઓ જોયા, બિહારીને વધુ ત્રીજેરી ઉઘાડવાની જરૂર ન જણાઈ પોતાના સાથીદારોને ઉપાડાય તેટલાં હીરા, મોતી, માણેક નીલમ તથા સોનાં નાણું ઉપાડવાની આજ્ઞા કરી તેણે પણ પોતાનાથી બની શકે તેટલો કિંમતી માલ ઉઠાવ્યો. જેવી રીતે આવ્યા હતા તેવીજ રીતે તેઓ સર્વેએ પોતાનો માર્ગ લીધો હુટ દરમ્યાન સમય ધણોજ થયો હતો. એટલે હવે ત્યાં રોકાવું એ જોખમ ભરેલું હતું. બાકીના સાથીદારો સાથે બિહારી ફરોડો પતિના સુરક્ષિત મહાલયમાં હુટ કરી ચાલતો થયો. ચાર ગ્રાઇ દિવસ આગલેદારથી તો આવતાજ નથી. જે દ્વાર ઓળંગી તેઓ આવ્યા હતા તે સ્થળે બે પોલીસો હજુ એ ભાન દશામાં પડ્યા હતાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સોતમગર શયતાન !

છે જીવનનાં ખેલ, માન શાં અરિદ્ધ તણા ?
છે શીયળ સંગ્રામ, ભામટાના ભાર શા ?
છે મર્દના રંગ, બદમાશની બંધુક શું ?
છે મરણની રહેલ કાયરનું કાર્ય શું ?

અરિદ્ધને આવતું નીરખી દીવેર દિલાવર ઉપરની કડીઓ
બોલી ઉઠ્યો.

‘ મરણના મ્હોમાં સમજાથી જવા ઇચ્છનાર યુવાન ! કહે તું
કાણુ છે ? ’ બિહારીનો સરદાર આવતાની સાથેજ પોકારી ઉઠ્યો.

તેના હાથમા ખુસ્તી તલવાર હતી. તેની ચોતરફ તેના વફાદાર
માણસો ખુસ્તી તરવાર સાથે આગ્રાની રાહ જોતા ઉભા હતા.
આવનાર સરદારનું શરીર ધણુંજ મજબુત જણાતું હતું. તેની પહોળી
છાતી મોઝી દાદી અને લિપણ દેખાવ જોનારને બચજનક બાસતો
હતો તેની મોટી કાળી આંખો જેવા તેજાને ડરાવવાને પુરતી હતી.
તેણે રજપુતસાહી પહોળી સુરવાલ પહેરી હતી. ઉપર એક છુટો
બંગાળી ઝબ્બો હતો. અને કાંડા ઉપર ચામડાનો મજબુત પટો હતો.

‘ સદાથે મ્હોતથી નીડર અને પાપીનો નાશ કરવા ઇચ્છનાર
આ ત્હારો કાળ ત્હારી સામે આવી ઉભો છે. ’ દિલાવરે પ્રત્યુ-
ત્તર આપ્યો.

‘ યુવાન ! સીધા જવાળ આપ નહિતર ગૃહે ગૃહીણી રાહ જોઈ રહેશે. ’ સરદારે કડકાંઈથી જવાળ માગ્યો.

‘ મ્હારી ગૃહીણીની ત્હારે શી પંચાત ? ગૃહીણી હોય તો મોતને માગતો ફરતો હશે ? ’ દિલાવરે પણ યોગ્ય જવાળ આપ્યો.

‘ ઓ અક્કલની મુખા ! ત્હારી જનેતા ત્હારું મુખ જેવા પણ નહિ પામે, માટે સીધા જવાળ આપ. ’

‘ તું પણ અક્કલનો કમનસીબ જણાય છે મ્હારા જેવાને જન્મ આપનાર માતા પણ વીર હોય છે. તેને મરણનો ડર હોતો નથી. વીર માતા પોતાના પુત્રને વીર જેવા ઠરે છે નહિ કે ઊવંત. ’ દિલાવર બોલી ઉઠ્યો.

‘ પ્રત્યુત્તર ન આપવો હોય તો સીધા રીતે તાબેશ. ’ પેલો સરદાર ગર્જી ઉઠ્યો.

‘ તાબે ! તાબે થતાં મ્હારી જનેતાએ મને શીખવાડ્યુંજ નથી, તાકાત હોય તો ચાલ્યો આવ મેદાને જંગમાં. સરદાર ! જે ત્હારી જનેતાતું ધાવણ ધાવી મોટો બન્યો હો, જે ત્હારે એકજ પિતા હોય તો નાંમદની માફક મ્હારી પર હીચકારો. હુમલો ન કરતાં ત્હારા માણસોને અકેકો જંગમાં આવવા દે. ’ ધર્મ યુદ્ધની રીત જણાવતાં દિલાવરે કહ્યું.

‘ જે કે અમારી ટોળીના નિયમ વિરૂદ્ધ તે કાર્ય છે, છતાં પણ ત્હારો મદ ઉતારવા માટે હું પોતેજ ત્હારી સાથે દંદ યુદ્ધમાં આવું છું, પણ યાદ રાખજે કોઈપણ ભોગે તું અમારા હાથમાંથી છુટી જનાર નથી. હાથમાં આવેલ શીકારને બચાવવામાં તું કદી પણ ફાવવાનો નથી ’ ભાવિ ચેતવણી આપતાં સરદાર આગળ વધતાં બોલ્યો.

‘શાખાશ સરદાર તમારી હિંમતને,’ ચાલ્યા આવો કહી દિલાવર કુદી પડ્યો.

અન્ને વીરોની તરવારો હવામાં અદ્ધર ઉછળી, અને તેઓ સામસામાં ગોઠવાઈ ગયા. ચળકતી તરવારોના અખડાટથી સમસ્ત ઓરડો ધ્રુજ રહ્યો હતો. તેઓ ઘણીજ ચાલાકીથી એક બીજાની તરવારોના વાર અટકાવતા હતા. આમ લગભગ દશેક મિનિટ ચાલ્યું હશે તેટલામાં તો દિલાવરની તરવાર સરદારના મસ્તક પડી મસ્તકના ચુરેચુરા કરી નાખ્યા. અને કમળા દેવીના હર્ષ વચ્ચે દિલાવર વિજયી બન્યો.

પણ દિલાવરનો વિજય નકામો ગયો તેજ ક્ષણે બિહારી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના પાંચ પાંચ માણસના મુડદા દેખી બિહારીના હૃદયમાં આગ ઉડી સામે ઉભેલા નામદં સૈનિકો પ્રતિ તેની કોષથી રકત બનેલી આંખો ફરી બિચારા સૈનિકો પણ ત્યાંજ સ્થંભી ગયા ‘નામદં કુતાઓ ! પાંચ પાંચ સાથીદારોના લોહીની નીકો વહે છે, છતાં હજુ તમે હીઝડાઓની માફક ઉભા છો ? પકડો એ શયતાનને પકડો પેલી યુવતીને અને એ નામદંના દેખતાંજ તેના પર બળાટકાર કરે’

બિહારીની આજ્ઞા મળતાંજ સધનિકો એકલા દિલાવરપર તુડી પડ્યા. કિંતુ બહાદુર દિલાવર ગાંબ્યો જામ તેમ નહતો તે તો વધુ ઉત્સાહ ચતા સૌરથી જંગમાં પડકાર કરી કુદી પડ્યો ધડાધડ. ધડ પરથી મસ્તકો પડવા લાગ્યા કોઈનો હાથ, તો કોઈને પગ ગાંડા હાથીની માફક દિલાવર ધ્રુમવા લાગ્યો ને જોત જોતામાં પાંચ પાખીઓને સ્વધામ પહોંચાડી દીધા પોતાના સાથીઓનો વિનાશ

થતો નીરખી બિહારી ત્રાડો પાડતો હતો બિહારી પણ હાથમાં તરવાર લઈ ધુમતો હતો થોડીવારમાં તો એક વધુનો નાશ થયો. પણ એકલો માણસ ઘણાની પાસે કેટલો વખત ટકાવ કરી શકે ? બહાદુર દિલાવરને ચાર સખત જખમ થયા હતા તેમાંથી ઘણુંજ લોહી વહી જવાથી તે હવે અશક્ત બન્યો હતો. તેટલામાં તો પાછળથી એક સખતવાર આવ્યો ને તે સાથેજ દિલાવર જમીન પર પડી ગયો પડતાંની સાથેજ તેના પર સર્વ સેનિકો ભુખ્યા વરૂની માફક તુટી પડ્યાં તરતજ બિહારીની આગ્રાથી તેને કેદ કરવામાં આવ્યો પોતાના પ્રાણપ્યારા રક્ષકને મરણશય્યા પર નીરખી કમળાદેવી હાથમાં ખુદ્દી કટારી લઈ તે તરફ દોડી. કિંતુ પાછળથી બિહારીના લોખંડી પંજાએ તેને અટકાવી.

એકજ આંચકા સાથે બિહારીના હાથમાંથી તે છુટી થઈ પણ તેજ વખતે બિહારીએ પોતાના માણસોને તેનું હથીયાર ઝુટાવી લેવાની આજ્ઞા કરી આજ્ઞા મળતાંજ બળવાન કસાયેલા સિપાઇઓ એક ટ્રામજ અબળા પર તુટી પડ્યા તેના હાથમાંથી કટારી ઝુટવી લેવામાં આવી અને તેના બેઠે હરતો દોરડાથી મજબુત બાંધી લીધા.

‘બહાદુરીના બળુગાં કુકનાર યુવાન ! જો ત્હારાં દેખતાંજ આ અબળાની લાજ છુટું છું. તાકાત હોય તો અટકાવજે.’ બિહારીએ દિલાવરના શરીરને ઢંઢોળતા કહ્યું.

દિલાવરમાં હવે વધુ શક્તિ રહી ન હતી. હજુ લોહી તો વહ્યું જતું હતું. તેમાંયે છેલ્લા બે દિવસથી તેણે અત્રનો દાણો પણ લીધો ન હતો. પાપીના બીભરત વચનો સાંભળી તેણે પોતાની આંખો

ઉધાડી અને કમળાદેવી પ્રતિ ફેરવી દિલાવરની આંખમાંથી એ ચાર અશ્રુઓ સરી પડ્યાં ગહોતના ડરના એ અશ્રુ ન હતા એ તો છુટાતાં શીયળના રૂદન હતાં તેણે પડખું ફેરવ્યું. બોલવા જેટલી પણ તેનામાં તાકાત ન હતી.

‘સ્વર્ગની અપ્સરા ! બિહારીને તું ચાહે છે. ?’ બિહારીએ કમળાને પ્રશ્ન કર્યો.

‘બદમાશ બિહારીને હું હૃદયથી ધિક્કાર છું’ બહાદુરીથી તેણે જવાબ આપ્યો.

‘બોલતા વિચાર કર! અહીં બિહારી સિવાય સાક્ષાત પરમેશ્વર પણ તારો રક્ષક નથી મ્હારી ઇચ્છાને આધીન થવામાં સાર છે, માનીજ, નહિતર બળાત્કાર કરવાની મને ફરજ પડશે.’ બિહારીએ ક્ષય આપતા કહ્યું.

‘બદમાશ! અટુલી અબળાપર બળાત્કાર કરવામાંજ તારી બહાદુરી છે?’ ગળગળા અવાજે તે રમણીબોલી. રમણીના પ્રત્યુત્તરમાં ચીરતા હતી. તેમાં જરાપણ નમનતા હતી નહિ કિંતુ બળાત્કાર શબ્દથી તે કંપી ઉઠી હતી.

‘બિહારીની કુરતા તેં હજી નીરખી નથી. લે નીરખ., કહેતાજ બિહારીની ચળકતી કટાર દિલાવરના હૃદયમાં પેસી ગઈ. એક કારમી ત્રીસ સાથે દિલાવરનો વીર આત્મા સદાને માટે શિયળનો સંગ્રામ બેલતો પરલોકમાં ચાલ્યો ગયો પાપીના આ પાપકાર્યથી તે અબળા ધુજી ઉઠી આત્મહત્યા કરવા તે અશક્ત હતી અને મોંઘેરા શિયળની કુળધાણી થવાને પણ હવે થોડીજ વાર હતી. તે રડી પડી. પોતાની

કુરતા તણ સ્ત્રી સ્વભાવીતુસાર બિહારીના પગમાં પડી ને કરગરવદ લાગી; ' ઓ બિહારી ! તું બહાદુર છે. શુરવીર છે, ઉદાર હુટારો છે, પ્રભુને ખાતર મને બચાવ. મારી લાજનું રક્ષણ કર. તું માગે તેટલું ધન આપીશ. '

' બિહારી સ્ત્રીઓની લાષાથી કઢી પીગળ્યો નથી અને પીગળશે નહિ. તે તો પથ્થર સમો મજબુત છે. તેને ધનનો લોભ નથી. તારા જેવા નવાં નવાં દુસુમો સાથે લહેજગત ઉડાવવાની તેની ફરજ છે. માનીજ નહીતર તારી દશા પણ દિલાવર જેવી થશે. બિહારીએ કુર શબ્દોમાં જણાવ્યું.

' બિહારી તું નહીજ માને. ' દયા ભર્યાં અવાજે સચ્ચુ કમળા બોલી,

' નહિજ. ' મક્કમતાથી બિહારીએ જવાબ આપ્યો.

' ઓ સીતમગર શયતાન ! '

ચલાવી પાપના ખંજર શીયળ છો હુટતો સહુના
બતાવી મોતના મંતર ગરીબપર ત્રાસ વર્તાવ્યા.
ખદા તારી ઉતારીને સીતમગર સીતમ ગુન્ગરી લે,
પ્રભુ દરબારમાં અંતે, સીતમના દુઃખ મેળવજે,
મળે જે શ્રાપ ગરીબોના, જીવન જહંમત બનાવે છે,
ગુન્ગરી જુલમ નિર્દોષપર ખુશીથી મોજ માની લે. '

' હવે તમે થાય છે,

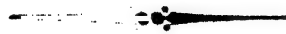
પરવા નથી પ્રભુ કેરી, પ્રભુ ત્હારો કાણુ છે ?
રાતભાને ન કિંમત તેહની, પ્રભુ સાચો બિહારી છે.

બિહારીની ખીકથી પ્રભુનો ખાપ નાસે છે.

સીતમ કરતાં જરા ધરના મને એ પાપ કુરો છે.

શબ્દોમાં વ્યર્થ શબ્દોનો વ્યય ન કરતાં માની જવામાં સાર છે, ' બિહારીએ પણ તેવીજ મહત્તાથી જવાબ આપ્યો.

કમળાદેવી શાંત ઉભી રહી તેને લાગ્યું કે હવે બચાવ કરવો એ ખાપીને પાપ કરવા ઉત્તેજિત કરવા સમાન છે. બિહારી પણ હવે આગળ વધ્યો. કમળાદેવીને પોતાના મનજીવિત બાહુપાસમાં પકડી. કમળાએ જોરથી મદદ માટે ચીસ પાડી. ગરીબ કમળાં બેલાન બની ગઈ. તારાજ થયેલી અમળાના કપોલ પ્રદેશપદ બિહારીએ સુંબોનોનો વરસાદ વરસાવ્યો. તેનો કુચપ્રદેશ પણ છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યો. અને નામદ શયતાન તેના સૈવકોની હાજરીમાંજ કમળાની કાજલેવા અને પોતાની વિકારી ઈચ્છાની તૃપ્તિ માટે કટીબંધ બન્યો. પણ તેજ ક્ષણે પાછળથી એક સનસનાટી કરતી ગોળાએ બિહારીનો હાથ વીધી નાખ્યો. બિહારી ત્યાંજ સ્થંભી ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સુરેન્દ્ર સિંહના પંજમાં.

ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્ર પ્રધાન-પત્નીની ચીડીલકા ગુપ્ત માર્ગે આગળ જવા લાગ્યો. ગુફામાં લગભગ અડધોએક માઇલ જઈ તે થોભ્યો. આંખુઆંખુ દષ્ટિપાત કરી કોઇને ન નીરખવાથી તેણે કામલતાએ આપેલ ભેદી પત્રફોડ્યો અને વાંચવો શરૂ કર્યો;

“ મ્હારા પ્રાણુપ્યારા બિહારી.”

ત્હારા હમણાંના વીરત્વથી સમસ્ત નગર ધ્રુજી રહ્યું છે.

જીવનભર આપણે અન્યના ધનમાંથી આનંદ કરવા તો સરખયા છીએ. કિંતુ હવે ગુપ્ત ગુફાઓમાં સંતાવાની મને જરૂર નથી જણાતી. અઠ-ળક ધનના ટગ આપણી પાસે છે, તો મ્હારો વિચાર છે કે ચંદ્રગુપ્તને ઉચ્ચત્તરી પ્રધાનને લાશમાં લઈ દારૂ કરી અને ખીજા આપણા દુશ્મનોને જહાનમાં રવાના કરી આપણે રાત્રરાણી બનવું. આ બાબતની ધણી વાતે કરવાની છે. પત્રમાં લખવું તે જોખમ ભરેલું હોવાથી રૂબરૂમાં વાત. બે દિવસ પછી સાંજના ‘ સ્કાટીક ઘાટે ’ તને મળીશ. ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્રથી સંભાળજે તે પણ ભયંકર માણસ છે.

લી. ત્હારી સ્નેહાંગી કામલતા.

પત્ર વાંચી તેમાં દર્શાવેલ રાખ્યને ઉચ્ચત્તરી નાખવાનું કાવતું નીરખી સુરેન્દ્રના શરીરમાં ચેતના શક્તિની ઝણુ ઝણુટી શરૂ થઈ. સાથે લાવેલ સાધનોની મદદથી તેણે તે પત્રની નકલ કરી લીધી.

ખરો પત્ર પોતાની પાસે રાખ્યો અને નકલ બિહારીને આપવાનું નક્કી કર્યું. સુરેન્દ્ર થોડો સમય તો ત્યાંજ રથંભી ગયો. જે બચંકર માર્ગની તપાસમાં તે ફરતો હતો તેજ સ્થાનમાં હતો તે આવ્યો હતો. તેની કામલતાપરની શંકા પણ ખરી પડી. પણ મહાન પ્રશ્ન તો એ હતો કે બહાર કેમ નીકળવું. છેવટે તેણે પત્ર બિહારીને આપી પાછા કામલતા પાસે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને તેમ કરવામાંજ તેની સલામતી હતી. અન્ય માર્ગ હતોજ નહિ.

છેવટે તે આગળ વધ્યો અને સતત ચાલ્યા બાદ પૂર્વ સૂચિત લોખંડીદાર પાસે આવી અટકી ગયો. કામલતાના કહેવાનુસાર તે 'કાલીમાતા' શબ્દ બોલ્યો. તેજ સમયે તે દાર ઉઘડી ગયું. થોડો સમયબાદ ફરી બાલામય દાર બેયું સૂચનાનુસાર ડાબા હાથનાં છેલાં બાલાપર હાથમુકી સુરેન્દ્રે પોતાનો માર્ગ કર્યો. સુરેન્દ્ર આગળ ચાલ્યો પણ તે અટકી ગયો. તેનાથી થોડે દુર તેણે એક બચંકર દેખાવ નીરખ્યો.

દશથી પંદર માણસો લોહીમાં તરખોળ ખતી જમીન પર પડ્યાં હતાં. થોડાક સૈનીકો તેઓની બાજુમાં ઉભા હતાં ને ત્યાંથી થોડે દુર એક માણસ એક નિરાધાર બેશુદ્ધ અનેલી અબળા પર અત્યાચાર કરવાની તૈયારીમાં હતો. આ બચંકર દેખાવ જોતાંજ સુરેન્દ્રનો પિત્તો ઉછળી આવ્યો. રાષ્ટ્રફલ કાઢી તેણે પેટા બદમાશના હાથ પર નેમ તાકી. પ્રિય વાંચક ! પાછલા પ્રકરણમાં આપણે વાંચી ગયા કે અણીને સમયે બિહારીના હાથમાં કોઇએ ગોળીબાર કર્યો, તે આપણો સુરેન્દ્રજ હતો.

સુરેન્દ્ર એક હાથમાં રાષ્ટ્રફલ ને એક હાથમાં ખત્તી લઇ આગળ આવ્યો તેને જોતાજ બિહારી ત્રાહી ઉઠ્યો, 'નાપાક બદમાસ ! મ્હારા બેઠી સ્થાનમાં પ્રવેશ કરનાર તું કોણ ? અને અહીં શા માટે આવ્યો છે ?'

'અટુલી અબળાપર બળાત્કાર કરનાર નામદર્ પ્રથમ તુંજ કહે કે તું કોણ છે ? સામો પ્રશ્ન કરતાં સુરેન્દ્રે કહ્યું.

'હું બિહારી.' ગંભીર સ્વરે બિહારીએ પ્રત્યુત્તર આવ્યો.

'કોણ બિહારી ?' સુરેન્દ્ર એક ડગલું પાછળ હઠી બોલી ઉઠ્યો.

'તું કોણ છે ? ત્હાં મ્હોતજ તને અહીં ખેંચી લાવ્યું જણાય છે.' બિહારી ભયંકર સ્વરે બોલ્યો.

'મ્હાં નામ સતીન છે ને હું શ્રીમતી કામલતા દેવીની આજ્ઞાથી આપનીજ પાસે સંદેશ લઇ આવ્યો છું.' સુરેન્દ્રે મુળવાતથી પોતાનો ખચાવ કરવાની તદ્દખીર રચી.

'બદમાસ ! એટલી પણ ખબર ન હતી કે તું કોની પર ધા કરે છે ? મ્હારી પાસે આવી મ્હાંજ નિકંદન કાઢવા ઇચ્છે છે ? લાવ પત્ર.' લાલ નેત્રે બિહારી તેની નજીક આવતાંજ બોલ્યો.

'નામદાર ! મને ખબર ન હતી કે આપ બિહારી પોતેજ છો હું તો સમજ્યો કે આપની સુરક્ષિત ગુફામાં કોઈ નામદર્ એક અબળા પર હલ્લો કરે છે. અને તેથીજ મેં આવું પગલું ભરવાની હિંમત કરી.' સુરેન્દ્રે સમય વર્તી વાત ફેરવતાં જણાવ્યું. સુરેન્દ્રે કામલતાનો પત્ર તેના હાથમાં આપ્યો.

બિહારીએ પત્ર વાંચ્યો પત્ર વાંચતાજ તેના મુખપર હાસ્તની ફરકતી રેખા દેખાઇ તેણે શંકાશીલ નયને સુરેન્દ્ર સામું જોયું. 'સતીન ! અહી આવ ' આજ્ઞા બર્યાં નાદે તેણે અવાજ કર્યો

સુરેન્દ્ર તેની નજીક ગયો બિહારીએ સતીનનો સાફો ઉઘો કર્યો અને બનાવટી બાળ ખેંચ્યા. સુરેન્દ્રતો બિહારીના આ કાયથી આશ્ચર્ય પામી ગયો.

બિહારી હસતાં હસતાં બોલ્યો, ' સતીનના રૂપમાં અમારો બેદ જાણુવા આવનાર ચાલાક સુરેન્દ્ર ! તું પણ આજે દીક ફસાયો છે. શું તું બિહારીને એટલો બધો અંધ માને છે કે જેથી તે સુરેન્દ્રના અક્ષરને પણ ન ઓળખી શકે. મને આશ્ચર્ય તો એટલુંજ થાય છે કે તે મહારી બેદી ગુફામાં પ્રવેશ કેવી રીતે કર્યો. '

સુરેન્દ્ર પોતાનો બેદ સ્ફોટ થએલો નીરખી ત્યાંથી થોડે દૂર ગયો બત્તી ફેંકી દઇ બીજા હાથમાં પણ રાષ્ટ્રફલ રાખી બિહારી સામે તાકી, અને બોલ્યો. ' બદમાશ બિહારી ! હું પોતેજ ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્ર છું, અને તારો બેદ જાણુવા માટેજ આ જોખમ ખેડી રહ્યો છું. ચાલ ! તાપે થા નહિતર એકજ ધડાકા સાથે તારો મતો પણ નહિ લાગે. '

' ખુશીથી, સુરેન્દ્ર, મને કેદી બનાવ. હું તો તૈયારજ છું. પણ તારી ચાલાકી માટે તો મહારે તને શાખાશી આપવીજ જોઈએ. ' બિહારીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

' બિહારી ! તારે મહારાજ બનવાની ઇચ્છા છે ? હવે તો આપ જીંદગી બર અમારા મહેલમાં મહારાજ બનશો. ' કહી સુરેન્દ્ર

આગળ વધ્યો પણ સુરેન્દ્રને લાગ્યેજ ખમર હતી બદમાશના ગૃહમાં તેને કેદ બનાવવો એ અસંભવીતજ હતું. તેજ સમયે પાછળથી સુરેન્દ્રના બંને હાથ પકડી લેવામાં આવ્યા. અને તરતજ સુરેન્દ્રને કેદ બનાવવામાં આવ્યો. સુરેન્દ્રની મશ્કરી કરવાનો લાગ મળ્યો માની બિહારી બોલી ઉઠ્યો, ‘ કેમ ચાલાક ડીટેક્ટીવ સાહેબ ! મળ છે ને ? હવે તો આપ જાંદગીભર અમારા જેઠાખાનાની ચોકી કર્યાજ કરશો. બિહારીને ડરાવવામાં આપે બાકી રાખ્યું નથી કિંતુ હવે બરાબર સપડાઈ ગયા છો. ’

સુરેન્દ્ર પણ પોતાની ભુલ સમજી ગયો એક અબજાને ખાતર તેની સર્વ ચાલાકી ધુળમાં મળી પોતે પણ પકડાયો અને અબજાને છાડાવામાં પણ અશક્ત નીવડ્યો. તેથી તે બોલ્યો બિહારી આપણે એક બીજાના બહાદુર પ્રતિસ્પર્ધી હતા. જો તું મ્હારી એક ઇચ્છા માને તો જાંદગીભર હું ત્હારો ઉપકાર નહિ ભુલું.

‘ બિહારી ઉપકાર કરતાં કદી શીખ્યો નથી. શત્રુ સાથે મિત્રતા કરતાં તો તેને આવડતીજ નથી. છતાં પણ સુરેન્દ્રને ખાતર યોગ્ય હશે તો કાર્ય કરીશ ’ બિહારીએ જવાબ આપ્યો.

‘ તો આ રમણીને સહીસલામત ગૃહે પહોંચાડ ’ સુરેન્દ્રે માગણી કરી અત્યાર અગાઉ તો કમળાદેવી પણ શુદ્ધિમાં આવી હતી અને હજી પોતાનું સતીત્વ સહી સલામત નીરખી હર્ષ પામી હતી. સુરેન્દ્ર અને બિહારીની વાતચીત તે બ્યાનપુર્વક સાંભળતી હતી.

‘ ભલે સુરેન્દ્ર! ત્હારે ખાતર આ ખીલતા પુષ્પને જતું કરું છું. બાકી મ્હારે માટે તો આવા અનેક ગુલાબી ગુલો તૈયારજ હોય છે. ’

એ નહિ તો એની બેન! તેના બદલમાં કાઢી પીણું પુણ્ય ઉપાડી લાવીશ. ”
ખિહારીએ તેની માગણી કબુલ કરતાં જણાવ્યું.

ખિહારીએ પોતાના બે સાથીદારોને કમળાને નગરની બહાર મુકી આવવાની આજ્ઞા કરી જતાં જતાં કમળાદેવી ઉપકારની લાગણી દર્શાવતી બોલી ઉઠી, ‘ વીર યુવાન ! એક અબળાનું શીયળ રક્ષવા માટે તને અભિનંદન છે. શીયળની ઉકળતી ભટ્ટીમાં એક યુવાન રત્ન દિલાવર નામે તો હોમાઈ ગયું છે ને તમે ખીજ છો પ્રભો ! આપનું કલ્યાણ કરો અબળાના અંતરના આશીર્વાદ ફળજે. ’

તરતજ કમળાદેવીને ત્યાંથી બે સૈનિકો ઉઠાવી ચાલતા થયા અને ખિહારીનો આજ્ઞા મુજબ નગરના દાર મુઘી મુકી આવ્યા અને તે વાત ખીહારીને જણાવી.

‘ સુરેન્દ્ર ! ત્હારી વાત મહેં માન્ય રાખી છે ને તે અબળાનો બચાવ કર્યો છે. જો હું ધાડું તો અત્યારેજ ત્હારાં જીવનનાં કુરચે કુરચા ઉડાડી શકું છું કિંતુ તેમ કરવું હું ઇચ્છતો નથી, હાલને માટે ત્હારી જીંદગી બચાવવામાં આવે છે. ને ફક્ત મ્હારા કેદખાનામાં રાખવામાં આવે છે. જો તું અમારી સાથે થવાનું વચન આપીશ ને રાજકારભાર ઉચ્છાવી નાખવામાં મદદ આપીશ તો તને ધન તથા માલથી નવાજી નાખીશ. કેમ ત્હારો શો વિચાર છે. ’ ખિહારીએ સુરેન્દ્રને પોતાનો કરવાની તદ્દખીર રચી.

‘ હાલ તો તે માટે કશું જણાવતો નથી મને વિચાર કરવાનો સમય મળવો જોઈએ ? ’ સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

‘ બલે ! પણ એટલું યાદ રાખજે કે તું સિંહના પિંજરામાં પકડાયો છો. ’ સુરેન્દ્રને જેઠાનાં નાખવાની આજ્ઞા કરી તેની આસપાસ સખ્ત પહેરો મુકી બિહારી ત્યાંથી ચાલતો થયો.

સુરેન્દ્ર પણ જેઠાખાનામાં બેઠો બેઠો યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી પોતાની મુક્તિ માટે વિચારમાળા ગોઠવવામાં તત્ક્ષીન બની ગયો. પેલી સ્ત્રીનો વિચાર કરતાં તે બોલી હાલ્યો.

મહેર છે હાશ્વરતણી તો માનવી આ શું કરે ?

માનવી ધાર્યો કરે પણ ધાયું ધણીનું થાય છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મહારાજની મુંઝવણ.

હુટયાં મહિપતિ લખપતિ તો ગરીબની વાત શી ?

હંસા ઉપાડી જોરથી તો અન્યની તાકાત શી ?

મર્દ પણ નામર્દ થયાં, પ્રધાનના પાણી ગયાં,

તો મિત્રાગ્રં નાગરીકોના કહેને બાર શાં ?

સમસ્ત સુવર્ણ નગરની જનતા તેમજ રાજ્ય પ્રધાન પણ ચક્રોળે ચડ્યાં હતાં. રોજરોજ અવનવા બનાવો બનતા હતા, એક એકથી વધુ બિહામણા દ્રશ્યો તેઓનાં દીલને હચમચાવી નાખતા હતા. રાત્રે મૃદમાં પણ લોકો બિહારીના નામથી ધ્રુજતા હતા. બિહારીના

નામથી રોતા બાળક છાના રહી જતાં રમતાં બાળકો પણ નાસી જતાં. હંસાં ગઈ, એક સાથે સાત ખૂન કર્યાં અને તેમાં વળી બાકી હશે એટલે કરોડોપતિને ત્યાં કે જેને ત્યાં નિત્ય સંખ્યાબંધ સેવકો હાજર હોય અને ચોકી પહેરે કરતાં હોય તેને ત્યાં પણ લાખોની લુટ થઈ, પછી લોકોની હિંમત ક્યાં સુધી ટકે ? ગરીબને પણ ભય હતો તેમજ ધનવાનને પણ ભય હતો શહેરની ચોપાસ લશ્કર ગોઠવી દેવામાં આવ્યું હતું, છુપી પોલીસનાં હજારો માણસ કામમાં લીધા હતાં છતાં પણ બિહારી કે તેની ટોળાનો હજુ પત્તો લાગતો નહતો. બધા અકળાઈ ગયાં હતાં કેટલાક તો શહેર ખાલી કરી પોતાના સગાં સંબંધીઓને ત્યાં ખીજે ગામ ચાલ્યાં ગયાં હતાં. પણ બધા તેમ થોડાજ નાસી શકે છે ?

મહારાજ ચંદ્રગુપ્ત કે જે રાજકારભાર પ્રધાનને સોંપી બહુજ ઓછું ધ્યાન આપતાં હતાં. તે પણ પ્રજાના દુઃખથી ત્રાસી તેના દુઃખ વિનાશનો ઉપાય શોધી રહ્યાં હતાં. ચંદ્રગુપ્ત તથા રમેશ બંને એક કોચપર બેસી રાજ મહેલમાં ચિંતાતુર વદને બેઠા હતાં. સામે રાજરાણી પણ ખીજા કોચપર બેઠા હતાં.

‘ પ્રધાનજી ! તમારી પણ અકકલ આમાં કામ કરતી નથી ? ’ રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ અનદાતા ! આ બેદ જરા પણ ઉકેલી શકતો નથી. પાપીઓ પોતાનું કાર્ય બહુજ સફાઈ તથા ચાલાકીથી કરે છે ચાલાક ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્રનો પણ હાલમાં પત્તો નથી અને તો લાગે છે કે તે પાપીઓનો ભોગ બન્યો હશે. ’ પ્રધાને જણાવ્યું.

‘ નાથ ! એકવાત જાણવા જેવી છે, રમેશ આપને ખોટું સમાડવાની જરૂર નથી. ગઈ કાલે સુરેન્દ્ર મ્હારી પાસે રજપુત વેશમાં આવ્યા હતા ને પ્રધાન પત્નીપર તેને નોકરી રાખવાનો લક્ષામણ પત્ર લખાવી ગયો હતો. તેનું નામ સતીનસેન રાખવામાં આવ્યું છે. તે કહેતો હતો પ્રધાનજીના ગૃહની એક દાસી ઉપર તેની શંકા છે ’ સરોજની દેવીએ મહારાજને વાત કહી.

‘ શું મહારાજ ગૃહમાં ભેદ રમાય છે ? ’ પ્રધાને પૂછ્યો.

‘ તેમ સુરેન્દ્રનું યહેવું હતું ’ રાણીએ જવાબ આપ્યો.

મહારાજ હસતાં હસતાં બોલી ઉઠ્યા. ‘ એ અસંભવ વીત છે. કોઈ સ્ત્રીના આ કામનથી આમાં તો આખી ટોળી હોવી જોઈએ. છતાંપણ પ્રધાનજી તમે તપાસ રાખજો અને.....વાત અટકી. દારપાળે આવી નગરના બે પ્રમુખને મહારાજની અત્યારેજ મુલાકાત ધડાકે છે તેમ જણાવ્યું.

‘ લલે આવવા છા. ’ આજ્ઞા મળતાંજ એક વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષ ત્યાં આવી ચડ્યાં. તેઓની આંખમાંથી શ્રાવણુ લાદરવો વરસતાં હતાં. અશક્તિ છતાંપણ બાકડીને આધારે તેઓ ચાલતા હતા. આવતાની સાથેજ સ્ત્રી બોલી ઉઠી; ‘ ઓ ધર્મરાજ ! તું હૈયાત છતાંપણ તારા રાજ્યમાં કેટલો જુદમ ચાલી રહ્યો છે. મારા એકના એક સુવાન પુત્રની વધુને મઈ સાંજે કોઈ બદમાશો ઉઠાવી ગયા છે. મારો પુત્ર વધુ વિયોગથી બેભાન બન્યો છે. અને અમારા નયનમણી જતાં અમારે આ સંસારમાં બાકી શું રહ્યું ? ’ તે જોરથી રડી પડી. પેલો વૃદ્ધ પુરૂષ જમીનપર બેસી જતાં બોલી ઉઠ્યો ‘ નેક નામદાર ! મ્હારી એ પુત્રી પર બદમાશો કોણ જાણે કેવાય જુદમ કરતાં હશે. જો

અમને આવી ખબર હોત તો આ રાજમાં કદી આવત નહિ. તું રાજ છે. રક્ષક છે. છતાં પણ અમને તું બચાવતો નથી. ૨૫૪ કહી દે કે હું બાયસો છું, મ્હારું તે કામ નથી તો અમે સર્વ ત્હારા નામપર બળી મરીએ. ’

રાજ આ આશ્ચર્ય તથા નવું દુઃખ સાંભળી બે બાકજો બની ગયો. ‘ પિતા ! સાંત થાઓ ! તમારી વધુ પર હવે સત્તમ ગુજરવા નહી દઉં. હું આ સમયેજ પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે ત્યાં સુધી તમારી વધુનો પત્તો નહિ. લાગે ત્યાં સુધી કદી હું જંપીને બેસીશ નહિ. આ રાજ્યમાં મહાલયમાં પગ મુકવો મારે હરામ છે. બદમાશોનો ત્રાસ હવે વધ્યો છે. તેનો નાશ થવો જોઈએ ને તે કાર્ય હુંજ કરીશ માતા ! આપ પણ પત્રારો આપની વધુને ગમે ત્યાંથી પણ હાજર કરીશ. ’ ઉશ્કેરાયલા રાજએ તે વૃદ્ધોને ત્યાંથી રવાના કર્યો

‘ રમેશ ! મ્હારા સૈનીકો અને સેનાપતિ નામદં બન્યા હોય તો હું પોતેજ આ ભયંકર કાર્યનો પત્તો મેળવવા જવા ઇચ્છું છું. આપ રાજ્યની લગામ સંભાળજો. ’ ચંદ્રગુપ્તે પ્રધાનને કહ્યું.

‘ નાથ ! સાંત થાઓ, ઉતાવળા સો બાવરા ધીરા સો ગંબીર. શૈયંથી કામ બેસો તો બધુજ પાર પડશે. ’ પતિને સાંત પાડતી સરોજની બોલી.

‘ મારી પ્રજા પર વર્ષાતા ધગધગતા અગ્નિના ગોળાથીએ વધુ ભયંકર અત્યાચારો નામદં બની હું ક્યાંસુધી નીરખ્યા કરું ? હવે તો મારે પોતાનેજ આ કાર્ય કરવાની જરૂર છે. ’ રાજ બોલ્યો.

રમેશદત્ત તો વિચારજ કરતો હતો, એટલામાં તો ફરી એક ચોપદારે આવી જણાવ્યું કે એક યુવાન સ્ત્રી અત્યારેજ આપને મળવા

ધિછે છે. રાજ્યએ તેને અંદર આવવા દેવાને જણાવ્યું. તે બોલી ઉઠ્યો, હમણાજ નવું ધતીંગ આવશે.

આવતાની સાથેજ પેલી સ્ત્રી બોલી ઉઠી, ‘રાજ્ય ધિરાજ ! અમર તો આપનું શિરછત્ર ! માફ નામ કમળાદેવી. ગધકાલે સાજના બદમાશ બિહારીના માણુસો મને રફાટીક ઘાટથી ઉપાડી ગયા હતાં.’

‘કાણ બિહારી ?’ રમેશ બોલી ઉઠ્યો.

‘જુ હા. કિંતુ અત્યાચારનો છેલ્લો ઘડીએ બહાદુર દિલાવર નામના વીરે મને બચાવવા માટે પોતાનો માણુ આપ્યો.’

‘આ શ્રો દિલાવર ? અને તે બિહારીની ભેદી ગુફામાં ? ઓહ ! આશું અને છે ? અંદ્રગુપ્ત બોલી ઉઠ્યો.

‘સુરેશ તો વીર સેનીક પોતાના સ્વામીના અનુસાર હંસા બાની તપાસમાં હતો કિંતુ અચાનક તેઓ તે ગુફામાં આવી ચડ્યાં તેજ સમયે બદમાશના ચાર માણુસો મને પકડી લઇ જતા હતા. મહારી ખૂમથી તેઓ મહારી મદદે આવ્યાં ને મારા શીયળને ખાતર એ ચારેય પાપીઓનો નાશ કર્યો. અમને આગળ માર્ગની ખમર નહતી કારણ કે ત્યાં રસ્તાઓ તથા દારો ભેદી છે. એટલામાં બિહારીના ખીજ માણુસો એક સરદાર સાથે આવી પહોંચ્યા. દંદ યુદ્ધમાં તેના સેનાનાયકને હત્યો.’

‘શાખાશ દિલાવર !’ સરોજની દેવીથી બોલાઇ જવાયું. તરતજ ત્યારબાદ નરાધમ બિહારી આવી પહોંચ્યો. તેણે તેના માણુસોને તેની પર હત્તો કરવાની આજ્ઞા કરી. એકલા વીરનું ગળુ શું ? મહારે ખાતર, મહારા શીયળને ખાતર મારો વીર બંધુ પોતાના આત્માને

અમરતાની વેદીમાં અર્પી અહીંથી સદાને માટે ચાલ્યો ગયો. ' તેણીના આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યા. સુરેશ પણ રહી પડ્યો. તે બોલી ઉઠ્યો, ' શાઆશ વીર. મર્યો પણ અમળા માટે. ધન્ય છે. '

' બહેન. પછી ? ' રમેશે આગળ વધવાનું જણાવ્યું.

' પછી બદમાસ બિહારીએ મારાપર સીતમ ગુજરવાનું શરૂ કર્યું. મ્હારો ભાલ તથા કુચ પ્રદેશપર ચાળા આઢ્યાં હું બેલાન બની ગઈ. કિંતુ દિનદયાળ મ્હારી બ્હારે આવ્યા. પ્રખ્યાત ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યા. '

' આહ, કોણ સુરેન્દ્ર ? શાઆશ છે તારી જનેતાને. ' રાજ-રાણી એક સાથેજ બોલી ઉઠ્યાં.

' છેવટે તેણે ટોળીનો પત્તા મેળવ્યો જણાય છે. ' રમેશે કહ્યું.

' સુરેન્દ્રે ગોળીથી બિહારીનો હાથ વીંધી નાંખ્યો. ત્યાર પછી દગાથી સુરેન્દ્રને કેદ કર્યો. સુરેન્દ્રે બિહારીને એક પત્ર આપ્યો. જે વાંચી તે હર્યો, અને સુરેન્દ્રે બિહારીને મને છોડી દેવાની વિનંતિ કરી. સુરેન્દ્રને ખાતર બદમાશે સહીસલામત મને નગરના દ્વાર પાસે પહોંચાડી છે. ' વાત પુરી કરતાં તે સ્ત્રી બોલી.

' ત્યારે શું સુરેન્દ્ર કેદી બન્યો છે ? મહારાજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

' જી હા જતી વખતે તેણે આપને સાવચેત રહેવાનું જણાવ્યું છે. હું હજી મ્હારા મ્હસુર તથા માસુ પાસે પણ ગઈ નથી, સીધી અહાંજ આવું છું વીર દિલાવર તથા સુરેન્દ્રને ખાતર હું અહીં આવી છું. હવે આપનાથી બને તો તેને બચાવજો. ' કહી કમળાદેવી તુરતજ ત્યાંથી મહારાજાની રજા લઈ ચાલી ગઈ.

‘પ્રધાન, મહારાજ, મહારાણી અને સુરેશ આ નવીન વાત સાંભળી સ્તબ્ધ બની ગયાં. તેઓના જમણાં હાથ સમાન બહાદુર સુરેન્દ્ર પાપીની ગુફાનો ભોગ બન્યો હતો.

‘મહારાજ, હાલ તુરતને માટે તો આપ કૃપા કરી જહેમત ન ઉઠાવશો. આજનો દિવસ સુરેશ તથા વિનાયકજી પહેરો ભરે, પછી આવતી કાલે હું જોઈ લઈશ. આ બાબતનો પત્તો હવે તો મેળવ્યેજ છુટકો છે.’ રમેશ ઘણાજ વિચાર પછી કહ્યું.

‘પણ પેલો સુરેન્દ્રનો સાથીદાર વિશ્વે શક્યાં છે? સુરેન્દ્રના કેદ મક્કડાવાની વાત તો તેને જણાવવીજ જોઈએ.’ ચંદ્રગુપ્તે જણાવ્યું.

‘જેવી આગા.’ રમેશે સુરેશ તરફ ફરતાં વિશ્વેશને બોલાવી હાવવાનું જણાવ્યું. સુરેશ ગયો કે તુરતજ પ્રધાને મહારાજ નજીક જઈ ધીમેથી કહ્યું, ‘પ્રભો! આપને સુરેશ તથા વિનુને માટે તો શંકા નથી ને?’

‘સુરેશ તથા વિનુ માટે? પ્રધાનજી તમે કેવી વાત કરો છો, સુરેશ મારો સગો છે અને વિનુ તમારોજ છે. તેનીપર શંકા કેવી રીતે મુકી શકાય? આપના મુખમાંથી આ શબ્દો સાંભળતાંજ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે તમે તમારાંજ બાળકોપર શંકા લાવો છો.’ મહારાજએ વિસ્મીત થનાં કહ્યું.

‘મને તેમ કરવાનાં કારણો મળ્યાં છે. હજી મેં સંપૂર્ણ તપાસ કરી નથી. કિંતુ તેમ થતાંજ હું આપને જણાવીશ. હાલ તો આ વાત ગુપ્ત રાખવામાંજ સાર છે.’ રમેશે જણાવ્યું.

‘રમેશ, તેવા કયા કારણો મળ્યાં છે?’ સરોજની દેવીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ તે હાલ નાપાયાદાર હોવાથી જાણાવવા ખીન જરૂરી છે.”
 ટુંકમાં પતાવતાં રમેશે પ્રત્યુત્તર આપ્યાં.

એટલામાં તો સુરેશ વિશ્વેશ સાથે આવી પહોંચ્યો. માર્ગમાં તેણે સુરેન્દ્ર સંબંધી જરા પણ વાત કરી ન હતી. વિશ્વેશને આવતા નિરખી મહારાજાએ પ્રશ્ન કર્યો. ‘વિશ્વેશ ! સુરેન્દ્ર હાલ ક્યાં છે ?’

‘બદમાશોની પાછળ.’

‘બદમાશોનો પત્તો મેળવ્યો ?’

‘નાજી, પણ ધીરે ધીરે અમને સફળતા મળતી જાય છે, મને સાગે છે કે હવે એકાદ માસમાં સર્વ હરામખોરોને કેદી બનાવી આપ નામદારની સમક્ષ હાજર કરી શકીશું.’ વિશ્વેશ જાણાવ્યું.

‘વિશ્વેશ ! તેઓના બળતી કિંમત કેટલી આંકી છે !’

‘ફક્ત એકજ હજાર સ્વારો તેને માટે પુરતા છે. પણ હજી કેટલાક ભેદો જાણવા બાકી છે. તેથીજ હજી સમય છે.’

‘એક વિપ્રની વધુ ઉપાડી ગયા તે સાંભળ્યું ?’

‘જી હા.’

‘હવે તો તેનો ત્રાસ હદ બહાર વધતો જાય છે ખરે ?’

‘બેલાશક.’

‘તે વિપ્ર-વધુ આજે સુરેન્દ્રની મદદથી સહીસલામત પાછી ફરી છે અને તે જાણાવે છે કે સુરેન્દ્ર કેદ બન્યા છે.’

‘શું સુરેન્દ્ર કેદ બન્યા છે ? અંતે બિહારી ફાવી ગયો ?’
 વિશ્વેશ હતાશ સ્વરે કહ્યું.

‘ સુરેન્દ્ર કેદ અન્યા તે જણાવવાજ તમને અહીં બોલાવ્યા હતા. જેટલી મદદ જોઈએ તેટલી લઈ સુરેન્દ્રને છોડાવવાજ જોઈએ.’ રમેશે ભાર દઈ જણાવ્યું.

‘ વિશ્વેશ ! તમારા કપડાં ધુળથી ભરાયેલાં દેખાય છે, કેમ ખડને ? ’ વિશ્વેશના પગપ્રતિ નજર ફેંકી ચંદ્રગુપ્તે અટકળ કરી.

‘ હાજી હજી તો હું હમણાંજ આવ્યો ત્યાં તો સુરેશ બોલાવવા આવ્યા. હવે રજા લઈશ ’ નમન કરી વિશ્વેશ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો. પ્રધાન પણ મહારાજની આજ્ઞા મેળવી ચિંતાતુર વદને સ્વગૃહે ગયો.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

કામલતાનાં કાળાં ફૂલો.

શંકાને છે સ્થાન, સ્નેહ ત્યાં હોતો નથી,
શંકા મંત્રા પ્રેત, અન્ય કંઈ નીરખે નહી,
શંકા પડતાં વાર, સાંધા હીલના ભરના,
હોઈ પતિકે પુત્ર, પરવા ત્યાં હોતી નથી.

રમેશ ગૃહે આવ્યો પણ તેને એન પડતું નહતું. આવતાની સાથેજ તે આરામ ચેર પર બેસી ગયો. કપડાં પણ ઉતાર્યા નહતાં, થોડો સમય તેવી રીતે વિચારમાં ગાળ્યો કિંતુ વધુને વધુ અકળામણ થવાથી તે રૂમમાં આમથી તેમ આંટા મારવા લાગ્યો. તેનાથી થોડે

દૂર એક નોકર ઉભો હતો. પણ તે પ્રધાનના મુખના ભાવો વાંચી શાંત બની ગયો હતો, તે બખરી ઉઠ્યો. 'ગમે તેમ થાય પણ અત્યારેજ કામલતાને આ વાતને માટે પુછી જોઉં અને અત્યારેજ સુરેશને વિનુને બહાર મોકલી તેના રમની તપાસ કરૂં' હજુ તો તેનો છેલ્લો અક્ષર પુરો પણ બોલાયો નહતો તેટલામાં તો કામલતા ત્યાં આવી પહોંચી પ્રધાનના મનમાં ભાવો તેણે દુરથીજ જોઈ લીધા.

‘સ્વામીનાથ! રસોઇ ઠરી ગય’ છે હજુ આપે કપડાં પણ ઉતાર્યા જણાતાં નથી.’

‘બાલી! હવે મને જમવાનું પણ લાવતું નથી. જે રાન્ય મારાથી ચાલતું હોય; જેનું સર્વ જોખમ મારા શીરપર હોય તેની અવ્યવસ્થિત દશા નીરખતા હું સર્વ ભુલી જઈ છું પ્રિયા! મ્હારે તને કેટલાક પ્રશ્ન પુછવાના છે. મને ખાત્રીજ છે કે જેને તું ત્હારા પ્રાણથી પણ અધિક આહે છે તેને યોગ્ય પ્રત્યુત્તર આપીશ.’ રમેશો કોચ પર બેસતાં કહ્યું.

‘મારા મુગટ મણિ! આશું બોલ્યાં? તમારે માટે તો માંડ સર્વસ્વ તૈયાર છે. એક શું અનેક પક્ષો ખુશીથી પુછો અને મારાથી બની શકે તે બધાના પ્રત્યુત્તર જરૂર આપીશ. કિંતુ આપ કપડાં તો ઉતારો.’ કામલતાએ સ્મિત કરતાં પ્રધાનના કપડાં ઉતાર્યા અને કોચ પર બેસી પોતાનું મસ્તક રમેશના ખભા પર ટેકવ્યું.

‘સર્વને ત્હારી દાસીપર શંકા આવી છે, તો તે દાસી કયી?’

‘મ્હારી દાસી પર શંકા? શાની શંકા, પ્રાણેશ?’ અશ્વર્થ ખામતી હોય તેવો દેખાવ કરતી કામલતા બોલી.

‘ બિહારી સાથે મિત્રતા હોવાની શંકા. ’

‘ આ તો નવીન તોફાન જગ્યું લાગે છે. મધુરી માલતી મેના, માણેક આમાંથી કોનીપર શંકા જાય છે ? મને તો ગિચારી બધી ભોળી જણાય છે. તેમ છતાંયે જો તમને શંકા હોય તો તેને ખુશીથી ધમકી આપજો. ’ ડોળ કરતાં તે બોલી.

‘ તું શું કશું પણ જાણતી નથી ? ’ અધીરા બનતાં રમેશે કહ્યું.

‘ મહારા દેવ ! હું જાણતી હોઉં તો આપનાથી ખાનગી તો થોકુંજ રાખું ? આતો આજે આપણી દારી પર શંકા ગઈ, આવતી કાલે મારી પર આવશેને છેવટે તમારી પર પણ આવશે ’ પોતાની નિર્દોષતા ગણાવતી કામલતા બોલી.

‘ ઠીક, ત્યારે આ વાતજ જવા દે. બેચાર દિવસ ડોઘ રજપુત યુવાનને મહારાણીની ભલામણથી નોકરીમાં રાખ્યો હતો તે ક્યાં છે ? ’ રમેશે બીજો પશ્ચ કયો.

આ સાંભળતાંજ કામલતા ચમકી ઉઠી કિંતુ હૃદયના ભાવ છુપાવતા તે બોલી ઉઠી. ‘ હા એ માણસનું નામ સતીનસેન છે. ને હાલ મેં મહારી સખીને ત્યાં મોકલ્યો છે. કેમ તેનું શું કામ હતું. ’

‘ તું જુદું બોલી મારાથી છુપાવવા માગે છે. મને પાકે પાચે ખબર મળ્યાં છે કે સુરેન્દ્ર કેદ પકડાયો છે ને તે આવનાર યુવક બીજો ડોઘ નહિ પણ સુરેન્દ્રજ હતો. વળી સુરેન્દ્રને કેદ કરનાર બિહારીજ છે. તો કામલતા ! સાચુંજ જણાવ કે તારે બિહારી સાથે શો સંબંધ છે ? ’ ચાલાક રમેશે પોતાનું ખરું મુત્સદી પણું બતાવતાં કહ્યું આ વાત તો તે રાજ દરબારમાંજ સમજી ગયો હતો કિંતુ

રાજરાણી પાસે પોતાની આબરૂ પર પાણી ફેરવવા ઇચ્છતો ન હોવાથી કંઈ બોલ્યો ન હતો. કામલતા હવે બરાબર જળમાં આવી ગઈ. પણ ચાલાકીથી તેણે જવાબ આપ્યો; તદ્દન જુદું ! સતીનસેન સુરેન્દ્ર હોયજ નહિ હું તમને આવતી કાલે બપોરના સતીન પાછો આવશે એટલે દેખાડીશ આપના કહેવા મુજબ જો સુરેન્દ્ર તેજ સતીન હોય ને જો સુરેન્દ્ર કંઈ બન્યો હોય તો સતીન અહીં આવી શકશે નહિ, અને હું જુડી પડીશ કદાચ આપના કહેવા મુજબ મિહારી સાથેની મહારી મિત્રતાથી હું તેને છોડાવું તો આપ સુરેન્દ્રને પુછી તે વાતની ખાત્રી કરી લેજો.

‘ મહારી દેવી ! ત્હારી પરહું કદી પણ શંકા ન લઈ જાત. કિંતુ મને કેટલાક એવા સખળ કારણો મળ્યાં છે જેથી મ્હારે તેમ કરવાની જરૂર પડી છે. હજુ પણ હું ઇચ્છું છું કે તું નિર્દોષ બનવા ભાગ્યશાળી થા. ’ રમેશે કામલતા માટે પોતાનો સ્નેહ પ્રદર્શિત કરતાં જણાવ્યું.

“ નાથ ! તમને કહેવું અયોગ્ય ગણાય છે છતાંપણ મારાથી જણાવ્યા સિવાય નથી રહેવાતું કે ગઈકાલે મેં સુરેશને એક ભેદી માણસ સાથે વાત કરતાં જોયો હતો. મહારાજના સમસ્ત રાજ્યને ઉચ્છાદી નાખવાની તેઓ પેરવી કરતાં જણાય છે. આટલાં શબ્દો તો મેં સ્પષ્ટ સાંભળ્યાં, ’ હવે બહુજ થોડો સમય છે. હથીયારો તથા ઢાંગ્રોળો તૈયાર મકાનમાં છે. માણસો પણ તૈયાર છે, ફક્ત થોડો સમય પ્રધાનને દૂર કરવાની જરૂર છે. ’ તમારી ખાત્રી છે કે પોતાના આક્ષેપો દૂર કરવા સુરેશ મને તે કાવત્રાનો ભોગ બનાવી રાજનયનમાં આપને કાંટા બનાવવા ઇચ્છે છે. ’ પ્રધાનને ઉત્તેજિત કરતાં તે બોલી.

‘ પરવા નહિ, હવે થોડાજ સમયમાં પાપનો ઘડો ફુટશે. ’ કહી રમેશે કામલતાને રજા આપી. એક માણસ સુરેશ તથા વિનુને બોલાવવાની આજ્ઞા કરી. સુરેશ તથા વિનુ થોડા સમયમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

‘ સુરેશ ! આજકાલ પેલી સોનેરી ટોળીએ ગમજવાર તોફાન મચાવ્યું છે. સેનાપતિ કે સૈન્ય તે બેદ જણાવવા અશક્ત બન્યા છે તો રાજઆજ્ઞા છે કે પૂર્વના દરવાજે આજની સમસ્ત રાત્રિ ત્હારે ને ઉત્તર દ્વારે વિનુએ ચોકી કરવી. ’ પ્રધાને આસા ભર્યા અવાજે તેઓને કાર્ય સોંપ્યું.

‘ જેવી આજ્ઞા, ’ નમન કરતાં તેઓ બોલી ઉઠ્યા. રમેશે તેઓના મુખ પરના ભાવો જોવા ઘણોજ ચત્ત કર્યો પણ નિર્દોષતાની રેખા સિવાય કશું જણાયું નહિ.

‘ સુરેશ ! વાતનું કોકડું એટલું બધું ગુચ્છાયું છે કે હું નથી સમજી શકતો કે આમાં ગુંહેગાર કાણ છે. મારા પ્રિય જનોજ મને ગુંહેગાર દેખાય છે. મારી દરજ્જને ખાતર મારે તેઓ સાથેનો સર્વ પ્રિય સમય ત્યજી કાર્ય કરવું જોઈએ. સુરેશ પર ઝડપતા ભાવી ભયનું દિગ્દર્શન કરાવતાં તે બોલ્યા.

‘ હું પણ તેમજ ઇચ્છું છું. ’ શાંત ઉમેલો વિનાયક બોલ્યો.

‘ તેમજ થવું યોગ્ય છે. ’ રમેશે પણ ટાપસી પુરી. તરતજ આજ્ઞા મેળવી સુરેશ તથા વિનાયક સાંજની સર્વ તૈયારી કરવા લાગ્યા. રમેશ પણ પોતાની તૈયારીમાં ગુંથાઈ ગયો.

(૧૦૫)

સુરેશ તથા વિનાયક લશ્કરી પોશાકમાં સજ્જ થની ગયાં. પોતાનાં વિશ્વાસુ માણસો સાથે લઈ તેઓને સોંપેલ સ્થાને પોતાના કાર્યમાં મશગુલ થની ગયા.

રમેશને પણ તેઓ ગયાના સમાચાર મળતાંજ પાંચ વિશ્વાસુ મજબુત હથિયારખંધ માણસો સાથે સુરેશના રૂમમાં ગયો. રૂમને બહારથી તાળું માર્યું હતું. તાળું તરતજ તોડી નાખવામાં આવ્યું. રમેશ પોતાના માણસો સાથે અંદર દાખલ થયો. સુરેશના ટેબલના ખાનામાં તેણે કાગળો જોવા માંડ્યા. દરેક પત્ર તેણે સંભાળ પૂર્વક વાંચ્યાં. તેમાંથી એક ખંડલ દાઢ આવ્યું. તેણે તેમાં રહેલા કાગળો વાંચવા શરૂ કર્યા. પત્ર પુરા વાંચાય તે પહેલાં તો તેના કોધની જવાબી લંબુકી ઉડી. પહેલાંજ પત્રમાં લખ્યું હતું;

‘બહાલા સરદાર સુરેશ તથા વિનાયક;

સર્વ તૈયારી રાખજો. તમારા રૂમમાં દાટેલ દારૂગોળો સંભાળજો હવે જલદીથી રાજા રાણીનો નાશ કરવાનો છે. રમેશની પણ તેજ દશા.
હી. બિહારી.

રમેશ એક પછી એક સર્વ પત્ર વાંચવા શરૂ કર્યા અનેકમાં બાવી લયંકરતાના ઉલ્લેખ હતા. એક પત્રમાં સાત ખુનનો ઉલ્લેખ હતો. રમેશને સુરેશ તથા વિનાયકનું લયંકર કાવતું હવેજ સમજાણું. અત્યારસુધી તો તે તેને નિર્દોષ માનતો હતો. એક માણસને મહારાજા અંદ્રગુપ્તને તેડવા રવાના કરી રમેશે બીજાઓને સંભાળ પૂર્વક રૂમની જનીન ખોદવાની આજ્ઞા કરી. થોડા સમયમાં મહારાજા પણ આવી પહોંચ્યા.

‘ કેમ દત્ત રાત્રીને સમયે બોલાવવો પડ્યો ? ’ આવતાંજ તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ રાજા ધિરાજ ! ભયંકર કાવત્રું પકડાયું છે. સુરેશ તથા વિનાયક દગાખોર નીકળ્યા. આ પત્રો વાંચો. ’ રમેશે પત્રો ચંદ્રગુપ્તને આપતાં કહ્યું.

ચિંતાતુર તથા ગંભીર વદને ચંદ્રગુપ્તે સર્વ પત્રો વાંચ્યા. તેના આશ્ચર્ય તથા ક્રોધની સીમા રહી નહી. જેને તે નિર્દોષ ધારતો હતો તેજગુન્હેગાર નીકળ્યો. ‘ દારૂગોળાની તપાસ માટેજ જમીન ખોદવામાં આવતી જાણુય છે ? ’ ચંદ્રગુપ્તે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હાજી મહારાજ ગૃહમાંથી આવા નાપાક બદમાશો પાક્યા કે જે મારા અન્નદાતાનું નિકંદન કાઢવા તૈયાર બન્યા છે. , દુઃખી સ્વરે રમેશે કહ્યું.

‘ જ્યાંસુધી તમે વફાદાર છો ત્યાંસુધી ચિંતા નહિ. પાપીઓનો ભેદ કુટ્યો છે. હવે પરવા નહિ. ’ ચંદ્રગુપ્તે આટલું કહ્યું ત્યાં તે ખોદનારાઓએ ભયંકર હથીયારો તથા દારૂગોળાથી ભરેલા પંદર ક્રાથળાઓ તેઓ પાસે હાજર કર્યા. હથીયારો તપાસતાં જાણાયું કે તે ભયંકર તથા ઝંહેરી હતાં. અને લગભગ ચારસોથી પાંચસો માણસો માટે પુરતા હતા. મહારાજ તથા રમેશના ક્રોધની હદ રહી નહી. આથી વધુ પુરાવા શા જોઈએ ? ’

‘ રમેશદત્ત ! એક હજાર સ્વારની ટુકડી સાથે તમે વિનાયકને અત્યારેજ કેદ કરો હું પણ તેટલાંજ માણસો સાથે સુરેશને કેદ કરું છું. પાપીઓને તેના દંડની સખ્ત શીક્ષા કરવી ઘટે છે. ’ ચંદ્રગુપ્ત આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો.

તરતજ સુરેશ તથા વિનાયકને કેદ પકડવામાં આવ્યા. સમસ્ત નગરમાં આ ખીનાથી હાહાકાર વર્તવા લાગ્યો. સર્વ કોઈ જે તેઓને નિર્દોષતાની મુર્તિ તરીકે પુજતા હતા તે પાપના પુતળાં માની ધિક્કારવા લાગ્યા. ગરીબ બિચારો સુરેશ તથા વિનાયક તો અણધારી આવેલી આફતને જરાપણ સમજી શક્યાં ન હતાં.

રાજ્ય મહેલમાં તેમને લઈ જવામાં આવ્યા. તેઓના હાથમાં મજબૂત લોખંડની બેડીઓ પહેરાવવામાં આવી હતી. સુરેશ તથા વિનાયકે રમેશને પશ્ચ ક્યો, ' પૂજ્ય પ્રધાનજી ! શા ગુન્હાસર અમારી પર આ ત્રાસ વરસાવવામાં આવ્યો છે ? '

' બદમાશો ! હવે જુદું ન બોલો. બિહારીના સાથીદારો બની રાજ્યને ઉથલાવી નાખવાની તમારી પ્રયત્ન બાજુ હવે પકડાઈ ગઈ છે. ભયંકર હતીયારો, દાર્ગોળો તથા પત્રો પણ તમારા મકાનમાંથી મળી આવ્યા છે. મ્હારી હંસાના હરણ કરનારા પણ તમેજ છો. ' ગુરસાથી રમેશ બોલ્યો.

' ઉપકારી વડીલ ! તમે ભુલતા જણાવ છો. કોઈએ તમને ભંભેર્યાં જણાવ છે. અમે તદ્દન નિર્દોષ છીએ. બિહારીના પત્રો તથા દાર્ગોળાની વાત અમે સમજી શકતા નથી. ' વિનાયકે ધીરેથી કહ્યું.

' ક્યાંથી સમજાય ? હવેજ બધું સમજાશે. દગો કરવામાં ન ફાળ્યો એટલે હવે નિર્દોષતા સાબીત કરવા તૈયાર બન્યા છો કેમકે તમારા જેવા પાપીઓના મુખ જેવા હું નથી ઈચ્છતો, સજા તો તમને ફાંસીનીજ મળવી જોઈએ પણ આ વફાદાર પ્રધાનને ખાતર તમને ફાંસી ન દેતા જીવનભર કારાવાસની શિક્ષા ફરમાવું છું. '

ચંદ્રગુપ્તે કોષથી શિક્ષા ફરમાવતાં કહ્યું આજા મળતાંજ સિપાઇઓ તેઓને ભયંકર જોલમાં લઇ ગયા. નસીબની અવનવી લીલાપર શોચ કરતાં તેઓ લાગ્યને આધીન બન્યા. અન્યના પાપના ભોક્તા તેઓ બની ચુક્યા હતા. તેઓના ગૃહમાંથીજ પુરાવા મળ્યા હોઈ તેઓની મોઢેની વાતો નકામી નીવડી.

એકપ્રતિ જ્યારે આવી ભયંકર ખાતમી બની રહી હતી ત્યારે તેજ મદાલયમાં કામચત્તા ભયંકર પેરવી કરી હતી. તેની વિશ્વાસુ સખી માલતીને મેના સાથે તેણે પ્રધાન ગૃહની સર્વ લક્ષ્મી એકઠી કરવા લાગી હતી. જ્યારે કંઈપણ ધન બાકી ન રહ્યું ત્યારે માલતી મેનાને સુરંગમાં રવાના કરી તેણે પ્રધાનપર એક પત્ર લખવો શરૂ કર્યો.

‘રમેશ ! મહારા વફાદાર સુરેશ, વિનુને કેદ કર્યા બદલ અત્યારે હું તમારી પ્રિયા કામચત્તાને તેની બે દાસી સાથે ઉપાડી જઈ છું. સર્વ ધનમાલ પણ બાકી રાખવાની હું જરૂરીયાત નીરખતો નથી. લીંબિદારીનો સરદાર જલ્લીમ.’ પત્ર લખવાનું કાર્ય પુરૂં કરી કામચત્તાએ બીજી દાસીઓને જવાની રજા આપી જે માર્ગે તેણે સતીનમેનને બિદારી પાસે રવાના કર્યો હતો તેજ માર્ગે પોતાનો રસ્તો લીધો.

સુરેશ તથા વિનાયકને કેદ પકડી કામચત્તાને ધન્યવાદ આપતો રમેશ ઉતાવળે ઉતાવળે એ શુભ સમાચાર આપવા ગૃહપ્રતિ આવ્યો એટલે રૂમમાં ન જતાં સીધો તે શયન ભવનમાં ગયો કિંતુ શય્યા ખાલી નીરખી બહાર ઉમેલી મધુરી નામની દાસીને તેણે જૂમ પાડી ‘મધુરી ! ત્હારી બાઈ ક્યાં છે ?’

મધુરી ચોપાસ દ્રષ્ટિ કરતાં બોલી, ‘તેઓ તો અહીંજ હતાં.’ રમેશે પથારીપર એક પત્રિકા નીરખી. પત્રિકા વાંચતાજ તેના હોશ કોશ ઉઠી ગયા. તેનાથી બોલાઇ જવાયું, ‘છેવટે પાપીએ મારી જીંદગી કુળધાણી કરી નાંખી. જેને મહેં મારા જીવથી પણ વધુ રનેલથી ચાહી તેનેજ ઉપાડી ગયાં.’ રમેશનું મગજ ભ્રમવા લાગ્યું. સુરેશ ગયો, વિનુ ગયો અને છેવટે કામલતા પણ ગઇ. હંસાનો પત્તો તો હતોજ નહિ તેનું સર્વસ્વ ગયું. હતાશ બની તેણે આ સમાચાર મહારાજને મોકલાવ્યાં. તેના જીવનનાં સર્વ ઉદ્દાસ ત્યાંજ શમી ગયા.

વિજળી સમા આ લયનાક સમાચાર સમસ્ત નગરમાં પ્રસરી ગયાં, લયથી નગરજનો કંપી ઉઠ્યા. ગૃહમાં પણ તેઓની જરાયે સહીસલામતી નહતી. મહારાજને આ સમાચાર મળતાંજ સરોજની દેવી સાથે પ્રધાન ગૃહે આવી પહોંચ્યાં. પ્રધાનને રાજગૃહમાંજ રહેવાનો આગ્રહ કર્યો. કિંતુ રમેશ બોલી ઉઠ્યો, ‘અન્નદાતા ! પુત્રી ગઈ, વધૂ ગઈ, બાળક માન્યા હતા તે પણ ગયા. હવે મારાથી આ રાજ્યમાં નહિ રહેવાય. આ રાજ્યને માટે, તેની સેવા બજાવતા હૃદયે સર્વ બલીદાન આપ્યાં છે. હવે મારી પાસે કંઈજ બાકી નથી જંગલમાં પ્રભુ-ભક્તિ એજ મ્હાં બાકીનું સાધન છે.’ રમેશના અવાજમાં રૂદન હતું. તેના મુખપર પ્રતિભા હતી.

‘દત્ત ! આ શું બોલો છો ? બ્યાં સુધી તમારી ગરીબ પ્રજા-પરના દુઃખો તમે દુર ન કરી શકો ત્યાં સુધી તમારો જંગલવાસ પણ વ્યર્થ છે. પ્રભુ તેને ચાહે છે કે જે મનુષ્યને ચાહે છે, પ્રભુ તેની ભક્તિથી પસંદ થાય છે કે જે મનુષ્યોની સેવા કરી તેઓના

દુઃખો દુર કરવા યતન કરે છે. હું જાણું છું કે આપને માટે આ દુઃખ સર્વથા અસહ્ય છે. કૃપા કરી, મારે ખાતર, પ્રજાને ખાતર ને તમારી વ્હાલી હંસાને ખાતર અહીંજ રહો. ' ગળગળે અવાજે પ્રધાનને વિનવતા ચંદ્રગુપ્ત બોલ્યો.

‘ પ્રધાનજી ! ખોટા વિચારો ત્યાગી રાજમહેલમાંજ અમારી સાથે રહેવાનું રાખો. ’ રાણીએ પણ આગ્રહ કરતાં જણાવ્યું.

રાજરાણીના અત્યાગ્રહથી પ્રધાને રાજમહાલમાંજ રહેવાનું રાખ્યું. બીજીજ પ્રભાતે તે મહાલય ખાલી કરી એક રાવબહાદુરને રહેવા માટે આપ્યો.

ચડતી પડતી ચક્રમાં જ્યારે પિસાતો કોયડો,
થાતી કસોટી મદની છે બાયલો કે ભાયડો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

હંસાનો હૃદયપલટો.

અદમાશની સાથદાર કામલતા મામલો ગંભીર બનેલો નીરખી ત્યાંથી રવાના બની ગઈ. ગુપ્ત માર્ગે પોતાની બે સખીઓ સાથે તે તે આગળ વધવા લાગી, માર્ગમાં તે સુરેન્દ્ર તેજ સતીનસેન હોવાની શક્યતાપર વિચાર કરવા લાગી. કિંતુ ઠંઠા પણ અટકળપર તે આવી ન શકી. એટલે કેટલાં બિહારીનો વિચાર કરવા લાગી, કારણ કે

બિહારી તેને જરૂર કારણ પૂછવાનો હતો. અને તેમ થતાંજ બ્રહ્માનું સાઈ બતાવવું જોઈએ. કિંતુ બિહારીના રૂમમાં આવતાંજ તેને સમાચાર મળ્યાં કે બિહારી હંસા પાસે ગયો હતો, પોતાની દાસી-ઓને ત્યાંજ રાખી તરતજ તે બિહારીની હીલચાલ તપાસવા ગઈ. બિહારી પણ હજુ હમણાંજ હંસા પાસે ગયો હોય વાતની શરૂઆતજ થતી હતી. કામલતાએ થોડો સમય બહારથીજ તેઓની વાત સાંભળવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

‘હંસા ! કેમ નિશ્ચય કરી રાખ્યો ?’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘બિહારી ! નક્કી કરવાનું કંઈ નથી. મારા મન સાથેજ મ્હેં નક્કી કર્યું છે કે કોઈ વીર પુરૂષની અર્ધાંગના બનવું નહિ કે પાપીની !’ હંસાએ પ્રથમની માફકજ દૃઢતાથી જવાબ આપ્યો.

‘માને કે ન માને પણ હું તો તારી સાથેજ પરણવાનો છું. માંડે સર્વસ્વ તારી પાછળ મેં કુરમાન કર્યું છે, તુંજ મ્હારો આત્મા છો, તુંજ મ્હારો રામ છે અને સાચુંજ કહું તો તને મારા પ્રાણ કરતાં પણ હું અધીક ચાહું છું.’ બિહારીએ નરમાશથી જણાવ્યું.

‘બિહારી, ચાહવું એ શબ્દ તારા જેવા કામીકુલાટ પાસે સંભવતો નથી. ગઈ કાલે તું એક રમા સાથે મને સમજવવા આવ્યો હતો, હું ધારું છું ત્યાં સુધી તેને પણ તું ચાહતો હતો, તો કહે કોને નથી ચાહતો ?’ હંસાએ પણ સખત દલીલ કરતાં કહ્યું.

‘જણાવવું અઘટીત ગણાય પણ તેજ તારી અપર માતા કામલતા હતી. હું તેને ચાહતો નથી તેમ ઈચ્છતો પણ નથી, કિંતુ આટનગરને ઉચ્છલાત્રી નાંખવાની મારી ઇચ્છાનું તે એક સાધન છે

એટલે જ્યાં સુધી તેની જરૂર છે, ત્યાં સુધી તો તેને મ્હારે માન આપવુંજ જોઈએ. ' બિહારીએ સ્ટ્રેટ કરતાં જણાવ્યું.

‘ શું મારી અપર મા કામચત્તા તારી સાથે સામેત્ર છે ? અસંભવીત, તું જુહું બોલે છે. બિહારી ! તારામાં આજે મને ફેરફાર જણાય છે નીલની તારી ખુમાશ આજે અસ્ત પામી જણાય છે, અને મુત્સદ્દીપણાથી તું તારૂં કાર્ય સફળતાથી પાર ઉતારવાની બાજુ રમી રહ્યો છે, ધાર કે તે કામચત્તા હતી અને જ્યાં સુધી તેની જરૂર હતી ત્યાં સુધી તે એને રાખી તેમજ મારી પણ તું જરૂર હોય ત્યાં સુધી કિંમત કર અને પછીથી સુકા ઘાસની માફક ફેંકી દે તો ? ’ હંસાએ પણ યોગ્ય યુક્તિથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘ હંસા ! એ તદ્દન અસંભવીત છે. તારી માતાને હું સ્વાર્થને લીધે ચાહતો હતો ત્યારે તને તો હું હૃદયથી ચાહું છું.

કંઈ હજારો છે પ્રકારો, સ્નેહના એ સુદરી !

રીતે રીતના છે પ્રેમ, જ્યમ ગાંધીની છે હાટડી.

ઉંડા હૃદયના જન્મથી, ચાહું તને એ સુદરી,

ના ડોળ આ છે વિશ્વનો, (પણ) છે પ્રસાદી સ્નેહની.

‘ બિહારી બોલી ઉઠ્યો. ’

‘ જે માણસ ફક્ત કુકર્મજ કરી જાણતો હોય, જેના જીવનમાં કંઈ પણ પાપહીન વાત ન હોય અને જે રૂપર પતંગ બની મરી પીટતો હોય, તેને સ્નેહ શબ્દની સુગંધ કયાંથી સમજાય ? તું મને નહિ પણ મારા રૂપને ચાહે છે;

હો દિવાનો રૂપર, ના દિવાનો સ્નેહથી,

હો મુઘાના અંગર, ના હૃદયના ભાવથી.

ચાહતો હંસા નહિ પણ હંસા તથા એ દેહને,
મોહો નથી મમગુણપર, મોહો ખરે વેણી લટે.

ખિહારી ! તારી દશા ભાનભુલ્યા દારૂડીયા સમાન છે. આજે
હું અને કાલે ખીજ તારે તો યુવાન, રૂપવાન, સુંદર સુંદરીનોજ
ઉપયોગ કરવો છે.' હંસાએ તેની મનો દશાનું ભાન કરાવતાં કહ્યું

'ઓ હંસા ! જો માફ હૃદય ચીરી બતાવી શકાતું હોય તો
તને બતાવું કે તેમાં 'હંસા' શબ્દ કોતરાઇ ગયો છે. કહે તને હું
ખરાજીગરથી ચાહું છું તેની કસોટી તું કેવી રીતે કરવા માગે છે ? !
ખિહારીએ દીલના. દુઃખથી પીડાતા કહ્યું.

'ખિહારી, પ્રેમ એ એવી વસ્તુ છે કે જે સ્નેહમાં સમ્મતી નથી,

સ્નેહના સાગર બહુ ઉંડા અરે ઓ માનવી !

ઉંડા જતા ઉડી ગયા લાખોદખરો આદમી.

એ તમુએ ફેરના સ્નેહ ને પ્રભુતા મહીં,

પ્રેમ-પ્રભુતા એક છે, જખ્મી અન્યો જીગર થકી.

તું પાપથી ભરેલો હોઇ પ્રભુથી તારો વાસ દૂર છે. એટલે
કે ખીજ શબ્દોમાં 'પ્રેમ' પણ તારાથી દૂર છે. મારે વ્યર્થ
શબ્દોની કિંમત ન ગુમાવ.' ખિહારીને સમજાવતાં હંસા બોલી.

'ત્યારે તું નહિજ માને ? મારે તારું કૌમારવ્રતનો ભંગ કરવોજ
પડશે ?' નિરાશ અનેલો ખિહારી બોલી ઉઠ્યો.

હમણાંજ તું સ્નેહનાં બણાં કુકતો હતો કિંતુ જ્યાં સ્નેહ હોય
છે ત્યાં ખાળાતકાર હોતો નથી. સ્નેહ તો દીલના હોય છે અજળખરી
ના નહિ. જો તું મને સાચા સ્નેહથી ચાહતો હો તો મારી તાકાત

નથી કે હું ત્હારી માગણીનો અસ્વીકાર કરી શકું ? કિંતુ ખરા સ્નેહનો તારામાં અભાવ છે જે સહેલાઈથી જણાઈ આવે છે. કારમી કસોટીમાં જ્યારે પ્રેમીઓ વીના મુસીબતે પસાર થાય છે ત્યારેજ તેઓનો સ્નેહ પુરવાર થાય છે. ' હંસાએ પ્રેમનું રૂપ સમજાવતાં કહ્યું.

‘ હું ભુલ્યો હંસા ! કહે, મને જણાવ કે ખરો સ્નેહ કેમ મેળવાય છે. લયંકર તપસ્યા કરતા મળતો હોય તો હું મેળવી લાવું, ધનના દગલાથી મળતો હોય ખરીદી લઉં, અને ખુનામરકીથી મળતો હોય તો તેમ કરું કિંતુ મારે તો મેળવવોજ છે. અને તે મેળવ્યા પછી તારી સાથે લગ્ન કરીશ. પછી તો હરકત નથી ને ? બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘ પ્રેમ શું કંઈ વસ્તુ છે કે રસ્તામાં વેચાતી હોય અને તું ખરીદી લે ? તું પ્રતિજ્ઞા લે કે આજથીજ નીતિ અને ન્યાયને પાંથે ચાલવું, સત્ય બોલવું, ચોરી લુટફાટ ન કરવી. દારૂ ન પીવો, પર સ્ત્રી ગમન ન કરવું, અને તારી સોનેરી ટોળીને છુટી કરવી, તો કદાચ તું પ્રભુ એટલે પ્રેમ નજીક જઈ શકીશ. અને મારો સ્નેહ મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈશ. હાલ તો નહિજ. ’ હંસાએ સ્મિત કરતાં કહ્યું.

પ્રિય વાંચક ! તને જરૂર હંસાનો હૃદય પકડેલો જોઈ આશ્ચર્ય થતું હશે. કિંતુ તેમાં કાંઈજ નવીન નહતું. હંસાએ જેલમાં બેઠા બેઠા નિશ્ચય કર્યો હતો તેને કેાઈ વીર, યુવાન, શુરવીર, ઉદાર અને સદગુણી પ્રતિ જોઈતો હતો. અને તેને માટે તેઓજ પતિ યોગ્ય હતો. બિહારી યુવાન હતો, વીર હતો, શુરવીર હતો, કિંતુ દુર્ગુણી હતો. એટલે જો તેને કુમાર્ગેથા સુમાર્ગે લઈ સકાય તો શામાટે તેની સાથે

ન પરણવું ? વળી હંસા જેવી ઉત્તમ સ્ત્રીઓનો તો એ ખાસ ધર્મ હતો કે અધમ પુરુષોને પોતાની મીઠી વાચાથી સનમાર્ગે ચડાવવા. જીવન એ કાંઈ સુકૃત કરવા માટે પ્રભુએ અર્પેલ છે. જીવનનું એ અર્થ છે. પરોપકાર વિનાનું જીવન નકામું છે, જે મરણ એ જંદગીની અંત દશા છે ને દરેકને તે આવવાનીજ છે તો પછી જ્ઞાની પુરુષ શામાટે અન્યને માટે પોતાનો પ્રાણપાણ ન કરે ? હંસાએ પણ એજ નિશ્ચય કર્યો. તેને પરણવું તો હતુંજ. હજુ કોઈપણ યુવાન તેનું દીલ આકર્ષી શક્યો નહતો. તો બદમાશ બનેલા બિહારીને સનમાર્ગે લઇ બંનેનાં જીવનનું સત્કૃત્ય શામાટે ન કરવું ? આજ પ્રશ્ને તેને બિહારી માટે સારા ભાવો ઉત્પન્ન કર્યા. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે બીજી વખત બિહારી જ્યારે આવે ત્યારે સાંક ના ન પાડતાં તેના જીવન પર પ્રકાશ નાખવા યત્ન કરવો. નારીના રૂપમાં લુપ્ત બનેલો ભોગી કદાચ એ દિવ્યતાનું દર્શન કરવા સફળ પણ નીવડે. તેણે એટલો પણ નિશ્ચય કર્યો હતો કે જ્યાંસુધી બિહારીમાં હૃદય પલટો સંપૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી તેણે પિતૃશ્રેષ્ઠ જવાની માગણી પણ ન કરવી. કારણ કે તેમ કરતાં બિહારીને શક પડે, તો સર્વ ઇચ્છા ધુળમાં મળી જવાનો સંભવ હતો. આજ કારણને અંગે બિહારી સાથે પ્રથમની માફક તુચ્છતાથી વાતો ન કરતાં તેના દીલને પીગળાવતી, સારા આકર્ષક શબ્દોમાં ઉંડા ભાવથી તે બોલતી હતી.

‘ ખુશીથી હંસા ! તારા કહેવા મુજબ આજથીજ મારા જીવનમાં પલટો કરી નાખવા ઇચ્છું છું. પણ હાલ તુરત તો આપના ગુલાબી કપોલનો સ્પર્શ કરવા આ સેવક સફળ થશે કે ? ’ હાસની માફક ઉભો રહેલો બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘ સમય આવ્યે બધુંજ થશે હાલ નહિ. ’ હંસાએ હસતાં હસતાં નેન નચાવતાં કહ્યું.

‘ તમને હવે કેદખાનામાં બંધન દશામાં ન રાખતા આટલામાં ફરવાની હું છુટ આપુ છું. હાથ તો હું બંડે છું. પણ પછી મળીશ ’ કહી બિહારી ત્યાંથી દસતો દસતો ચાલ્યો ગયો.

બહાર જતાંજ તેણે કામલતાને ઉભેલી નીરખી. આશ્ચર્ય સાથે તે બોલી ઉઠ્યો. ‘ કેમ અત્યારે ? ’

‘ તારી લીલા નીરખવા. ’ ગુરસાથી તે બોલી ઉઠી.

‘ મારી લીલા ? ચાલો દિવાને ખાસમાં. ’ ગુરમે થએલી કામલતાનો હાથ પકડી તે પોતાના રૂમમાં લઇ ગયો.

‘ પ્રિયા ! ગુરમે થવાની શી જરૂર પડી ? ’ કામલતાને પોતાંની તદ્દન નજીક બેસાડતા તે બોલ્યો.

‘ હંસાને તમે શું કહ્યું ? અને તમે સ્વાર્થની ખાતર ચાલો છો. મારું શું કામ છે ? મને જવા દો. તમે હંસાનેજ ચાલો. ’ બિહારીનો હાથ તરછાડતા તે બોલી.

‘ અરે બાપી ! મેં નને પ્રથમથીજ જાણવું હતું કે તમે તે બોલો હંસાને મનાવવાની જરૂર છે. સીધી રીતે તે માને એટલે પછી સુકિત પ્રયુક્તિથી તેને સમજ કરી આપણું કામ કાલી લેવું જોઈએ. ત્યારે શા માટે ગભરાવું જોઈએ ? હંસા તો ત્યારા પગની રજ છે. ’ સામે પડેલા ડેબલ પાસે દારૂનો એક ગ્લાસ કામલતાને આપી બીજો પોતે ગટગટાવતાં બોલ્યો.

બિહારીની નજીક જઈ સેતાનથી ઉત્તેજિત અનેલી કામલતા બોલી ઉઠી, ‘ બહાલા ! આપણો બેઠ બુલ્લો થયો જણાય છે. તમારાં

કાર્યમાં મહારો હાથ હોવાનું સાબીત થઇ ગયું છે હું મારી બે દાસી સાથે સર્વ ધનમાલ લઇ અહીં નાસી આવી છું. સુરેન્દ્ર કેદ છે તે પણ વાત બહાર આવી ગઇ છે. ’

‘ પરવા નહિ ! હવે બિહારીને કોઇની પરવા નથી. થોડાજ સમયમાં કોઇની પણ મદદ વિના સુવર્ણ નગરને ઉથલાવી નાખવામાં આવશે. મારા માણસો તેજ તૈયારી કરી રહ્યા છે. આપણા પાસા પોઆર છે હંસા માની જાય છે સુરેન્દ્ર પણ ફસાયો છે, અને બીજા કાર્યમાં પણ ફતેહ છે, ’ મુરા દેવીથી ઉત્તેજિત બનેલો બિહારી કામગીરીને જોઈને નજીક દબાવતાં બોલી ઉઠ્યો. કામગીરી પણ તેની વધુ નજીક ગઈ, અને પાપીઓના પાપનાટકની શરૂઆત થઈ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મૃત્યુના મુખમાંથી મુક્તિ.

પ્રખ્યાત ડીટેકટીવ સુરેન્દ્ર એક અબજાના શીશળ ખાતર પોતાનું પ્રકાશન કરી નરાધમના ભયંકર કેદખાનામાં રીખાતો હતો. પ્રથમ બે ત્રણ દિવસ તો તેને સર્વ ખાંવાપીવાના યોગ્ય સાધનો મળ્યાં કિંતુ ચોથે દિવસે બિહારી તેની પાસે મળવા આવ્યો તેજ દિવસથી તેનાં દુઃખની શરૂઆત થઈ.

‘ સુરેન્દ્ર ! તું જોઈ શકતો હઈશ કે હું તારી સાથે મિત્રભાવથી વર્તી રહ્યો છું. ખાવા પીવાના સર્વ યોગ્ય સાધનો પુરા પાડી

રહ્યો છું, આ સર્વ હવે તો એજ શરતે મળે કે તું મારો મિત્ર બનવા કબુલ થા. મહારી બાતમી મેળવવાનું ત્યજી સુવર્ણ નગરનો સદાને માટે ત્યાગ કર' બિહારીએ કહ્યું.

‘એ કદી નહિ બને બિહારી ! જે રાજ્યમાં શીરછત્રતળે બાળક મટી હું યુવાન બન્યો છું તેની વિરહ કાર્ય મારાથી નહિ બની શકે. ચંદ્રગુપ્ત મહારાજની ભુમીમાં તો મારો જન્મ થયો છે, એ મારી માતૃભુમી છે, તેનો ત્યાગ પણ મરણાંતે નહીં બની શકે. તારી બન્ને શરતો એવી છે કે જે કબુલ કરવા કરતાં સુરેન્દ્ર જોડમાં રહી મરવું પસંદ કરે છે.’ સુરેન્દ્રે પોતાની ક્ષિણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી સંભળાવી.

‘ત્યાં સુધી તને હું માનભરી નિગાહે નીરખું છું ત્યાં સુધી સમજી જવામાં માન છે નહિતર પુર્ણ પસ્તાવું પડશે.’

‘પરવા નહિ.’

‘મરણુનો ઘંટાનાદ તારું નામ પોકારી ઉઠશે.’

‘ભલે પોકારે. તેને ભેટવા તૈયાર છું.’

‘તારી ઉદ્ધતાનું કળા ખુર આવશે.’

‘આવવા દે.’

‘કુર મોતે મરવું પડશે. અગ્નિદાહ પણ નહિ પામે.’

‘સત્યને પંથે મરવું પડે તે પણ અભિમાન લેવા સરખું છે.’

‘અભિમાન ઉતરી જશે કાળના ભયંકર ચક્રથી.’

‘તાકાત નથી યમદુતની કે સત્યાગ્રહીની સામે ડગલું ભરી શકે. સ્વર્ગમાં, રૂપસુંદરી રંભાઓ સુગંધી કુસુમની કંઠમાળા કરમાં

અહીં વીર મ્હોતે મરનારને વરવા તૈયારજ હોય છે. પછી પશ્ચાતાપ શો ?' સુરેન્દ્રે દહતાથી જણાવ્યું.

‘ જોવું છે ? ’

‘ સ્વર્ગની પરીઓ ? ’

‘ હા. ’

‘ જો એમજ છે, તો હઠાઅહીં સુરેન્દ્ર યાદ રાખજો કે બિહારી તારૂં નામો નિશાન પણ અવનીના પટ પર હૈયાત રહેવા નહિ દે. ’
ભયંકર અવાજે ઉશ્કેરાયેલો બિહારી ત્રાડી ઉઠ્યો.

‘ તું મારા દેહનો વિનાશ કરી શકીશ કિર્તીનો નહિ. નામ રહંતા હક્કર ! નાણા નવ રહંત, કીર્તી કરા કોટડાં, પાડયા નવ પડંત. ’ એ ન ભુવ દેહ તો વિનાશી છે. આત્મા અવિનાશી છે. જે દેહ પંચ મહાભુતનો બનેલા હોય માટીમાંથી ઉપજ્યો કહેવાય છે. તેની ગતિ પણ માટીમાંજ જવાની હોય છે, તો પછી ડરવાનું શાથી ? ’
સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

‘ સુરેન્દ્ર, આવતી કાલે મધ્યાહ્નના બે વાગે તારી કાયાને ભયંકર ચક્રોની ચક્કીમાં ન પિસાવું તો મારું નામ બિહારી નહિ. ’
કોથે ભરાયેલો ઝહેરી નાગ ધમકી આપી ત્યાંથી રવાના થઇ ગયો.

તેના ગયા બાદ સુરેન્દ્ર પણ વિચારને ચક્રડોળે ચડ્યો. સત્યને વળગી રહેતા તેનો જન જોખમમાં આવી પડ્યો હતો. નાસી જવાનો કે બચવાનો કોઇ પણ ઉપાય નહતો વળી બિહારીની કુરતા તે જાણતો હતો એટલે આવતી કાલે બિહારીની આગ્રા થતાંજ ભયંકર મ્હોતે મરવાનું હતું. તે આમથી તેમ આંટા મારવા લાગ્યા.

જ્યારે મનુષ્યનું મૃત્યુ નજીક દેખાય છે ત્યારે તેને અનેક વાંછનાઓ દુઃખ દેતી દેખાય છે. સુરેન્દ્ર વિશ્વેશનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનો બહાદુર ચાલાક સાથીદાર તેને બચાવશે કે કેમ તેની તેને શંકા હતી. કારણ કે બિહારીની સુરંગમાં પ્રવેશ સર્વથા અશક્યજ હતો. સુરેન્દ્રને પોતાની યુવાન પત્નીનું હસતું મોઢું દેખાયું. પત્ની યાદ આવતાંજ તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. આશા ભરી નવોદા યુવતીને પરણ્યાને હજુ બહુ સમય થયો નહતો. પિતાને ગૃહે સેવેલાં સુખનાં સ્વપ્નાં મનમાંજ સમાતા નીરખ્યાં. તેની ચમકતી આંખો ખીલતી યુવાની સુંદર અંગ ને સ્નેહની યાદી તેની આંખો સામે તાદ્રશ્ય ખરી બની ગઈ. તે બોલી ઉઠ્યો;

પુષ્પ વાડી મમ બધી, વેરાન પુરી થઈ ગઈ,
સ્મરણાં સુકાતા સ્મિતના, આનંદની ધરીઓ બધી.
બુલબુલ થતું દુરે અરે, ના કદી હું દેખતો,
જંજીરથી જકડાઈને, આજ હું ઉભો રહ્યો.

જે વસ્તુને વિસ્મરણ કરવા બહુજ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેનું સ્મરણ પણ બહુજ થાય છે. જેમ જેમ સુરેન્દ્ર પોતાની પ્રિયાની યાદી બુલવા પ્રયત્ન કરતો હતો, તેવીજ રીતે વધુ સતેજ બનતી હતી.

લાલી ભરેલાં ગાલ, ને કટારી સમ આંખડી,
ઉર પ્રદેશા કુંભ, કડી લચ્ચી રહી વેલડી.
નયનો ભરેલાં તેજથી, અમૃત સગી વાચા મૃદુ
લાય ! સર્વે આજ, ભોગી વિના નિષ્કળ જતું.

જે માઈ અકાળ મૃત્યુ થવાનું છે તેવી મને ખબર હોત તો કુદરતની વાડીમાં ખીલેલાં ફાલેલાં એક પુષ્પને મચરી મારી નાખ-

વાતું પાપ તો હું ન કરત. કિંતુ હવે વ્યર્થ વિલાપ ચા ? મરં છું
પણ સત્યને માટે; અન્યને માટે. મરં છું પણ વીરતાથી નહિ
કે કાયરતાથી.

દુર્દૈવ મારા ભાગ્યેના ! તું આટલું કરજે સહી,
ચાહી જીવનભર જેહને, સ્વર્ગમાં મીઠાવજે,
રાજા પ્રજા મમ ગ્રામના, ધન ધાન્યથી સુખીકરી.
વિશ્વેશ ભાગ મિત્રને, હસ્ત તારો આપજે.

બસ ! હવે તો પ્રભુ ભજનની ધુન જગાવું કે જેથી મારા
પાપનો કંઈ અવશેષ હોય તો નાશ પામે અને અન્યભવમાં સુખ
શાંતી મળે. પ્રભો ! જે જે દુઃખના કુંગરો તે આ અવતારમાં આપ્યા
છે, તે ફરી ન આપતો સાથે સાથે એટલું પણ માગી લઉં છું કે
મેાત આપ તો અન્યને માટે આપજે, સ્વાર્થની ખાતર તો નહિજ.

ઓ ઇશ મહારા ! દુઃખના કુંગર બધા તું કાપજે.
જે જે નડે છે પાપ તે તો પ્રીતથી નિવાર જે,
આ ભવે દીધું નથી, ધરી નહી મન વાંછના,
તે તો બધી ભવ અન્યમાં, બહાલા હવે બાકી રહે.
દુઃભવ્યાં જે જે જીવે ચાહું ક્ષમા હું જીગરથી,
જે જે કરી ભુલો બધી તે, બાળની ટાળજે,
જંજળ જે સંસારની તેથી હવે ઉગારજે,
નૌકા તણો નાવિક બની, ઓ દેવ મુજને તારજે !

સુરેન્દ એકચિત્ત બની ઉપરની પશ્ચાતાપની કડીઓ એક પછી
એક જીગરના સીતાર સાથે એક કરી ગાતો હતો એટલામાં તો તેની

સાથેની દીવાલમાંથી એક દાર ઉઘડ્યું. સમસ્ત મુખને જુરખાખં છુપાવેલી એક સ્ત્રીને નીરખતાંજ તે ઉભો થઈ ગયો.

‘ સુરેન્દ્ર ! આવનાર વ્યક્તિ મધુર કંઠે બોલી.

‘ મને નામથી ઓળખનાર આપ કોણ છો ? ’

‘ સુરેન્દ્ર ! ત્યારે છુટા થવું છે ? ’

‘ સુરેન્દ્ર સત્યને પંથે ચાલતાં આવેલા મૃત્યુને માન આપે છે.’
સુરેન્દ્રે ભેદ ન જાણવાથી જણાવ્યું.

‘ કહો ! તું જાલીમના જેલખાનામાંથી મુક્તિ મેળવવા છૂટે

‘ પ્રથમ આપ કોણ છો તે જણાવો. અને આપની શરતો શી છે, ? ’ તેણે પશ્ચ પૂછ્યો,

‘ મારી શરત કંઈજ નથી. હું તને અહીંથી મુક્તિ અપાવવા આવી છું. ધીરેથી બોલ પાપીને ખમર પડતાંજ બાજી ધુળમાં મળી જશે. ’ આવનાર બાઈ બોલી.

‘ ઓ દયાની દેવી ! કહો આ અદના સેવકને આપનું પવિત્ર નામાભિધાન કહો. ’ હર્ષમાં આવેલો સુરેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો.

આવનાર વ્યક્તિએ પોતાનો જુરખોદુર કર્યો. તેને નીરખતાંજ સુરેન્દ્ર પોકારી ઉઠ્યો ‘ કોણ હંસાખંડન ! ’

‘યુષ ! હું હંસાજ કે જેની તલાસ માટે તમે સર્વ પ્રયત્નો કરી રહ્યાં છો. ’ હંસાએ જણાવ્યું.

‘ઓ ખંડન ! તમે પાપીના આગારમાં આવી દશામાં રહો છો ? તમે મને મુક્તિ અપાવવા આવ્યા છો. તો હું કહું છું કે આપજ

અહીંથી મુક્તિ મેળવોને ! આપના વૃદ્ધ પિતા આપના સિવાય
કુરે છે. મને ખાત્રી થાય છે કે કામલતાના કોપથી આપથી આ દશા
બની છે, ' આવેશમાં સુરેન્દ્ર બોલી હસ્યો.

‘ સુરેન્દ્ર ! મ્હારી ઇચ્છા હોત તો હું ક્યારનીએ આ
પાપગારમાંથી છુટી પિતા પાસે પહોંચી હોત, કિંતુ મેં દ્રઢ નિશ્ચય
કર્યો છે કે પાપીને હૃદય પલટો દેવો. નરાધમ કહેવાતા બિહારીને મેં
મારો શીરતાજ બનાવ્યો છે. હંસાના ખાતર નહિ, બિહારીને ખાતર
નહિ, કિંતુ એક આત્માની સેવા બળવવા માટે મેં આ કાર્ય કરવાનું
નક્કી કર્યું છે. ’ હંસાએ પોતાની ઇચ્છા જણાવી.

‘ હંસા ! આવું ભુત તમને કોણે ભરમાવ્યું ! પાપીની પત્ની
થવામાં તમે ભયંકર ભુલ કરો છો. ’

‘ એ ભુલ નથી, પણ આત્માની ઇચ્છા છે. ’

‘ પિતાના કદા શત્રુ સાથે સબંધ જોડી તમે તેના શત્રુ નથી
બનતા ? ’

‘ નહિ ! તેમ કરવાના કારણો છે. મારા પિતાનો, રાજ્યનો,
અને પ્રજાનો જે ભયંકર શત્રુ છે તે સેતાનનો વિનાશ કરવાની મેં
પ્રતિજ્ઞા લીધી છે એટલે તેઓના શુભ માટેજ મેં આ બીડું ઝડપ્યું
છે. ’ હંસાએ જણાવ્યું.

એટલે શું તમે બિહારીનો વિનાશ કરશા ? ’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ બિહારીનો નહિ, તેમાં રહેલા સેતાનનો. ’ હંસાએ મક્કમતાથી
જણાવ્યું.

‘ ત્યારે તમે નહિજ આવો ? ’

‘ના.’

‘આપના પિતાને કંઈ કહેવું છે ?’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘પૂજ્ય પિતાશ્રીને કહેજો કે હંસા હયાત છે. બિહારીના નરક ભવનમાં તે જીવંત અવસ્થામાં છે; છતાંય આપને માટે તો તે મહેલી સમાન છે. કારણ કે તેણે બિહારી સાથે લગ્ન કરી તેને સન્માર્ગે ચડાવવાનું સાહસ ખેડ્યું છે. ઇશ્વર કરે તે ખરું. બિહારીના ભયંકર કાર્યો હતુ ચાલુ છે, પણ એના પ્રમાણમાં. મારી અભાગિની અપરમાતા કામવત્તા બિહારીની સાથે કાવત્રામાં સામેલ હોઈ અહીંજ રહે છે. તમારી સાથે તે દગો રમી છે. સુરેશ તથા વિનુને માર સ્નેહ આપજો તેઓની નિર્દોષતા તથા ઉદારતા હતુએ મારા હૃદયમાં તાજાં છે. ઉદાર મહારાજ તથા પ્રેમી સરોજીનીદેવીને યાદ કરશો. સુરેન્દ્ર ! મારી તો તને સલાહ છે કે તારે બિહારીનો પીછો છોડી દેવો. કિંતુ તારે જો આવવું હોય તો ખુશીથી આવજો. હવે તો અર્ધ માર્ગે તો તમે જાણતા હશો પણ તમારા ભવાને ખાતર મારે જણાવવું જોઈએ કે બિહારીના ભેદ ઉંડા છે. આ સિવાય ખીજ પણ બેટી ભોંયરાઓ તેના કાણુમાં છે. અઢકળ ધન છે, અને બેથી ત્રણ લગ્ન મારણસો તેને ખાતર મરવા તૈયાર છે. હવે તમે જઈ શકો છો. જુઓ ! આમાંજે સીધા ચાલ્યા જજો. આથી હુંગરોની દારમાળાઓમાં બહાર નીકળશો. ત્યાંથી નગર તરફનો રસ્તો સંભાળ પૂર્વક શોધી કાઢજો. માર્ગમાં શત્રુથી સંભાળજો.’ હંસાએ પોતાની વાત પુરી કરતાં જણાવ્યું.

‘હંસા તું નારી અવતારમાં દેવી છો. તારા જેવી અખળાઓ આ અવની પર બહુજ દેવાત હોતી નથી, મહારાજની આજ્ઞા હશે

તો તપાસ આગળ ચલાવવી પડશે. હું ઈચ્છું છું કે બિહારીને જીતવા તમે સફળ બનો. હું વચન આપું છું કે આપના સ્વામી દેવ બિહારી કદીપણ મારા હાથથી અયોગ્ય નહિ પામે. દેવી ! હવે હું રજા લઇશ.' હંસાને નમન કરી સુરેન્દ્ર ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો. હંસા પણ ગુપ્ત માર્ગ બંધ કરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ. ૧૮ મું.

પ્રાણધાતક પારસલ.

સુરેન્દ્રનો સહાયક વિશ્વેશ સુરેન્દ્રના કેદ પકડાવાના સમાચાર સાંભળી ઘડીભર વિચારમગ્નતાં ગોથા ખાવા લાગ્યો. ઉપરા છાપરી બનતા બનાવોથી તે વધુ મુંઝાતો હતો. હવે શું કરવું ? તેના વિચારે તેને અંપુર્ણ ઉશ્કેરી મુક્યો. પાપીઓના નાટકની ઉંડી માહિતી હજી મળી ન હતી કિંતુ એટલી તો તેની ખાત્રી થઈ હતી કે પ્રધાનના ગૃહમાંથી બિહારી પાસે જવાનો રસ્તો હતો. એને કામલતા બિહારીથી બગાડકારે ગઈ નથી કિંતુ પોતાનીજ ધમ્મજાથી નાસી ગઈ હતી. વળી પ્રધાને જ્યારે તેના બંગલો છોડ્યો તેને ખીજેજ દિવસે શહેરમાં નવા આવેલા એક રાવબહાદુરે તે બંગલો ભાડે રાખી લીધો. આ વાત પણ તેને બેઠી જણાઈ એક બાળુ આ સર્વ તપાસ કરવાની હતી ત્યારે ખીજ બાળુ સુરેન્દ્રની પત્નીને તેના કેદ

પકડાવાના સમાચાર આપવા પણ જરૂરી હતો બહુજ વિચાર બાદ તેણે પ્રથમ સુરેન્દ્રની પત્નીને સમાચાર આપવા જવાનું નક્કી કર્યું.

કપડાં પહેરી ખીસામાં રાષ્ટ્રકલ્પ નાખી તે તૈયાર થયો કિન્તુ તેજ સમયે એક માણસ પારસલનું ખોખું લઈ આવ્યો સપાટાબંધ વિશ્વેશને તે સોંપી રવાના થઈ ગયો. અચાનક આવેલા પારસલથી વિશ્વેશ વિચારમાં પડ્યો. તરતજ તે પોતાના રૂમમાં ગયો અને પારસલ ઉઘાડું શરૂ કર્યું. કિન્તુ તે ઘણીજ મજબુતાઈથી બંધ કરેલું હતું એટલે તેનાથી ઉઘડી ન શક્યું. પોતાના નોકરને ધુમ મારી વિશ્વેશે તેને તે ઉઘાડવાનું જણાવ્યું. પારસલ ઉઘડતાંજ નોકર તથા વિશ્વેશ ચીસ પાડી બે કદમ દુર ઉડ્યા વિશ્વેશ એકદમ એક કબાટ પર પડી ગયો. ગરીબ ખિચારો નોકર ત્રણ ભયંકર વીંછીઓથી ડંખાયો અને તેનું ભયંકર ઝહેર રોગરોગ પ્રસરવાથી તેજ સ્થળે બેસી ગયો. તેનું સમસ્ત અંગ લીધું બની ગયું ઝહેરની ત્રીવ અસરથી ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

આ ભયાનક દેખાવ નીરખતાંજ વિશ્વેશ પોતાના ખીજા માણસોને ધુમ પાડી, બહુજ સંભાળપૂર્વક તથા મુશ્કેલી સાથે ઝહેરી વીંછીઓનો નાશ કરવામાં તે સફળ નીવડ્યો, તેના પ્રાણ લેવા માટે તે કાવતરું કરવામાં આવ્યું હતું તેમ સમજવામાં તેને જરાયે સમય ન લાગ્યો. વીંછીઓ ઘણાજ ઝહેરી હતા એટલે ડંરની સાથેજ મ્હોત નિર્માણજ હતું ભાગ્યના પ્રબળ બળથી વિશ્વેશ એ કાવતરામાંથી બચી જવા પામ્યો પણ તેનો ભોગ વિશ્વેશનો ગરીબ નોકર બની ગયો આવા કુકર્મનો કરનાર નરાધમ કાણ હોવો જોઈએ.

એ બાબત પણ વિચારવા જેવી હતી. કિન્તુ શકે તો બિહારી પરજ જતો હતો. જો કે એ તો ખુલ્લું હતું કે બિહારી ધારે તો વિશ્વેશ જેવાનો પ્રાણ ધરીના છઠ્ઠાભાગમાં લઈ શકે તેમ હતું. વિચારમાં સમયનો વ્યય યોગ્ય ન ધારી તે હાલ તુરતને માટે આ બાબત મુલતવી સુરેન્દ્રના ગૃહપતિ રવાના થયો માર્ગમાં હજારો અવનવા વિચારો તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા વિરામ પામતા હતા.

એટલામાં તો સુરેન્દ્રનું ગૃહ આવી પહોંચ્યું સમાચાર કેવી રીતે સંભાળ પુર્વક આપવા તે ગોઠવી વિશ્વેશ અંદર દાખલ થયો. રંભાને પણ રૂપમાં શરમાવતી એક નવયુવાન યુવતીને નીરખતાંજ તેણે પોતાનું મુખ નીચું નમાવ્યું વિશ્વેશની આંખમાંજ સર્વ વાત ભરી હતી શોકના દીદાર તેના મુખ પર ચળકી રહ્યાં હતાં.

‘વિશ્વેશ ! તમારા બંધુના શા સમાચાર છે ? તમે આજે વધુ ઉદાસ કેમ લાસો છો ?’ વિશ્વેશને જોતાંજ ઘંટડીના મધુર રવને શરમાવે તેવા મીઠા સ્વરે તે બોલી.

‘સમાચાર તો શોક જનક છે. હજુ સફળતા મળી નથી.’ વાતનો સ્કોટ એકદમ ન કરવાની ઈચ્છાથી આડીવાત કરતો તે બોલ્યો.

‘સ્પષ્ટ કહો કે શી વાત છે ?’ પરીનાથી કેમકેમ થતાં તે રમાએ પશ્ચ કયો.

‘મ્હારાં વડીલ બંધુ સુરેન્દ્ર પાપીની ગુફામાં કેદ પકડાયાના સમાચાર મળ્યા છે.’ વિશ્વેશ વાત જણાવતાં કહ્યું.

‘બિહારીની ગુફામાં ?’

‘હાથ.’

ત્યારે તો તે ભયંકર માણસ તેના કટાક્ષતરને જીવંત શાનો રહેવા દે ! એક ઉંડા નિઃસ્વાસ સાથે તે બોલી.

‘છે તો જીવંત કિન્તુ ભયંકર જોખમમાં તો જરૂર છે, આજે મારો જીવ લેવા પણ નીચ પ્રયત્ન થયો હતો.’

‘શું ?’

‘પારસલમાં ઝહેરી વીંછી મોકલ્યા હતા કિન્તુ મેં ન બોલતા મારા માણસે બોલનાં તે મરણ પામ્યો, ને હું બચી ગયો, આપ રજા આપો એકલે હું પણ જીવનની માયા ત્યાગી મારા બંધુ પાછળ જાઉં’ વિશ્વેશે કહ્યું.

‘ભાઈ, એક તો ગયા અને સાથે તું પણ જા. એટલે અમારે પછી કોને આધારે રહેવું ? તમારો ધંધોજ ભયંકર અને જીવના સાહસથી ભરપૂર છે. માટે હવે તે ધંધોજ છોડી દો. પ્રભુજી આપણને ઘણાપૈસા આપ્યા છે તો એહા એહા ખાઈશું. એ ગયા તો માફ જીવન હવે ભ્રમર વિનાના કમળ સમાન છે. પ્રભો ! દુઃખ પર દુઃખ નાખવામાં તારી શી ઈચ્છા છે ?’ અત્રુભરી આંખે સુરેન્દ્રની પત્નિ બોલી ઉઠી.

‘રડે પાર નહિ આવે અને દિંમત રાખવાથી પણ આપણી કિંમત નહીં થાય. જે કાર્ય માથે લીધું છે તે પુર કર્યેજ છુટકો છે. આપણે અભિમાન લેવાનું છે કે મારા વીર બંધુ એક અબજાના શીયળને ખાતર પકડાઈ ગયા છે. વળી તે અબજા બચી જવા પામી છે એ પણ એક અનંદની વાત છે. વળી મારી તો ખાત્રી છે કે

મારા આશય સુરેન્દ્રભાઈના ફળદ્રુપ ભ્રમમાંથી કાંઈ સુકિત નીકળતું કે જોઈ તેઓ સહેલાઈથી છટકી જશે અને ગમે તે ભોગે હું પણ આગે ત્યાં જવાનોજ છું. ' પોતાની મક્કમતા ધરાવતા વિશ્વેશ બોલ્યો.

' આ પુણી કાર્યમાં વિઝ કરવા નથી ઇચ્છતી પણ જે કાર્ય કરે તે સંજ્ઞાપૂર્વકજ કરશે. એક પણ હિતાવળ પગલું ન બરસો. શમતાન બિહારીથી ચેતી ચાલજો. તેની અનેક વિધ જ્વળમાં અનેક પંખીઓ સહેલાઈથી ફસાઈ જાય છે, પ્રભોને મારી અંતઃપૂર્વક ધામ્યા છે કે સત્યનો જ્ય શાવ અને પાપનો પરાજય. ' સુરેન્દ્રની પત્નિ વિશ્વેશનો નિશ્ચય જાણી બોલી.

' રાજકુટુંબ પણ કામલતાના નાસી ગયા બાદ તોફાને ચડ્યું છે. ' પોતાના દુઃખ સાથે રાજ્યનું દુઃખ સરખાવતો તે બોલ્યો.

' કામલતાં નાસી ગઈ કે તેને પકડી લઈ ગયા ?

' પાપી કામલતાનો હાથ બિહારી સાથે પ્રથમથીજ હતો અને હવે પાપનું પ્રકાશન સમય નજીક નીરખી નાસી ગઈ છે. મામલો વધુ ગંભીર બનવાનું કારણ તેજ છે. મારા બંધુને કેદ બનાવવામાં પણ તેનોજ હાથ હોય. ' વિશ્વેશે કહ્યું.

' વિજય વરમાળને પહેરી વહેણ પધારજો. ' વિશ્વેશને હોશ થતો જોઈ તે બોલી.

' ગૃહની સંજ્ઞાળ બરાબર રાખશે. પાપીની જાળથી ચેતી ચાલજો કહી પ્રણામ કરી વિશ્વેશ ત્યાંથી બહાર આવ્યો. બહાર નીકળતાંજ ફરી ન નીરખેલ તેવા એક વિચિત્ર માણસને વિશ્વેશ હિતાવળથી જતો જોયો. વિશ્વેશને ચંકા પકડાંજ તેની પાછળ

ગયો. પેલો માણસ ઉતાવળે નવા રાવબહાદુર બિપીનચંદ્રના મુઠ તરફ ગયો. વિશ્વેશ પણ તેની પાછળ છુપાતો છુપાતો ગયો. કંઈ પણ ડર સિવાય તે આગમાં ગયો, વિશ્વેશ પણ લપાતો છુપાતો આગમાં દાખલ થયો. પેલો માણસ ત્યાં એક ક્ષણવાર થંભી ગયો અને ઝીણું અવાજે સીટી કરી. સાટી થતાંજ એક બીજો માણસ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. બન્નેએ થોડીક વાતો બહુજ ધીરથી કરી અને પછી એક માણસ ત્યાંથી મહેલમાં દાખલ થયો. બીજો માણસ જે સ્થળે વિશ્વેશ ઉભો હતો તે તરફ આવતો હતો. લાગ સાધી પાછળથી કુચો ભરાવ્યો અને તેને બાંધી લીધો. તેના કપડા પહેરી લીધાં અને તેને એક દવાથી બેભાન બનાવી ત્યાંજ ઝાડોના જુથોમાં ફેંકી પ્રથમ ગએલા માણસની પાછળ ગયો.

પેલો માણસ મહાલયમાં બે ત્રણ રૂમ ઓળંગી એક ઓરડામાં દાખલ થયો, અને ત્યાંથી એક દોરડાની મદદથી નીચે ઉતર્યો. વિશ્વેશ પણ તેની પાછળ પડ્યો અને અંધકારમય રૂમમાં બન્ને ઉતર્યા. ત્યાંથી પેલો માણસ સુરંગમાં આગળ વધ્યો વિશ્વેશ પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. લગભગ છ માઈલ સુધી આમ ચાલ્યું. છેવટે વિશ્વેશ એક મજબુત દાર જોયું પેલો માણસ ત્યાં અટકી ગયો એટલે વિશ્વેશ છુપાઈ ગયો. 'કાલીમાતા' શબ્દ પેલો બોલ્યો અને દાર આંખ મીચીને ઉઘડે તેટલાં સમયમાં તેની મેજેજ ખુલ્લુ થઈ ગયું અને પેલો માણસ ગયો એટલે બંધ થઈ ગયું. વિશ્વેશ પણ દાર પાસે 'કાળીમાતા' બોલ્યો અને દાર ઉઘડી ગયું.

તેઓ આગળ વધ્યા કિંતુ ફરી એક લોખંડી બાલાના ખારણે તેઓના માર્ગ અટકાવ્યો પેલો માણસ 'મનમથ' શબ્દ બોલ્યો કે

હાર તરતજ ઉઘડી ગયું વિશ્વેશ પણ તેજ શબ્દની મદદથી આગળ વધ્યો. દરક્ષણે તે વધુ ભયંકર જાળમાં ફસાતો હતો, વળી ચોમેર રહેલા અસંખ્ય શત્રુઓની મધ્યમાં તે એકલોજ હતો તેણે હવે પેલા માણસની પાછળ જવું યોગ્ય ન ધાર્યું લપાતો છુપાતો તે આમથી તેમ ફરતો તે ગુફાનું ખારીક નીરીક્ષણ કરતો હતો એટલામાં તેણે હંસાને ત્યાંથી પસાર થતા નીરખી વિશ્વેશ હંસાને જીમ નાખવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો પણ તેજ ક્ષણે તેણે બિહારીને પણ જતાં નીરખ્યો એટલે તેણે પોતાનો વિચાર મુક્તવી રાખ્યો હતો તો પાંચ મિનિટ પણ નહોતી થઈ તેટલામાં તો કામલતાને તેણે નીરખી વિશ્વેશ કામલતાને એકલી નીરખી સર્વ હકીકત પુછવાનો નિર્ણય કર્યો અને બોલી ઉઠ્યો ' કામલતા ! '

પ્રકરણ ૧૯ મું.

સ્નેહકતા.

ચોદિસ પહાડોની હારમાળા મધ્યમાં રહેલી ખીણને એક ભયંકર ગુફા બનાવી રહ્યા હતા. પહાડો જેટલાં દેખાવમાં બિહામણા હતા તેટલાજ અંદરથી હતા થોડે અંતરે કુદરતી પોષણથી કાલેલાં કુસેલાં મોટા મોટા વૃક્ષો પોતાની વિશાળ શાખાઓ ચોમેર પ્રસરાવી કેમ જાણે સંતપથી અકળાએલા મુસાફરને બોલાવતા હોય તેમ બાસતું હતાં. સુર્યદેવ પોતાની પ્રખર રશ્મિઓ પૃથ્વીના સુંદર પટપટ

ફેલાવી પોતાના પ્રજાળ પ્રરાકમનું દીગ્દર્શન કરાવી રહ્યા હતા. આ તાપના ત્રાસથી ત્રાસેલા પંખીઓ પણ સ્વાનડોમાં આરામથી બેઠા હતાં આકાશ જેટલું ખુદ્ધુ ભાસતું હતું. તેટલીજ મધુરતા તેમાં ભાસતી હતી.

પર્વતોના માર્ગ એટલે પુછવું શું ? શહેરના ડામરના રસ્તા તે ત્યાં થોડાજ હોય છે. ખાડા ટેકરાવાળા એ ભયંકર માર્ગમાં એક માણસ ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાનો માર્ગ કરતો હતો. તેના પગમાં કાંઈ ન હોવાથી ડુંગરાઓના નાના પથ્થરો તેના પગમાં ભાલાઓની ગરજ સારતા હતા. તેના મસ્તક પર કંઈ ન હતું. અને તેથી ગરમીના સખ્ત ત્રાસથી તે ગરમ બની તેના મગજને ગરમ બનાવતું હતું. બાલો ખુદ્ધાં હતાં તેથી પવનની લહરીઓ તેના પર અદ્ભુત મંત્રણા શક્તિથી આકર્ષી રહ્યા હતા ફક્ત એકજ પાયખમો તથા બદન બર તે હતો તેની આંખો નિસતેજ જણાતી હતી તેનું મુખ શીકકું ભાસતું હતું અને નયનનું નુર ઝાંખું ઝાંખું ચળકતું હતું. ભયની રેખાઓ તેના નિસ્તેજ મુખપર ચોકખી જણાઈ આવતી હતી અને ચોમેર ચંચળતાથી દ્રષ્ટિ ફેરવતો તે આગળ વધતો હતો. શાકથી જે કે તે લોથ પોથ બની ગયો હતો છતાં પણ તે આગળને આગળ વધ્યો જતો હતો.

લગભગ તે પ્રમાણે અડધોએક કલાક ચાલ્યો એટલે પર્વતોની બહારના ખુદ્ધા માર્ગ પર તે આવી પહોંચ્યો. છુટકારાનો એકદમ ખેંચતા એક ઝાડ નીચે તે આરામ લેવા બેઠો. હજી તો બેચાર મીનીટ પણ નહી થઈ હોય તેટલામાં તેને એ નિર્જન વનમાં ઝાંઝરનો

રમણીય જલુકાર સંભળાયો તેના ચપળ કાનોએ તે સાંભળ્યો અને ચતુર આંખો તે દીશામાં ફરી. જપાટાખંધ તે ઝાડપર ચઢી ગયો અને ગીચ વૃક્ષ શાખાઓમાં તે છુપાઈ ગયો.

જાંઝરના રણુકારને યોગ્ય એક નવયૌવના ત્યાં આવી પહોંચી તેની સાથે કોઈ મધ્ય ન હતું, વળી સોજે શલુગાર સજી બનીઠની મુખમાં પાનની પટ્ટી રાખી તે તેજ વૃક્ષ નીચે ઉભી રહી. રૂપમાં રંભા સમાન હતી. રેશમી સુંદર સાજીથી તે શોભી રહી હતી. કાળા કેશકલાપો વેણીમાં ગુથેલ હોય કાળાનાગ સમાન ભાસતા હતા તેનામાં સુંદરતા હતી મધુરતા હતી યુવાનીનું જોર રંગેરંગે રૂપજી જણાતું હતું નયનો મસ્તીથી ભરેલા ભાસતા હતા, રક્તના કુંડા સમા તેના ગુલાબી ગાલો વધુ ઓપતા તેતા. હંસીસમી તેની મંદ ગતી હતી તેના કુચ વિભાગો મદભર્યા મસ્તીખોર હસ્તીની માફક ઉછળી રહ્યા હતા. તેની ચાલ ચપળ હતી મુખપરથીજ તેની ચતુરતા તથા કળા પ્રિયતા વ્યક્ત થતા હતા.

પેલો માણસ વૃક્ષપરથી આવી યુવાન યુવતીને આવા નિર્જન તથા ભયંકર જંગલમાં નીરખી વિસ્મિત બની ગયો. પ્રિયવાંચક ! વધુ સમય તને ગુંચવાડામાં ન પાડતા રૂપજી કરવાની જરૂર છે કે તે માણસ સુરેન્દ્ર પોતેજ હતો. હંસાની મદદથી નાસી ગયા બાદ તે એ ભયંકર માર્ગે નગર તરફ જતો હતો સુરેન્દ્રે ખાન પુર્વક પેલી રમણીને નીરખી, સુરેન્દ્રે તપાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને અટુલી ઉભેલી એ સુંદરી નજીક જઈ ઉભો પેલી રમાપણુ સુરેન્દ્રને જોતાજ ચમકી ઉઠી અને એ ડગલાં પાછળ હડી ગઈ, કિંતુ સ્વસ્થ બની તેણે પ્રશ્ન

કર્યો આવા નિર્જન વગડામાં હુટારાની માફક મોતને ઉતાવળથી
આબ્હાન કરનાર કોણ છે ?

‘ પ્રથમ મને જણાવો કે આપ કોણ છો અને આવા ભયંકર
વનમાં અદુજ્ઞા શા કારણે આવ્યા છો ? સુરેન્દ્રે સામે પ્રશ્ન કર્યો.

સુરેન્દ્રનો પ્રશ્ન સાંભળી એક અદૃઢાસ્ય સાથે તે બોલી
બિહારીનું નામ સાંભળ્યું છે ? ’

‘ કોણ બિહારી ! તેના નામથી કોણ અજાણ હશે, ’ જરા
આશ્ચર્ય પામતા સુરેન્દ્ર બોલ્યો તેને વિચાર આવ્યો કે બિહારી સાથે
આને શો સંબંધ હશે.

‘ તો એજ બહાદુર બિહારી પાસે હું ગઈં છું. ’

‘ આપનું નામ ? ’

‘ સ્નેહલતા, ’

‘ નિવાસસ્થાન ? ’

‘ સુવર્ણ નગર ’

સુવર્ણ નગરનું નામ સાંભળનાંજ સુરેન્દ્ર ક્ષણભર સ્થંભી ગયો.
ધારીધારીને સ્નેહલતાને નીરખી તે બોલી ઉઠ્યો, ‘ ત્યારે તો આપ
સુવર્ણ નગરના પ્રખ્યાત ગણિકા કેમ ખરે ? ’

‘ હાથ કિંતુ તમારે આ બધી પંચાત શી ? મારો માર્ગ
સાફ કરો. ’ જરા કડકાઈ તથા આજ્ઞા ભર્યા અવાજે તે બોલી

‘ સ્નેહલતા ! તું મને ઝાળખે છે ? ’

‘ ના. ’

‘ હું ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્ર ! ’

‘ સુરેન્દ્ર ? સુરેન્દ્ર તો બિહારીનો કેદી હતોને ? ’ પેલી સ્ત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હતો પણ હવે નથી. હવે તે છુટો છે. આપ બિહારી પાસે શા કાર્યો ? ’ જાણી છો ? ’ સુરેન્દ્રે હવે ચાવી ફેરવતાં કહ્યું.

‘ ગણિકા એક માણસને ત્યાં શા માટે જાય ? ધન તથા પ્રેમના ઉપભોગ માટે. ’ સ્નેહલતા ! તમે બુલ્યા. ‘ પ્રેમ ’ શબ્દનો પ્રયોગ બિહારી પાસે ન હોય તે તો વિષય લંપટ છે તે સ્નેહલતાને નથી ચાહતો પણ તેની યુવાનીને તેના જોખનને અને તેના આ નાશવંત દેહને ‘ સુરેન્દ્રે સ્નેહલતાને ઉશ્કેરતાં કહ્યું.

‘ બોલ્યું પુરવાર કરી શકો છો ? ’

‘ હા. ’

‘ કેવી રીતે ? ’

‘ કામલતા—પ્રધાન પત્ની તેની સાથીદાર છે અને તેનો તે પ્રેમી છે હંસા—પ્રધાનપુત્રી તેની પાછળ તે ગાંડો બન્યો છે. બધાં જ ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીઓ તો તે સાથે રાખે છે. તેમાં પ્રેમને સ્થાન ક્યાં છે ? તમે ત્યાં જઈને ખાત્રી કરો. અને પછી સુરેન્દ્રના સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરો ’ સુરેન્દ્રે કહ્યું.

‘ શું ત્યારે બિહારી જુડો ? તે તો કહેતો હતો કે મને તે પ્રાણથી પણ અધિક ચાહે છે હમણાં બેચાર દિવસથી નગરમાં નહિ આવ્યો હોવાથી હું તેમને મળવા જતી હતી જો બિહારી જુડો હોય તો.....તો.....પછી એક ગણિકા સાથે દાવપેચ રમવાનું ફળ તેને મળવું જ નોંધ્યો. ’ સ્નેહલતા ઉશ્કેરાતા બોલી. સુરેન્દ્રને તેજ જોઈતું

હતું અને ધાર્યું સફળ થતું નીરખી ઉત્સાહમાં આવી જઈ તે બોલ્યો.
 ‘ ધનનો તમે ઉપભોગ ચાહો છો. જોએ બદમાશને કેદ કરવામાં તથા
 તેના ભેદી સ્થાનમાં લઈ જવામાં મદદગાર બનો તો રાજ્યકોશ
 તમારે ચરણે આવી પડશે. ’ સુરેન્દ્ર આટલું બોલી શાંત ઉભો રહ્યો
 અને સ્નેહલતાના સુખપરના ભાવો વાંચવા લાગ્યો.

સ્નેહલતાની આંખો ક્રોધથી રક્તવર્ણી બની ગઈ હતી તેના
 નસદોરાં અભિમાનની આગથી સળગી રહ્યાં હતાં. તેનું રતિતું ફપ
 ભિરવીમાં બદલાઈ ગયું. બિહારી પરનો તેનો પ્રેમ ક્યાંયે નાસી ગયો
 તે બોલી ઉઠી. સુરેન્દ્ર ! જો બિહારી મારી સાથે બેવફા નીવડશે તો
 તેનું ફળ તેને મળશેજ. હાલ તો હું બિહારી પાસેજ જઈશ કિંતુ
 જો તારી બાતમી સાચી હશે તો આપને આવી મળાશ અને તેનો
 નાશ કરવામાં તમને મદદકર્તા બનીશ અને મારા વૈરનો બદલો
 જરૂર લઈશ. ’

‘ મારા અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે જે માણસ પોતાનો સ્નેહ એક
 અબળા પર ન રાખતા દરેકને ફસાવતો ફરે છે તેની દશા તેવીજ
 થવી જોઈએ. આપના જેવી સુંદરીઓના જીવનને ધુળ કરનાર એ
 બિહારીને યોગ્ય બદલો મળવોજ જોઈએ. ’ સળગતી ભટ્ટીમાં તેલ
 રેડતાં તેણે કહ્યું.

સુરેન્દ્રની રજા લઈ સ્નેહલતા ત્યાંથી ચાલી ગઈ, તેના મથા
 પછી સુરેન્દ્ર ખડખડાટ હસી પડ્યો તેણે સળગતું લાકડું બિહારીની
 બોડમાં નાખ્યું જો કે સુરેન્દ્ર બિહારીની ગુફાનો માર્ગ પ્રધાનગૃહમાંથી
 અજાણ્યો હતો પણ સંપૂર્ણ માહિતી ન હોવાથી આ મળતી તકનો

લાભ લેવો તેણે યોગ્ય ધાર્યો તેના થાક તો ક્યાંયે નાસી ગયો હતો. તેને લાગ્યું કે જનને જોખમે પણ તેને સફળતા પ્રાપ્ત થતી હતી, ‘ પ્રભુ જે કરે તે સારા માટે ’ એ ન્યાયે તે કદ જન્યો તો પણ સારા માટેજ કારણ કે તેથી તે હંસાનો પત્તો મેળવી શક્યો હતો અને બિહારી વિરૂદ્ધ સ્નેહલત્તાને ઉશ્કેરાવવામાં પણ ફાળ્યો હતો.

હવે આરામથી તે વૃક્ષ નીચે બેઠો થોડો સમય વિશ્રાંતી લઈ તે આગળ વધવા લાગ્યો. તેના મગજમાં અનેક અવનવા વિચારો પસાર થતાં હતાં તેની ખાત્રી થઈ હતી કે બિહારીના નાશનો સમય હરધડી નજીક આવતો હતો. બીહારીની ભયંકર ગુફાના થોડાંધણા બેઠો તો તેને જાણ થઈ ગયા હતા અને તેની ગોઠવેલી જાળમાં જો સ્નેહલત્તા ફસાય તો વધુ નફો હતો. વળી ગુફામાં હંસાની મદદની પણ તેને આશા હતી એટલે હવે તેથી સુરેન્દ્ર ગજમજ પુલાતો કુલાતો અગવડતાની પરવા કર્યા સિવાય પોતાનો માર્ગ નમર તરફ કરતો હતો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ઝગમગતા હીલ

બિહારીની ભયંકર ગુફામાં બહાદુર વિશ્વેશ સુરેન્દ્રને ખાતર પ્રાણની પરવા વિના ધુસી ગયો હતો. તે આપણે નીરખ્યું અટુંલી કામલતાને નીરખી વિશ્વેશે તેને ભુમ પાડી. વિશ્વેશની ભુમથી કામલતા ચમકી ગઈ તેણે પાછળ દ્રષ્ટિ કરી તો કોઈને જોયું નહિ. એટલે મનની પ્રયણા ધારી તે આગળ વધવા લાગી એટલામાં ફરી ભુમ આવી 'કામલતા' કામલતાએ પોતાની તેજસ્વી ચમુઓ ચોતરફ ફેરવી તો એક ખુણામાં વિશ્વેશને હુપાઈ ઉભેલો જોયો. વિશ્વેશને જોતાજ તે ચમકી ઉઠી, એક ક્ષણભર ત્યાંજ સ્થંભી ગઈ વિશ્વેશ પણ કામલતાને એ બાકળા બનેલી નીરખી તેની નજીક ગયો.

‘કામલતા, આપ અહીંજ છો?’ વિશ્વેશે મર્મમાં પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા, પણ વિશ્વેશ, તું અહીં ક્યાંથી? આ ભયંકર ગુફામાં તારો માર્ગ કેમ કર્યો?’ કામલતાએ તદ્દન જુદોજ પ્રશ્ન પુછતાં કહ્યું.

‘આપના પ્રતાપે હું અહીં આવવા પામ્યો છું. પાપીબિહારી આપને ઉપાડી ગયો ત્યારથી પ્રધાનજી બેચેન રહે છે તો આપની તપાસમાં હું અહીં આવ્યો છું.’ વિશ્વેશે તોપ મારતા કહ્યું.

‘પ્રધાનજીની તખ્તીઅત કેમ છે?’ કામલતા ડોળ કરતા બોલી

‘શું વાત કહું? જેમ જળવિનાની માછલી તરફડી મરી જાય છે અને જળ વગરના કમળ સુકાઈ જઈ કિંમતહીન બને છે તેવીજ

રીતે આપની ગેરહાજરીમાં પ્રધાનજી દિનપ્રતિદિન નબળા બનતા જાય છે. તેઓ ખાતમીતા નથી. રાજ્ય કારભાર પણ ચલાવતા નથી ફક્ત આપના નામની માળા ચોવીસે કલાક ફેરવે છે. સુતા પણ તેમને સુખ નથી જો તેમનાંજ શબ્દોમાં કહ્યું તો આપના વિના તે થોડાજ સમયમાં સ્વર્ગવાસી થવાનો સંભવ છે. ' વિશ્વેશ કામલતાનું પાણી માપવા માટે ઉપરની વાત કરી.

‘ એમ કે ? પણ બિહારીની ગુફામાંથી છુટવું શી રીતે ? વિશ્વેશ ! ચાલ મહારી સાથે આપણે નાસી જઈએ. ’ એક ક્ષણભર વિચાર કરી કામલતા બોલી.

તેઓ બન્ને થોડે દુર ગયા હશે તેટલામાં તો કામલતાએ એક બેદી ચાવી દબાવી વિશ્વેશ તેજક્ષણે એક લોખંડી પાંજરામાં પુરાઈ ગયો કામલતા ખડખડાટ હસી પડી તે બોલી ઉઠી ‘ કમ : વિશ્વેશ ! બિહારીની મહેમાનગતી ચાખવાની મળ આવશેને ? ’

પાપીણીની પ્રયુક્તીથી પંજામાં પડેલો વિશ્વેશ બોલી ઉઠ્યો : ‘ કામલતા ! તમે મારી સાથે દગો રમો છો. જે માણસ તેના જીવનને જોખમમાં નાખી ફક્ત તમારેજ ખાતર અહીં આવ્યો છે તેની સાથે તમે આવી રીતની ચાલખાજ ચલાવો છો ? મેં જે જે જોખમો ખેડ્યાં છે તે સર્વ તમારેજ ખાતર અને તમારા પ્રિયતમના સુખને ખાતર તેનો તમે આવો બદલો વાજો છો ? ઉપકારનો બદલો અપકારથી વાળવા ચાહો છો ? અમૃતના બદલામાં ઝહેર આપશો ? સ્નેહના પાનને બદલે વૈરના સળગતા ‘ ભડકા સળગાવવા ઇચ્છો છો ? ’ વિશ્વેશ બોલી ઉઠ્યો.

‘ હીટેકટીવના ચાલાક સાથીદાર ! તું શું મને એમ બતાવી જઈશ ? તું શું મને એટલી બધી પાગલ અને આંધળા માને છે ? તારાથી ભાગ્યેજ અનુભવ હશે કે હું બિહારીને ચાહું છું અને નહિ કે પ્રધાનને બિહારીને ખાતર આ સર્વ જાદુઈ જળ હતી હવે તો જાંદગી સુધી તું તથા સુરેન્દ્ર અહીંજ સડધા કરો સ્તેહ તથા ઉપકાર માટે તારા જેવા બલા માણસો કામ કરવા નીકળી પડ્યાં છે તે મારાથી છાનું નથી બિહારીની છકકડ તો હવેજ માલુમ પડશે કામલતાએ પોતાનું પોત પ્રકાશતાં કહ્યું.

‘ જોહ ! આહુંશું સાંભળું છું. એક ધર્માત્માની રમા એક વ્યભીચારીની પત્ની થવા માટે આવા ભયંકર કૃત્યો કરે છે તેનો સાક્ષાત્કાર તો આજેજ થયો ગરીબ બિચારા અમાત્યજી ત્યારે માટે પોતાનો પ્રાણ પાથરવા તૈયાર બન્યા છે ત્યારે તું જુદીજ બાજી જોઈવી રહી છે. કામલતા ! એટલું કદીએ ન ભુલતી કે વિશ્વેશ પોતાના જીવનની જરાયે પરવા કરતો નથી પણ અન્યના સુખ દુઃખની તો હું જરૂર પરવા કરું છું. મને તારો કે તારા બિહારીનો ડર નથી પણ પ્રભુનો ડરતો મને લાગે છે. કદાચ વિશ્વેશને બંધનમાં નાખી તું ખુશી થતી હોઈશ પણ એટલું યાદ રાખજે કે તારા સીતમની ચક્ષીના અવાજથી નમરજનો જાગ્યા છે ને અનેક માણસો હવે જુલ્મીની જુલ્મી રીતે સામે છે. તારા બેદો ગમે તેટલાં ભયંકર હોય, છતાં પણ જ્યારે કુદરત રૂઠશે ત્યારે વ્યર્થ જશે. અને તમારા પાપનો બદલો તમને મળશેજ ’ વિશ્વેશ ક્રોધથી બોલી ઉઠ્યો.

‘ પાપની પરવા નથી છે એક ફક્ત બિહારીની, ’ કામલતાએ કહ્યું.

‘ પરવા રાખે પાપ જો પરવા નહી છે પાપની, વિશ્વેશ-
ત્રાડી ઉઠ્યો.

‘ મમ કોપની જ્વાળા થકી પાપ નિરંતર નાસતું’ કામલતા
બોલી ઉઠી.

‘ કહે નાસતું ના પાપ. પણ પુન્ય તુજથી લાગતું.’ વિશ્વેશ
ચોગ્ય જવાબ આપ્યો.

‘ ચુપકર નાદાન ! હવે ઉપરાંત લખાડી કરવાનું ફળ લયંકર
નીવડશે માની લે કે આ કાળીમાતા પાપ પુન્યને સમજતી નથી.
આનંદ કરવો મોજમાણુવી એજ તેનો ધર્મ છે ત્હારા કોપની મને
લેશ પણ પરવા નથી ત્હારા જેવા શત્રુને છુટો રાખવો એજ સાચું
પાપ છે. હવે બિહારીનો સપાટો જોજો તારી નજર સામેજ બિહારી
રાજા બનશે ને હું રાણી બનીશ કામલતા રાજ થતા બોલી.

‘ કુષ્ટ ! રાજરાની થવાના તો હવે સ્વપ્નાં સેવવાંજ બાકી છે.
જ્યારે તમારા જેવા અધમ અને નીચ માણસો પ્રજાપતિ બનશે
ત્યારે પૃથ્વી રસાતાળ જશે આકાશ અવનીસ્થાને આવશે, સ્વર્ગ
નરક બનશે અમૃત ઝહેર બનશે અને સુર્ય અંધકારને આપનારો
બનશે પાપીણી ! ત્હારા પાપ કાર્મથી તો હવે ધરતી માતા ત્રાસી ઉઠી
છે અને પોકાર કરે છે કે પૃથ્વી પરનો પાપનો ઘડો જલદી નાશ
કરો. તમારા હવાઇ કિલ્લા આકાશમાં ચણાઈ રહે તે પહેલાં તેનો
વિનાશ કરનાર પોતાની ‘ ઇચ્છાબર લાવશે ’ રાજરાણી થવાની વાત
સંભળતાજ વિશ્વેશ ક્રોધથી બોલી ઉઠ્યો.

‘ ખરી ખુખી તો ત્યારેજ જણાશે કે જ્યારે અમારી ઇચ્છાની પુર્ણાહુતી થશે અને તમારા જેવા નામદર્ મહત્ત્વનાનારાઓનો એકી સાથે વિનાશ થશે ’ કામલતા બોલી ઉઠી.

‘ પ્રભુ એવો સસય ન આપો. ’ વિશ્વેશે આંખો મીચી ઉંચું નીરખતાં કહ્યું.

વિશ્વેશ સાથે વધુ વાત ન કરતાં કામલતા ત્યાંથી રવાના બની ગઇ. કામલતાને વિશ્વેશ પર વૈર ન હતું હિંતુ હાથમાં આવેલા શતરૂને જવા ન દેવો એજ તેની ઇચ્છા હતી કિંતુ વિશ્વેશે તેની સાથે જે વ્યવહાર કર્યો હતો તેથી તેને અપમાન લાગ્યું હતું. વળી બિહારીના નિયમ પ્રમાણે આવેલા શતરૂને કદી પણ જવા દેવામાં આવતો નહિ. વિશ્વેશની મુજબલની સીમાન હતી કારણ કે તેનો સાથીદાર સુરેન્દ્ર પણ કેદી હતો એટલે હવે છુટવાની અથવા તો બિહારીની ધરપકડની આશા નહોતી વળી પાપીની ગુફામાંથી બીજી કોઇ રીતે છુટવાનો સંભવ બહુજ ઓછો હતો.

કામલતા વિશ્વેશનું કાર્ય પતાવી ઝપાટાબંધ ત્યાંથી હંસા તથા બિહારીની પાછળ ગઇ. લગભગ તેજ સમયે એક બીજી અબળા પણ તેની પાછળ ઝપાટાબંધ રવાના થઇ ગઇ.

જે રૂમમાં બિહારી તથા હંસા બેઠા હતા તેજ રૂમના એક ભાગમાં કામલતા સંતાઇ ગઈ ને કામલતાનું ધ્યાન ચુકાવી ત્યાંના બીજા ભાગમાં પેલી રમણી છુપાઇ ગઇ અને બિહારી તથા હંસા વચ્ચે થતી વાતો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યા.

‘ હંસા ! હવે વધુ ન તણસાવતા મ્હારી સાથે લગ્ન કરી આપ ત્હારા કહેવા પ્રમાણે મહેં દાર—કે જે મ્હારા જીવનનો ઉલ્લાસ હતો

તેને પણ ત્યજ્યો છે ત્હારા સિવાય ખીજી રમાની સોખત પણ મેં છોડી દીધી છે અને કુર કામે પણ તિલાંજલીને પામ્યા છે. બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘ બીહારી ! ત્હારી વાત સાચી છે, તુંજ મ્હારો પ્રાણેશ છે અને તનેજ મારો પતિ બનાવવા મેં નિધાયું છે. કિંતુ તપાસ કરતાં મને ચોક્કસ માલુમ પડ્યું છે કે હજુ તેં સુરને ત્યજ નથી, પરત્વી સંગ છોડ્યો નથી અને નામદાંધના કૃત્યો હજુ ચાલુ રાખ્યા છે. હું તો ત્યારેજ લગ્ન કરું કે જ્યારે ભયંકર બિહારી સંજ્ઞન અને ત્યારે. ’ હંસાએ પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી.

‘ હંસા, મ્હારી કુરતા હવે નાશ પામી છે. ’

‘ તમે તદ્દન જીકું બોલો છો. ’

‘ સાબીત ? ’

‘ સાબીત, એજ કે તમે હજુ કામલતાને આશરો આપ્યો છે. જો સાચા સંજ્ઞન બનવું હોય તો આજેજ તમારી સર્વ સંપત્તી લઈ મહારાજને ચરણે ધરો. તેની ક્ષમા માગો. જેની મીલકત હોય તેને ખાઈ આપો અને તે આપે તે શિક્ષા ભોગવવા તમર બનો. ’ હંસાએ માર્ગ દર્શાવ્યો.

‘ એટલે શું તું મને નામદાંધ બનાવવા ચાહે છે ? ’ અન્યની દયા તથા ભીષ્ માગતા શીખવાડે છે ? અને મને મરણ પામેલો જોવા ઇચ્છે છે ? ’ બિહારીએ સામા પ્રશ્ન કર્યો.

‘ નહિ હું મ્હારા નાથને વીર જોવા ચાહું છું. અન્યની દયા માગતા નથી શીખવાડતી કિંતુ ભુલનો પશ્ચાતાપ કરતા શીખવાડું છું. ’

અને તમને મરણ પામેલા નહિ કિંતુ જીવત અવસ્થામાં જોવા હું ઇચ્છું છું. ' હંસા બોલી ઉઠી.

‘ તો પછી આમ શા માટે જોલે છે ? ’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ મહારા લવિષ્યના દેવ ! જીવંત મનુષ્ય શ્વાસોશ્વાસ લેતો હોય તે નથી કિંતુ સુકૃત્ય કરનારજી જીવે છે. પશુપંખીઓ પણ જીવે છે અને મનુષ્યો પણ જીવે છે, તેમાં ફેર શો ? નાક ગયું, આંખર ગઈ તો પછી જીવતા છતાં મરણ પામ્યા સમાન છે તમારે બંને ગયું છે એટલે તમે મરેલાં સમાન છો. અને જો જીવતા થવું હોય તો મેં દાખવેલો રાહ પકડ્યો વીરની વીરતા ગરીબોના દમનમાં નથી કિંતુ તેઓને મદદ કરવામાં સમાયેલી છે. ભુલને સુધારવી તેમાં જરાયે પાપ નથી. ’ હંસાએ વિસ્તારથી પોતાના વચનો સમજાવ્યાં.

‘ હંસા ! જો ત્યારે બદલે બીજું કોઈ આ શબ્દો બોલ્યું હોત તો ક્યારનોએ તે પરસોડ પામ્યો હોત. ત્યારે આ જ્ઞાન મને ન જોઈએ. ’

‘ શા માટે સમય લગાડો છો ? અન્યની માફક હંસાનો નાશ કરવાને તમને કોણ અટકાયત કરે છે ? ખુશીથી આનંદર દેહનો વિનાશ કરો. કિંતુ બિહારીને પાછી જોવા હું જીવી શકીશ નહિ. ’ હંસા બિહારીની આંખો સામે નીરખી બોલી ઉઠી.

‘ હંસા ! હંસા !! તું કેવું જોલે છે ? તું તો મહારં જીવન છે. મહારી લવિષ્યની મહારાણી છે. ’ બિહારી ગળગળા અવાજે બોલી ઉઠ્યો.

‘ નહિ હંસા કદિ મહારાણી નહિ અને પાપ માર્ગે રાણી બનવા કરતાં સત્ય પંથની બીખારણ હું વધુ પસંદ કરું છું, આજે મહીનાઓ થયાં હું તમને ઉપદેશ આપું છું પણ પથર પર પાણી

એ ન ભુલતાં કે તમારે ખાતર હંસા અહીં છે નહિ તો સુરેન્દ્ર સાથે હંસા ક્યાનીયે તેના પિના પાસે પહોંચી ગઈ હોત. ' હંસા બોલી ઉઠી. ' સુરેન્દ્ર નાસી ગયો ? ' બિહારી આશ્રય સાથે બોલી ઉઠ્યો. ' હા. '

' તેને નસાડનાર કાણ ? '

' હંસા. ' મલ્લમતાથી હંસા બોલી ઉઠી

' હંસા ! ઓ હંસા ! ! તું શું કરી રહી છો તેનું તને જ્ઞાન છે ? તું મહાર જલુ નથી કરતી પણ શુર કરે છે. મારા કદા દુશ્મનને છોડાવવામાં ત્હેં મહાન ગંભીર બૂઝ કરી છે. મારી ગુફાનો બાણીતો બનેલો સુરેન્દ્ર હવે થોડા સમયમાંજ મહારો પત્તો મેળવશે. ' બિહારી પોતાના સ્થાનથી ઉભો થઈ બોલી ઉઠ્યો.

' બિહારી ! હું એજ ચાહું છું કે તને પાપની શિક્ષા મળે. ' હંસા રિમત સાથે બોલી.

' ચુપકર' હંસા ! ' બિહારી હંસા નજીક દોડી ગયો. તેની આંખો ક્રોધથી લાલચોળ બની ગઈ હતી. ઘડીભર ના બિહારી કરતાં અત્યારનો બિહારી જુદોજ લાસતો હતો. ભુખ્યા વરની માફક તેણે હંસાને પકડી હંસા પણ શાંત રીતે ઉભી રહી. ' મહારા દુશ્મનોની સાથે કરતી તું...તું...ભયંકર પ્રેત છો. ' બિહારીએ હંસાને પોતાના વજ્ર હસ્તોમાં અદ્ધર ઉપાડી અને ત્યાંથી દૂર ફેંકી. છતાં પણ હંસા તો શાંત રહી તે બોલી નહિ. અદ્ધરથી પડવાથી તેને સખ્ત વેદના થતી હતી. હંસાને શાંત નીરખી ખીજાએલો બિહારી તેની વધુ નજીક ગયો. અને ત્રાડી ઉઠ્યો, ' હંસા ! '

' આસા દેવ ! '

‘ શા માટે મહારા દુસ્મનને છુટો કર્યો ? ’

‘ આપને સત્યને પંથે ચડાવવા. સત્યનો વિજય કરાવવા. ’ હંસા
અચ્ચમ જેટલીજ શાંતીથી બોલી.

‘ કોની આરાધી ? ’

‘ મહારા હૃદયની, આત્માની. ’

‘ ચુપ ! ’ બિહારીએ લાનજુલી હંસાને એક લાત લગાવી દીધી.
છતાં હંસા કંઈ પણ બોલી નહિ. ગુસ્સાના આવેશમાં આવેલો બિહારી
ત્યાંથી એકદમ બહાર ચાલી ગયો. દુઃખી હંસા પાપીની લાત ખાવા
છતાં બોલી છૂટી : ‘ પ્રભો! બિહારીને સદ્ બુદ્ધિ અર્પો ! ’

પ્રકરણ. ૨૧. મું.

પાપીની પાછળ.

ન્યારે વધે છે પાપ, પાપી બહુ અકળાય છે;

જે જે ભરેલું વિષ, તે તે બધું દીખલાય છે.

આવ્યો નજીક છે અંત, જાણે છતાં દેહડાય છે.

દેખીને યમદુત, કોધી વધારે થાય છે.

પાપીના વિનાશને માટે તત્પર બની ગયેલો સુરેન્દ્ર ઝપાટાબંધ
પોતાનો માર્ગ કાપતો સુવર્ણનગરની હદમાં આવી પહોંચ્યો. કેટલાક
ગામડીઓને પુછી જોતા જણાયું કે રાજકાર ભારમાં ઘણીજ અંધા-
ધુંધી ચાલતી હતી. મહારાજ પોતે કેટલીક વખત ચોકી પહેરાની
તપાસ માટે નીકળતા પણ બિહારીનો પત્તો લાગતો ન હતો. આથી

મહારાજ વધારેને વધારે અકળાતા હતા. રમેશ પણ કામચલાના અથા બાદ રાજકારભારમાં બરાબર ધ્યાન આપી શકતો ન હતો.

પ્રથમ તો સુરેન્દ્ર પોતાને ગૃહે જવાં ઉપડ્યો. નગરમાં પગ મુકતાજ પાપીને સંહારવા તત્પર બનેલા વીરને નગરજનોની મેદનીએ ઘેરી લીધો. એક ક્ષણમાં તો સુરેન્દ્રના છુટા થયાની વાત વીજળીને વેગે નગરમાં પહોંચી ગઈ. નરવીરના દર્શને માનવોના ટોળે ટોળા હિતરી આત્યા. આખાલ વૃદ્ધ તેનું મુખાવિંદ નીરખી હર્ષોત બની ગયા.

સુરેન્દ્રના મહાશયના દ્વાર પાસે આંખમાં હર્ષના અશ્રુ સહીત એક યુવાન રમા કરમાં સુગંધી પુષ્પનો દાર રાખી કાગને ડોળે જાહેર રસ્તા પર નીરખતી હતી. તેનું વદન પ્રકુલ્લિત જણાતું હતું. શરીર કૃશ હતું છતાં પણ આનંદી અને તેજસ્વી ભાસતું હતું. એટલામા તો સુરેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો, હજારો મનુષ્યોની ગગન ભેદી જય શ્વનીના પોકાર સાથે તે રમાએ સુરેન્દ્રના ગળામાં દાર પહેરાવ્યો, સુરેન્દ્ર મૃદમાં દાખલ થયો અને લોકો વીખરાઈ ગયા.

સુરેન્દ્રે પોતાની પત્ની તરફ સ્નેહભરી દ્રષ્ટિ કરી. તે રહી પડી સુરેન્દ્ર તેનો કરકમળ જાલી દિવાનખાનામાં તેડી ગયો. પોતાની નજીક બેસાડતાં તે બોલી ઉઠ્યો ' સુધ્ધિ ! રડે છે શા માટે ? મ્હારી ગેર હાજરીમાં તાર્ વદન કેટલું કૃશ બની ગયેલું છે ? અરે હા ! પણ વિશ્વેશ કેમ દેખાતો નથી.

પ્રાણેશ ! વફાદાર વિશ્વેશ તમારી તપાસ માટે પાપી બિહારીની મુદ્દામાં જીવન મરણની પ્રતિજ્ઞા લઈ અહીંથી ગયો છે મેં ધણે

વાર્યો, પણ તેણે તો તમને છોડાવવાની હઠ પકડી તેને ગમાને પહોંચાડી સમય થયો છે હજુ કરો પણ પતો નથી કદાચ પાપીથી પરાધીન બન્યો હોય.' આંસુ લુછતાં તે બોલી ઉઠી.

‘ચિંતા નહિ દમનના કોયડા ચલાવના એ નરાધમનો નાશ નજીક આવ્યો છે. વિશ્વેશ પણ થોડા સમયમાં જો સહીસલામત હશે તો પાછો ફરશે હવે સુરેન્દ્ર ગમે તે રીતે બિહારીનું બળ ઉતારશે’ વિશ્વેશની કથની સાંભળી સુરેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો.

‘ત્યારે શું હજુ તમે બિહારીની પાછળ જવાના છો?’

‘જરૂર. જે કાર્ય હાથમાં લીધું તે સંપૂર્ણ કર્યેજ છુટકો છે.’ સુરેન્દ્રે મક્કમતાથી કહ્યું.

‘નહિ હવે હું તમને મરણના મુખમાં જવા કદિ પણ નહિ દઉં એકવાર તો દગો આપી ગયા કિંતુ મહામુશીબને મારા સૌભાગ્યનો હીરસો પાછો મળ્યો તેને હવે ફરી કેમ જેવા દઉં?’ સુરેન્દ્રની પત્નીએ જણાવ્યું.

‘હવે તો વિજય દેવીને વરવા જવાનું બાકી છે. જરાપણ ગભરાવાની જરૂર નથી. પાપીના સર્વ ભેદ મેં જાણી લીધા છે ને સમસ્ત સેના સાથે હવે વિજય ડંકો વગડાવવા જવાની જરૂર છે. વફાદાર વિશ્વેશનો પણ છુટકારો જરૂરી છે.’ સુરેન્દ્રે તેણીના ગાલ પર ધીરેથી હાથ મારતાં કહ્યું.

‘મહારી તો ખાત્રીજ છે કે તમે તમારીજ ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાના.’

‘કમળનયની! તું ભારતની વીરાંગના છે. ભારત તેના બળ તથા પ્રરાકમ માટે અભીમાન ધરાવે છે. તેમાંજે ભારતી વીરાંગનાઓએ

તો ભલભલાના માનમોડી નીચા નમાવ્યા છે, તો આવા વીર ભારતમાં જન્મધારી તું ડરપોક અને એ લજ્જાસ્પદ છે. હિંમત રાખ સત્યનો સદા વિજય છે. ' સુરેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો.

' ધન્ય મહારા મુગટ મણી ! તમારા જેવા સ્વામીનાથ મળવા માટે હું ધન્ય બની છું. આપ ખુશીથી સીધાવો પણ વ્હાલા વહેલા પધારજો. ' આંસુભર્યાં આંખે તે બોલી ઉઠી.

' શાખાશ પ્રિયા ! ત્યારા જેવી મજાનુત મનની જો ભારતી વીરાંગનાઓ અને તો ભારતનો સદાયે વિજય કાળ વર્તશે અને કદિ પણ પરત્વૃતાની બેડીમાં જકડાશે નહી, હાલ તો રાજમહાલયમાં જરૂરી કામકાજને અંગે જઉં છું, સુરેન્દ્રે પોતાની અધોંગનાને એક ગાઠ આલીંગન આપી ત્યાંથી રાજમહાલયમાં ગયો.

મહારાજને તથા રમેશને સુરેન્દ્રના આગમનના સમાચાર મળ્યા હતા, તેઓ સુરેન્દ્રને બોલાવવાની તક્યારીમાંજ હતાં, તેટલામાં તો તે પોતે ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

' વીર વર ! પધારો ! ' બન્ને જણ સુરેન્દ્રને બેસવાની જગ્યા આપતા બોલી ઉઠ્યા.

' અમર તપો સુવર્ણ નગરાધિપતિના ઝળકતા રાજ અનદાતા ! સર્વ કુશળ છે ને ? ' સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

' સુરેન્દ્ર ! કુશળતા તો બિહારીના નામની સાથે ગદ્ય. તોફાને ચડેલું નાવ વધુ તોફાની બનતું જાય છે. નીત્ય બે પાંચ ખુન તથા છુટની વાતો આવ્યાજ કરે છે. નગરજનો તેના ત્રાસથી ત્રાસી ઉઠ્યા છે. ' રમેશદત્ત બોલ્યા ' અધુરામાં પુરૂ શ્રી કામલતાદેવીને બિહારી

ઉપાડી ગયો છે. તેઓ હાલ દેખાતા નથી. વિચેશનો પણ પત્તો નથી. ' મહારાજાએ જણાવ્યું.

' બધું બરાબર બન્યું છે. બિહારીનો સર્વ પતો લાગ્યો છે ને હવે એકાદ બે દિવસમાં તેના નાશનો કાળ આવી પહોંચશે. હંસાબાનો પણ પતો લાગ્યો છે. કામલતાદેવી પણ હાજર છે. ' સુરેન્દ્રે શાંતીથી કહ્યું.

' સુરેન્દ્ર ! તું શું બોલે છે તે સમજતું નથી. તપાસ કરી કરી શક્યા પણ કોઇનો હેવાલ નથી, અમને પ્રથમ તહારો ઇતિહાસ જણાવ. પછી આપણે વિચારીશું કે હવે શું કરવું. ' દત્તે કહ્યું.

' હા, જેવી આજ્ઞા. મહારાણી પાસેથી ચીઠ્ઠી લઇ હું કામલતા પાસે ગયો. તેઓએ મને એક ચીઠ્ઠી આપીને કેટલીક સુચનાઓ પણ આપીને બિહારીની ગુફામાં જવાનો માર્ગ દાખવ્યો. '

' ત્યારે કામલતા બિહારીની સાથે હતી ? ' પ્રધાન બોલી ઉઠ્યો.

' જીહા. મેં આપને પ્રથમથી જ જણાવ્યું હતું કે તેઓ પણ આમાં ગુંડોવાએલા હતા. હાલ તેઓ બિહારીની ગુફામાં તેની સાથેજ રહે છે. ' સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

' ઓ પ્રભો ! ઉપરથી પ્રેમાળ જણાતી નાગણ અંદરથી વિષમય હશે તે તો મેં આજે જ જાણ્યું. એક નિશ્વાસ સાથે રમેશ બોલ્યો.

' કેટલાક ભયંકર રસ્તાઓ કામલતાએ જણાવેલી કળાઓથી ઝાળંગી હું આગળ વધતો હતો તેટલામાં મેં દિલાવર તથા બીજા ચાર શબ ત્યાં પડેલા જોયા. તેની મધ્યમાં એક રમણી બેઠી હતી. અને બિહારીએ અબજા પર બળાત્કારની તૈયારી કરતો હતો, મારાથી ન રહી શકાયું. મહેં બિહારીને જખ્મી કર્યો. કિંતુ તરતજ હું કેદ થકડાયો. મારી બહુજ વિનવણીથી તે સ્ત્રીને તેણે સહીસલામત જવા

દીધી. બિહારીએ મને તમને બેવફા થવાની પ્રતિજ્ઞા પર છોડવાનું જણાવ્યું પણ મેં તો ચોકખી ના પાડી એટલે મારા પર જીવન યુગરવાનું શરૂ કર્યું. ગઈકાલ સુધી હું ત્યાંજ હતો. ગઈરાત્રે અચાનક હંસાબા આવ્યા. તેઓએ મને છુટો કર્યો અને બહાર જવાનો માર્ગ બતાવ્યો. ’

‘કહે કહે, સુરેન્દ્ર ! ત્યારે મારી હંસા થું હજી જીવતી છે ? બિહારીના અત્યાચાર સામે તે કેવીરીતે બચાવ કરે છે ? ’ રમેશ બાનભુલી બોલી ઉઠ્યો. હંસાનું નામ સાંભળતાંજ તેના અંગેઅંગમાં પ્રેમનાં ઝરણાં ઉભરાઈ આવ્યાં.

‘પ્રધાનશ્રી ! હંસા આનંદમાં છે. મેં તેને મારી સાથે નાસીક આવવાનું જણાવ્યું પણ તેઓએ ચોકખી ના પાડી અને જણાવ્યું કે બિહારીને તે ચાહે છે. હજી લગ્ન નથી કર્યો. બિહારીએ લુટકાટને ધંધો છોડી દેવાનું વચન આપ્યું છે. ટુંકમાં હંસાબા બિહારીને સન્માર્ગે ચડાવી તેના જીવનને અમૃતમય બનાવવા ઇચ્છે છે. મહારા આગ્રહ છતાં પણ તેઓ મારી સાથે ન આવ્યા. ’ સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

‘શાબાશ ! ગમે તેમ તો પણ રમેશદત્તની બાળા ! કેવી બીપણ પ્રતિજ્ઞા. બિહારીનો દીનમાન ચડતો હોવો જોઈએ કે હંસાનો હસ્ત મેળવવા ભાગ્યશાળી બન્યો. ચાલાક હંસા પોતાના મધુર સ્વપ્નની મોહીનીથીએ બાન ભુલી બ્રમીત પાપાત્માને જરૂર મુખે ચડાવવામાં ફાવશે. ’ મહારાજ બોલી ઉઠ્યા.

‘હું પણ તેમજ ધાઈ છું. નગર તરફ આવતા રેનેહલતા નામની એક રમાનો મને મેળાપ થયો. તે પણ બિહારીની રાખેલ હોઈ તેની

ગુફામાં જતી હતી. બિહારીની બદચ્છ વિધેનું વિષ્ણુ તેને રૂડી એ આપણી સાથે લીધી છે. એટલે હવે તેની મદદ માંગતાંજ આપણું કાર્ય સહેલું બનશે. હવે તો આપ આજ્ઞા કરો એટલે એક મોટી સેના સાથે ઘેરો લઇ જઈ અને બિહારીને હાજર કરે. ' સુરેન્દ્રે વાત પુરી કરતાં જણાવ્યું.

શાખાસ સુરેન્દ્ર ! છેવટે તે સર્વ બેદ શોધી કાઢ્યો જણાય છે. તારી વિશ્વવિખ્યાત વીરતા એક વધુવાર તે બતાવી આપી છે. તે માટે ધન્યવાદ ઘટે છે. આવતી કાલેજ તમે લશ્કર લઈ રવાના બનો. ' મહારાજએ જણાવ્યું.

અન્નદાતા ! પણ પેલા નિર્દોષ સુરેશ તથા વિનાયકને છુટા કરવાની જરૂર છે. બિહારીની આજ્ઞાથી કામલતાએ તેઓ પર ખોટું આળ ચડાવ્યું હતું. ' સુરેન્દ્રે કહ્યું.

' હા. આ પાપી રમેશને લીધેજ આ રાજ્યને આટલું સહન કરવું પડ્યું છે. મારા નિર્દોષ બાળકો જેલમાં સમડતા બન્યા છે. પાપીણી કામલતાને પાપે મારી આ દશા રંગ કરતા પણ ખરાબ બનાવી દીધી છે. તેનું વેર અને મને એવકા બની બિહારી પાસે જવાનું ફળ તેને મળવુંજ જાઈએ. સુરેન્દ્ર ! એ બે બાળકોને છુટા કરો. ' રમેશ આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો.

આજ્ઞા મળતાંજ સુરેન્દ્ર સુરેશ તથા વિનાયકને લઈ હાજર થયો. બેઠેજણા નીચે મુખે ચુપચાપ આવી ઉભા રહ્યા. ' સુરેશ ! ' રમેશ બોલી ઉઠ્યો.

સુરેશ બોલ્યા સિવાય શાંત ઉભો રહ્યો. રમેશ વિનાયક સામું જોયું. કિંતુ તે તો તેવીજ સ્થિતિમાં હતો. રમેશથી એ શાંતિ ન

સહન કરી શકાણી. પૂર્વના સ્વપ્ના તેની આંખો સામે તો દ્રશ્ય સ્વપ્ના લાગ્યા. એ મુખી સમય કામગીરીના પાપે નરકમાં સડતાં નિર્દોષ બાળકોના મુખ નીરખી તેની આંખમાંથી દડદડ અશ્રુ સરવા લાગ્યા.

મહારાજ જે અત્યારસુધી દત્ત તથા કેદીઓના મુખ નીરખતાં હતા તે હવે ખેઠક છોડી સુરેશ તથા વિનાયકની નજીક ગયા. તે બોલી ઉઠ્યા, 'વિનુ ?'

'હા !'

'પાપનો પશ્ચાતાપ થાય છે ?'

'પશ્ચાતાપ શાનો ? પાપ કયું હોય તોને ? વહીવોના ક્રોધસાગરમાં આજે અકેક વર્ષના સ્નાન પછી અમે વધુ પુનીત બનવા લાગ્યશાળી નીવડ્યાં છીએ.' વિનાયક બોલી ઉઠ્યો.

'હજી પણ અમે ઈચ્છીશું કે પાલકની બડબડતી ક્રોધ જ્વાળા અમને સદાકાળ પાવન કરે ! દીલની દાઝ કાઢતા સુરેશ બોલી ઉઠ્યો.

રમેશદત્ત વિનુની નજીક ગયો. નાનપણમાં જેટલા સ્નેહથી વિનુના મસતક પર તે હાથ ફેરવતો હતો તેવીજ રીતે હાથ ફેરવતા તે બોલી ઉઠ્યો, બેટા ! કાયા કાનનાં મેં સ્ત્રી વચનમાં વિશ્વાસ રાખી તમને દુઃખ આપવામાં બાકી રાખી નથી. કંઈપણ તપાસ કર્યાં સિવાય એક જીલ્મીની માફક તમને કઠણ શિક્ષા કરતાં પણ માઈ હૃદય કંઈયું નહિ. તાત ! એ અપરાધીની આજે રમેશ ક્ષમા ચાહે છે ને તારા પૂર્વના સ્નેહની માગણી કરે છે.' રમેશ વિનુ તથા સુરેશને ધુટીએ પડ્યો.

રમેશને ઉભા કરતા બેઉ બોલી ઉઠ્યા; પિતાજી ! થયું તે થયું-
મત વાતનો શોચ કરવાથી શા ફળ ? ક્ષમા તો અમે આપની ચાહીએ
છીએ કે આપના આત્માને અશાંતી ઉપજવવી. પ્રથમ કહો કે અમારી
માતા ક્યાં છે ?

કામલતાનું નામ સાંભળતાંજ લાલચોળ બની રમેશ ત્રાડી ઉઠ્યો
‘જવા દે એ પાપીણીનું નામ ! તેણે મારી આખરને કંઈક લગાડ્યું’
છે. એ દુષ્ટાને લીધેજ સમસ્ત સુવર્ણનગરની પ્રજા હેરાન હેરાન બની
ગઈ છે. પાપી બિહારી સાથે તે તેના પાપકાર્યો કરતી હશે. ,

કામલતાને માટે તેઓને પ્રથમથીજ શંકા હોવાથી તેઓએ વધુ
પ્રશ્નો પુછ્યા નહિ, પણ વિનુ બોલી ઉઠ્યો; ‘અને પેલો બિહારી
હમણાં શું કરે છે ?’

‘રાત્રીને ઉથલાવી નાખવાના બચકર કાવાદાવામાં તે તહીન
બની ગયો છે. આજકાલ તેના ત્રાસ અસહ્ય થઈ પડ્યો છે. આપણો
નરવીર સુરેન્દ્ર જનને બેખમે સર્વ તૈયારીઓ કરી તેને આવતી
કાલે પકડવા જનાર છે.’ દત્તે કહ્યું.

‘અને હંસા ?’ સુરેશે પ્રશ્ન કર્યો.

‘હંસા ! હંસાએ તો બિહારીને પતિ બતાવ્યો છે.’ દત્તે
પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘હંસા બિહારીની ઘેરી ?’ વિનુ બોલી ઉઠ્યો.

‘પાપીને સન્માર્ગે ચડાવવાનું પણ લીધું છે, અને તેને ખાતર
તે બિહારીની પત્નિ થવા તૈયાર બની છે.’ રમેશે જવાબ આપ્યો.

(૧૫૫)

હંસાની વાત સાંભળી વિનુ તથા સુરેશના આશ્ચર્યની સિમા રહી નહિ, કારણ કે તેઓ હંસાને ડાહી માનતા હતા પણ તેજ હંસા કુર છુટારા જીભાને પરણવા તૈયાર બની હતી.

‘સુરેશ તથા વિનાયક ! તમે મને મદદ કરવા આવશો ?’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘જરૂર !’ બેઉ જણા બોલી ઉઠ્યા.

ત્યારબાદ કેટલીક વાતો કરી સુરેન્દ્રે વિનુ તથા સુરેશની સરદારી નીચે પાંચ હજાર સૈનીકો નગરબહાર રવાના કરી આપ્યા, અને તે પોતે મહારાજની રજા લઈ સ્નેહલતાને ત્યાં રવાના થયો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

મૃત્યુનો ઘંટ.

જ્યારે સમય પલટાય છે, ત્યારે બધું પલટાય છે; જે જે હશે સ્નેહી સર્વ, તે તે બધા વૈરી બને. આત્મા સમા માન્યા હશે, નિજ જન સમ પ્યારા હશે, વિશ્વાસનું વળી સ્થાન જે, તે તે બધા પલટાય છે. ઘડીઓ બરાબ પાપની, નાશના ડંકા બજે; સવળું કદી સુજનું વધી, જ્યારે સમય બદલાય છે.

એક બાજુ સમસ્ત નગરજનોનાં આનંદ વચ્ચે ધડબડ ધડબડ અવાજથી પૃથ્વીને કંપાવતું વીરોનું લશ્કર અતુલ ઉત્સાહથી પૃથ્વી પરના રાક્ષસને સંહારવા જતું હતું. હળરો નરનારીઓ તથા વૃદ્ધ બાળો મહેલની અટારીએથી પુષ્પ તથા ગુલાબથી જતાં સૈનિકોને પ્રકુલિત વદને વંચાવતા હતા. તેઓનો આત્મા ‘પાપીનો નાશ થાઓ.’ તેવા ઉંડા ઉંડા પોકાર કરી રહ્યો હતો. મહારાજ તથા મહારાણી પણ રાજમહાલયના શોખમાંથી એ હર્ષભર્યું વધામણું નીરખી રહ્યા હતા. તેની બાજુમાં વૃદ્ધ પ્રધાન પણ એકી ટસે આ સર્વ નિહાળી રહ્યો હતો. એ ભવ્ય દેખાવ તેની વર્ષોથી ખવાએલી આંખો માટે નવીન ન હતો છતાં આજે તો તેને કંઈક નવીનતા લાસતી હતી. દાદી પર હાથ નાંખતા અચાનક તે રડી પડ્યો. સરોજની દેવીનું ધ્યાન તે પ્રતિ ગયું. તે ખોલી ઉઠી.

‘પ્રધાનજી ! આ મંગળ અવસરે આપનો આંખોમાં અશ્રુ ?’

મહારાજ ચંદ્રગુપ્તનું ધ્યાન પણ આ બાબત પર તરતજ ખેંચાયું. ‘મારા વફાદાર મિત્ર ! કયા દુઃખકર વિચારે તમારા અડતલ નયન-માંથી નીર છોડાવ્યાં ?’

અન્નદાતા ! જુઓ સામે ! પેલું સામે ભવ્ય પણ ભયાનક સેના દડમજ કુચ કરે છે. શું તેનો દેખાવ ? અહા ! કેટલા સુંદર યુવાનો મરણની નજીકમાં ઉતાવળે ઉતાવળે સહર્ષ ધસ્યા જાય છે ? તેમને મોતમાં પણ મજા હસેને ? પેલો ભવ્ય આપના નામની વિજ્ય પતાકા ગળવતો ધ્વજ ! એતો જાણે ગગન સાથે કંઈક છાની છાની વાત ન કરતો હોય તેવો લાસે છે. જેટલું સુંદર આ સર્વ છે તેટલુંજ બલ્કે તેથી વધુ અનુપમ મહારી હંસા છે. મહારા નયનની કીકી છે.

મારો આત્મા છે. આજ દેહની ચેતના શકિત છે. પણ તેની સુંદરતા હવે કેટલો સમય રહેશે ? તેની મધુરતા શા કામની ? કાળ્યુ કુલ્યુ પુષ્પ હોય પણ માળી વિના તેના મોલ શાં ? સ્નેહી નૃપતિ ! કહો, કહો ! તેનાં માન શાં ? કિંમત શી ? ' પ્રધાન તો બોલ્યોજ નતો. હતો પણ ચંદ્રગુપ્ત તેનો ભાવાર્થ ન સમજવાથી વચ્ચમાં બોલી ઉઠ્યો, ' રમેશ ત્હારા કહેવાનો મર્મ શો છે ? મ્હારી ભવ્યતાનું વર્ણન કરતા મારી સ્થિતિનું સાચું જ્ઞાન સાંભળતા મને વધુ આનંદ મળશે. '

' જો તમારે સાંભળવુંજ છે તો સાંભળો ભૂપતિ ! હું તો હવે પાકુ પાન છું, મરણની નજીક છું. મૃત્યુનો ઘંટ મને પોકારી પોકારીને બોલાવે છે. મારે આ દુનિયા સાથે શો સખંધ ? શી લેવાદેવા ? મારે પુત્ર પણ નથી કે મને તેના સુખ ભોગવવાનો મોહ થાય ? હા. પણ છે એક પુત્રી વારસામાં. કિંતુ અભાગીને તે જ્ઞાન હોય ? અને સાંપડે તો પણ ભાવી ન રહેવા દે. એ તો ક્યારનુંએ મારા હસ્તમાંથી ઝુંટાઈ ગયું છે. એટલે હવે સર્વ આશા નિરાશા છે. કિંતુ સુરેન્દ્રે જણાવ્યું કે તે હૈયાત છે. તે બિહારીને ચાહે છે. બિહારી માપી, નરાધમ. સીતમગર, બુલ્મી, બલીમ, તેનો પતિ છે. અંધકારની ઊંડી ગર્તામાંથી તેને બહાર કાઢવાનો હંસીએ નિશ્ચય કર્યો છે. માટે... માટે... મારી છેલ્લી ઇચ્છા છે કે..... ' રમેશ અટકી ગયો. તેણે રાજા રાણીની સામું જોયું. તેની આંખના ભાવો વાંચવા શરૂ કર્યો.

' કહે રમેશ, ખુશીથી જણાવ ! કે તારી છેલ્લી ઇચ્છા શી છે ? તારે શું જોઈએ છે ? જો મારા કાણુમાં હસે અથવા મારાથી મેળાવી શકાય હશે તેવી વસ્તુ હશે તો જરૂર તને મેળવી આપીશ.

બોલ રમેશ ! તારી ઈચ્છા શી છે ? વિના સકોચે બોલ અંદરગુપ્તે જણાવ્યું.

‘ તમે તો શાંતી પણ નથી રાખતા, મહારાજ માંગુ છું પણ હું એવું માંગુ છું કે જે આપવા કદાચ પરતાવો થશે. મારે હજુ પણ વિચાર કરો. સમય છે. ’ દત્ત બોલી ઉઠ્યો.

અમારું સર્વસ્વ અમે તમને સુપ્રત કયું હોય આ રાજ્યના માલિક બની અમારી પાસેથી શી ચાચના રાખો છો ? મંત્રિરાજ ! આ સર્વસ્વ આપનુંજ છેને, તો પછી આટલી બધી વિશાળ ભાષાના પ્રયોગ શાં ? ’ સરોજનીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

‘ તારે સાંભળો. હું ઈચ્છું છું કે હંસાનું સૌભાગ્ય અખંડ રહે. ’ રમેશે જણાવ્યું.

‘ એટલે શું તમે બિહારીનો પીછો છોડવા માંગો છો ? પાપીના ત્રાસથી ત્રાસેલી પ્રજા પર વધુ ભુલ્મો નાખવા ઇચ્છો છો ? ’ રાજ બોલી ઉઠ્યો.

‘ હા હું એમજ ઇચ્છું છું. તમે બલે બિહારીને પકડો, અહીંઆ હાજર કરો. તેની સેનાનો નાશ કરો પણ બિહારીને જીવતો રાખજો, એજ મારી ઇચ્છા છે. મહારાજ ! એ ન ભુલતા કે બિહારીથી હંસા છે ને સાથી રમેશ છે. ’ દત્તે જણાવ્યું.

અંદરગુપ્ત એક ક્ષણ રથંબી ગયો, પણ એ સમય વિચાર કરવાનો ન હતો. તરતજ તેણે એક નોકરને ખૂબ મારી, અને તેની સાથે સુરેન્દ્રને સંદેશો કહાવ્યો, “ ગમે તે ભોગે બિહારીને જીવતો પકડજો. તેને જરાપણ ઇજા થવી ન જોઈએ. હંસાને સાથે લાવજો.

સ્થાવરભાદ એ ત્રીપુટી ગોખમાંથી અન્ય કાર્યો કરવા માટે વિદાય બની ચર્ધ.

*

*

*

*

બહાદુર સુરેન્દ્ર ઝપાટાબંધ સ્નેહલતાના ગૃહ નજીક ગયો. નગરનાં એક વિભાગમાં એક ભવ્ય સુંદર મહાલય હતો. તેની કારી-ગીરી પણ આંખને મોહીત બનાવે તેવી હતી. મહાલયની રચના તથા શોભા ભલભલા ધનીકોના નિવાસ સ્થાન કરતાં ઉત્તમ હતી એટલે તે કંઈક વધુ અનુપમ ભાસતી હતી. મહાલયની નીચે આવતાંજ તેણે મધુર કંઠમાંથી નીકળતું એક ગાયન સાંભળ્યું.

હે જીવાની ફાટી.

અંગ અંગમાં ઉછળતી,.....

હે ખીલ્યું આ ગુલ,

અનંગ રંગથી ચળકતું,.....

ગોટા બન્યા હે કુચ,

કોષ ભોગીન ભાસતું,.....

સત્તાર સાથે કંઠ મળી જવાથી તથા કડીઓ ફેરવી ફેરવીને તોળવાથી તેની મધુરતા કંઈક આરજ ભાસતી હતી. ધડીભર તો સુરેન્દ્ર એ ગાનનાં તાનમાં ને તેની મીઠાશમાં સર્વ ભુલી ગયો. પણ ભાન આવતાંજ પોતાનું કાર્ય તેને યાદ આવ્યું. તે એકદમ ઉપર ગયો પ્રથમ તો તેના અચાનક આગમનથી સ્નેહલતા વિસ્મય પામી. કિંતુ તરતજ સ્વસ્થ બની તેણે સ્વાગત કયું ‘સુરેન્દ્ર ! પધારો !’

‘હાજી. આજે સેના બિહારીની ગુફા વાટે ઉપડી છે તેની જાણુતો ચર્ધ હશે. ચાલો આપ અમારી સાથે આવશોને ? મેં કહેલ વાત તો સાચી હતીને ?’ સુરેન્દ્રે ઉતાવળ કરતાં કહ્યું.

‘ સુરેન્દ્ર ! તમારું કહેવું અક્ષરેક્ષર સત્ય છે અને મારી સાથે બેવડા નીચડેલ એ નીચપર વૈર લેવા હું આપની સાથે આવવા તૈયાર છું. હમણાંજ જવું છે ? સ્નેહલતાએ જણાવ્યું.

‘ અત્યારેજ જવાનું છે, સર્વ સેના નગરબહાર જઈ રાહ જોતી હશે. આજેજ પાપનો ભાર ઓછો કરવાનો અમુલ્ય અવસર મળી ચુક્યો છે. ’

‘ સર્વ સાધનો તો સાથે લીધા છે ને ? નહિતર બિહારી આગળ સર્વના ડોલચા ગુલ થશે, ’ સ્નેહલતા હસતા હસતા ચેતાવતાં બોલી.

‘ સાધનોમાં આપ, હું, મારા સૈનિકો અને હથીયારો તેથી બીજું શું ? કંઈ વધારે લેવાની જરૂર તો નથીને ? ’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ તમે અહીં થોડો સમય એસો તેટલામાં હું તૈયાર થઈ આવું છું. ’ સ્નેહલતા સુરેન્દ્રને ત્યાંજ એસાડી પોતાના ખાનગી રૂમમાં ગઈ અને એક પુરૂષને જાજતાં સર્વ કપડાં પહેરી શસ્ત્ર બહાર આવી તેને માથે સાફો હતો. પાયજામા ઉપર લડાઈના સમયને અનુસરી યોગ્ય વસ્ત્રો તથા પદા પહેર્યા હતાં. મુખપર બુકાની ચઢાવી દીધી હતી. સુરેન્દ્ર તેના અચાનક આગમનથી ચમકી ગયા. તે સ્નેહલતાને ન જાણખી શક્યો તેને લાગ્યું કે દગો રમાણો કિંતુ તરતજ સ્નેહલતાએ બુકાની છોડી અને સુરેન્દ્રની મુખાંધ પર હસવા લાગી,

‘ તમે પણ વીરપુરૂષને જાજતો શણગાર સજ્યો છે. હું તો ગભરાઈ ગયો કે આ કોણ ? ’ સુરેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો.

‘ રણના જંગમાં તો અમળા નહિ પણ સમજાની જરૂર હોય છે. કાયર નહિ પણ વીરનાં ડંકા વાગે છે. મરણો-મુખ નહિ પણ

મરણોન્મત્તનું કાર્ય હોય છે. એટલે હવે પછી તમારા જેવાની સાથમાં રહેવું હોય તો મારે પણ વીર થવાની જરૂર તો ખરીજને ! અને નારીના કપડામાં બહાદુરીતો થોડીજ છુપાઇ છે ? એટલે મેં પણ તમારી માફકજ શસ્ત્રઅસ્ત્ર ધારણ કર્યા છે. ' સ્નેહલતાએ કહ્યું.

‘ચાલો ત્યારે ! આપ બેઝશો શામાં ?’ સુરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘અશ્વપર’ પ્રત્યુત્તર મળ્યો.

બન્ને જણા તરતજ અશ્વપર સ્વાર બની નગર બહાર ઉભેલા સૈન્ય નજીક આવી પહોંચ્યા. સેનાપતિને નીરખતાંજ હર્ષધ્વજા સૈનીકાએ મહારાજા ચંદ્રગુપ્તની જય ‘ નરવીર સુરેન્દ્રની જય ’ ત્રિયાદી ગગનભેદી નાદોથી સમસ્ત વાતાવરણ ગમ્ગવી મુક્યું.

એજ ક્ષણે એક સ્વાર મારતે ઘોડે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને સુરેન્દ્ર પાસે જઇ માહારાજાએ બિહારીને જીવતો લાવવાનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. એક સ્મિત સાથે તેને પ્રત્યુત્તર આપી તેની ‘ સલામ જીલી સુરેન્દ્રે સેનાને આગળ કુચ કરવાની આજ્ઞા કરી સૌથી મોખરે સુરેન્દ્ર તથા સ્નેહલતા હતા તે તેની પાછળ સર્વ લશ્કર હતું.

‘ સ્નેહલતા ! તમારો અવાજ તો ઘણોજ મીઠાશ ભરેલો છે. તમારા જેવા મધુર આવાષો તો મારી સમસ્ત જીંદગીમાં મેં આજે પ્રથમજ અનુભવ્યાં. ’ વાતોમાં માર્ગ ખુટાડવાની ઇચ્છાથી સુરેન્દ્રે શરૂઆત કરી.

સ્નેહલતા શરમાતી શરમાતી બોલી, ‘ હા. પણ એ મીઠાશ બધાં નાદનો કે આ યૌનનનાં ખીસેલાં બાગનો કાષ્ઠ ચોકકસ માળા નથી અન્ય છે પણ કાષ્ઠ વીર નથી કાષ્ઠ વીર હોય તો યુવાન ન

હોય આનંદી ન હોય મનભાવતો નહોય યુવાન હોય તો વીર ન હોય. હતો બિહારી પણ તે તો બેવફા નીવડ્યો. ”

‘તું ભુલી ! બિહારી બેવફા નથી પણ તું જો, બિહારી તને આહતો હતો, તારે ત્યાં આવતો હતો છતાં પણ તે અન્ય ઝમરોનો સંગ છોડ્યો હતો કે ? નહિતો તું તે સમયે બિહારીને બેવફા જ હતી. આજે હવે તેનો વારો જો માઈ માન તો તને મનભાવતો કાંઈ વીર યુવાન શોધી લઈ તું શા માટે તારા અમુલ્ય જીવનને વેચ્યા વાડા-માંથી બચાવતી નથી ? તારી પાસે અઢળક ધન છે એટલે પૈસાને ખાતર તું જીવન તુચ્છ બનાવતી હોય તેમ સંભવતું નથી. ’ સુરેન્દ્ર અનીલિએ ચડેલી અબળાને સુપથે ચડાવવાની બાજુ ગોઠવતાં કહ્યું.

“ સુરેન્દ્ર ! અવનવાં ભોગી ઝમરોના આનંદ થું એકજ ભોગી આપી શકે ખરો ? ખરો જીવનનો આનંદ તો અમે માનીએ છીએ સંસારમાં પડી સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું અને ગરીબ ગાય બની તેના જીલ્મો સહન કરવાં તે કરતાં તો મારી માફક મસ્તમસ્તાન બની આનંદ કરવો તે કેટલું ઉત્તમ ! સ્નેહલતા બોલી.

‘ સ્નેહલતા ! તું ભુલી, તઈન ભુલી. યુવાની બે ચાર દિવસની ચળકતી જ્યોત સમી ચાંદની છે. તે સદાકાળ તો થોડીજ રહેવાની છે. આવતી કાલે જ્યારે તું યૌવનહીન ખરીપાંખડી બનીશ ત્યારે ક્યો તારો લાલ તારી સેવા માટે આવશે ? કાણ ત્હારી પરવા કરશે ? વળી દંપતી વિનાના સંસાર જો સુખમય બની શકતાં હોત તો સકળ સંસાર ગમે ત્યાં બટકતો ફરત અને વિલાસમાં સમય ગુજરત. પણ નેમ નથી. બ્રમીત થએલાઓની એ તો વ્યર્થ બ્રમણ છે. ખરો માર્ગ તો એ છે કે એક પતિવ્રત પાળવું, સંસાર સાગર

છે. ધારો કે આપણે સર્વ એ સાગરમાં કુપકાં મારતાં પ્રાણીઓ છીએ, સાગરમાં અનેક વહાણ છે, જે સ્ત્રી પુરુષ એકજ નાવની પાછળ જાય છે તે બચી જવા પામે છે, પણ તારા જેવાં કેટલાક જે બધા નાવની પાછળ જાય છે તે કાઢવું રહેવું નથી. તેની દશા તો ' નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં, નહિ છાપનના મેળમાં ' તેના જેવી થાય છે. ' સુરેન્દ્રે કહ્યું.

' તમારું કહેવું કંઈક અંશે સત્ય છે. સુરેન્દ્ર ! ' તે હસતાં હસતાં બોલી, ' જો તમે મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાનું વચન આપ્યો તો હું આ એકવાડ ત્યજ દઉં. '

' તે ન બની શકે. હું તો એક નાવ સાથે જોડાઈ ગયો છું. એટલે ત્હારો ઉપયોગ શો ? વળી તને મારી બનાવવા માટે કંઈ મેં આ સર્વ પુરાણ બોલ્યું નથી. ત્હારું જીવન સુધારવા, ત્હારા સંસારને સ્વર્ગીય બનાવવા અને અપુર્વ સુખના લ્હાવા લેવા માટે તને હું આ સર્વ જણાવું છું. બહુ રતના વસુંધરા. મારા કરતાં પણ બહાદુર નરયુવાનો હોયાત છે. તેમાંના એક સાથે ત્હારું જીવન જોડી આનંદ માણ, એજ મ્હારી ઇચ્છા છે, પછી તારી ઇચ્છા. ' સુરેન્દ્રે જણાવ્યું.

' બહાદુર વીર ! જો આજે આપણે સહીસલામત પાછા આવવા બાગ્યશાળી બનીશું તો જરૂર ત્હારા કહેવા પ્રમાણે કોઈ વીર યુવાન સાથે જીવન જોડી મ્હારા સ્ત્રી ધર્મનું યોગ્ય પાલન કરીશ. તમારો ઉપદેશ મ્હારે ગમે ઉતર્યો છે. મ્હારા કવંડીન જીવનથી તો હવે હું પણ કંટાળી ગયો છું. ' રતેહસતા બાવભર્યા આવળે બોલી ઉઠી.

તેઓ એટલા સમયમાં તો ડુંગરોની હારમાળા નજીક આવી પહોંચ્યા હોવાથી વાર્તાલાપ બંધ કરી ત્યાંજ ઉભા રહ્યા. સૈનીકાને પણ ત્યાંજ થોભવાની આજ્ઞા કરી.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

પૃથ્વીપરની દૃષ્ટી.

સંધ્યાના દગની સમાન સુરેન્દ્ર પોતાના વીરદળ સાથે પાપા-ત્માનો નાશ કરવા આવી પહોંચ્યો હતો. આવતાની સાથેજ તેણે સેનાને ચાર વિભાગમાં વહેંચી નાંખી એક ટુકડી સુરેશના હાથ નીચે સોંપી અને પર્વતમાળામાં સંતાઈ જવાની સુચના કરી. સાથે સાથે એટલું પણ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે ઉપરા છાપરી અવાજને થંપા માંડે ત્યારે રણ સંગ્રામમાં હાજર થવું. બીજા વિભાગ વિનાયકના કાબુમાં સોંપવામાં આવ્યો હતો. ત્રીજો અને ચોથો વિભાગ પોતાની સરદારી નીચે રાખી વ્યુહબંધ રચના કરી ગુફાના આગલા ભાગને ઘેરી લેવામાં આવ્યો. સૌથી મોખરે સુરેન્દ્ર તથા સ્નેહલતા હતા. સ્નેહલતા સુરેન્દ્રને માર્ગ દાખવતી હતો. તેઓ હવે લગભગ ગુફાની નજીક આવી પહોંચ્યા હતા.

આ પ્રતિ બિહારીને પણ સુરેન્દ્રના આગમનના સમાચાર મળી ચૂક્યા હતા. એટલે તેણે પણ સર્વ તૈયારીઓ કરી રાખી હતી. તેની ટુકડીને તેણે ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખી હતી. એક

દુકડી જલમસિંહના હાથમાં સોંપી હતી. ખીજી દુકડી કામલતાની દેખરેખ નીચે હતી અને ત્રીજી દુકડી પેતાના હાથ નીચેજ હતી. જરૂર પડતાં ત્યાંથી છુટી જવા માટે એક ખીજી ગુફાનો માર્ગ પણ ખુલ્લો રાખવામાં આવ્યો હતો કિંતુ તે બિહારી સિવાય કોઈની જાણમાં ન હતો.

કામલતા તથા જલમસિંહને શત્રુપર હુમલો કરવાની આજ્ઞા આપી તે હંસાની રજ લેવા માટે ગયો. હંસા એક કોચપર લમણે હાથ ટેકવી નીરાશામય મુખે બેઠી હતી. તેની આંખમાંથી ધીરા ધીરા આંસુડાની ધાર ચાલતી હતી, અને વિચારગ્રસ્ત દશામાં તે બેઠી હતી. બિહારી આવ્યો કે નહિ તેનું તેને જ્ઞાન ન હતું.

સુરેન્દ્ર સેના સાથે આવ્યાના સમાચાર તેને મળી ચુક્યા હતા. સુરેન્દ્રની પ્રખર સેનાની વાત પણ તેણે સાંભળી હતી, બિહારીએ સામે સામો બેટો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો તે વાત પણ હંસાની જાણ બહાર ન હતી, આજે નિર્દોષ માનવોના ઉંઠા રક્તથી પર્વતની પવિત્ર ભુમી રંગાવાની હતી, શુરવીરોના સામસામાં બેટા ચતાંજ નહારો, બંદુકો તથા તીરોથી અનેક આત્માઓ અકાળે નાશ પામશે, વળી બિહારીના ત્રાસથી ત્રાસીને વિજયદેવી જો સામા પક્ષને વરમાળા આપે તો બિહારીનું મ્હોત નક્કી હતું, એટલે હંસાના સાભાગ્યનો કાળ આવી જાયો હતો, કદાચ બિહારીનો વિજય થાય તો વિજયોન્મત બની નરાધમ સમસ્ત રાજનગરને ઉથલાવી નાખતા જરા પણ નહિ ડરે, એ વાત પણ ચોક્કસ હતી, આ સર્વ વિચારોએ હંસાને મુગ્ધ બનાવી હતી.

બિહારી અત્ર સત્વથી સજ્જ બની લડાયક વેશમાં હંસાના ઇશમાં દાખલ થયો, કિંતુ હંસાનું ધ્યાન ન હોવાથી તેણે તેની સામું પણ જોયું ન હતું, બિહારી ધીરે ધીરે હંસાની છેક નજીક આવ્યો, કિંતુ હંસાનું ધ્યાન હતું, બિહારીએ હંસાના ખભાપર હાથ મુક્યો, હંસા ચમકી ગઈ, ઉતાવળે ઉતાવળે આંખમાં આવેલા અશ્રુઓ લુછી નાંખ્યા અને હસવાને ડોળ કરી તેણે બિહારી સામે જોયું.

‘હંસા !’ બિહારીએ રનેહ ભર્યાં અવાજે હંસાને બોલાવી.

‘આગા !’

‘તું શા માટે રડે છે ?’

‘કોણ કહે કે હું રડું છું ?’

‘મેં તને રડતાં જોઈ, આસું લુછતા જોઈ. હજુએ તારાં કપોલ પ્રદેશ પર એના નિશાન બાકી રહ્યાં છે.’

‘બિહારી ! હું રડતી નથી રડી શકી નથી અને ભવિષ્યમાં પણ રડીશ નહિ. હું કોને માટે રડું ? શા માટે રડું ? આ દુનિયામાં મારે કોણ છે કે જેને માટે હું રડું ? હું કોણને રડું તેમ નથી તેમ મને પણ કોઈ રડે તેમ નથી. માતા ગઈ અપરમાતા જીવતા છતાં સુવેલી નીવડી બહાવા પિતાને તારે ખાતર...ફક્ત એક નરાધમને ખાતર...હૃદયહીનની ખાતર...વિશ્વના દુશ્મનને ખાતર...મેં છોડી દીધા તેનો ત્યાગ કર્યો અરે ! એ પિતા મ્હારા સિવાય જીવી પણ શક્તતા ન હતા, મને કેટલા લાડમાં ઉછેરી તેનો મેં બદલો આપ્યો, હવે હું રડતી નથી. બિહારી ! તારી આંખે પડળ ચડ્યા જણાય છે. આવેશમાં આવેલી હંસા બોલી ઉઠી.

ખિહારી હંસાની નજીકમાં બેસી ગયો, તેનો હાથ પોતાના હાથમાં ઘણે તે બોલી ઉઠ્યો, ‘ હંસા ! આજે તું આમ કેમ બોલે છે ? બલે હું પાપી રહ્યો નરાધમ રહ્યો, નરાધમ રહ્યો, જુદીમ રહ્યો પણ તને તો સદાયે મારા જીવરથી મેં ચાહી છે. તારી સાથે કદીએ મેં ગેરવર્તુલ્યુંક ચત્રાવી છે ? તારે માટે મારા હૃદયમાં હજુએ એ સ્થાન છે અને સદાકાળ જ્યાં સુધી ખિહારી જીવે છે ત્યાં સુધી રહેશે. ખ્યારી ! સંગ્રામમાં પુરો વિજય છે એ નક્કી છે. ચિંતા કરવાનું પ્રયોજન નથી.

‘ ખિહારી ! મને તમારી વીધે શંકા નથી કિંતુ તમારા વિજય પર શંકા છે. તમારા માણસો બાકુતી છે. પગારદાર છે. ત્યારે સુરેન્દ્રના માણસો મરણીયા છે. તમારા ત્રાસથી ત્રાસેલા હોધ વૈરના બોગી છે. તમારા લોહીના તરસ્યાં છે. એ ન જુલો. મને તો તમે યુદ્ધમાં જાઓ એ અમંગળ લાસે છે. જ્હાલા ! મારે ખાતર તમારી હંસા ખાતર, તેના સ્નેહના ખાતર યુદ્ધની માંડવત કરો. શત્રુને સર્વ-સ્વ આપી દો. ’ હંસા ખિહારીને ગળે બાજતાં વિનવતી બોલી.

‘ શત્રુને સર્વસ્વ આપી આપણે ક્યાં જવું ? ’ ખિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ દેવ ! જોણે દાંત આપ્યા છે તે જરૂર ચવાણું આપશે. મહેનત કરીશું મજુરી કરીશું અરે છેવટે વનફળાદિ ખાધ નિર્વાહ કરીશું કિંતુ હરામનું ખાવું હવે તો હરામ છે. શા માટે અન્ય પર સીતમ ગુમરી આપણે ચોરની માફક કરવું ? ખરી રીતે તો એ આપણા શત્રુ નથી પણ મિત્ર છે. તે તો આપણને સન્માર્ગ દેખાડવાં આવ્યા છે કહો ખિહારી, તમે મારાં છો ? મારા થવા ઇચ્છો છો ? ’

‘ હું હંસાનો છું અને હંસાનોજ રહીશ ’ બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘ તો હંસાના કહેવા પ્રમાણે ચાલવાનું વચન આપો, ’

‘ એટલે શું હું શત્રુને નમું ? તેનાથી હારી ગયો છું તેમ બહાર કશું ? મ્હારું પાણી ગુમાવું ? ’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ સમસ્ત શતરૂમંડળ બાણે છે કે બિહારી બહાદુર છે વીર છે. શુરવીર છે. સમસ્ત દુનિયા બાણે છે કે બિહારીની હિંમત અડમ છે, તેનું શીર અણનમ છે અને જો આજથીજ પાપ કાર્યને તીલાંજલી આપશે તો સમસ્ત દેવગણ પણ બાણે છે કે બિહારી ઉદાર હતો વીર હતો અને દુનિયાનો એક મહાન યોગી હતો. અહિંસા કષ્ટભરી એ કંઈ હાર નથી પણ એનો અદિતીય વિજય છે મારા હૃદય દેવ ! હૃદયમાં રહેલા સેતાનનો નાશ તો કાંઈ યોગી ગાંધી જેવા કરી શકે છે નહિ કે ગમે તે આજે તમે સેતાનનો નાશ કરવા સાર શસ્ત્ર સજ્જ આવ્યા હો તો આ તમારી હંસાનાં તમને અભિનંદન છે આવકાર છે પણ જો શતરૂને સંહારવા જતા હો તો શતરૂઓના રક્તથી તમારી તરવાર રંગાય તે પહેલાં તમારીજ હંસાનો નાશ કરો, તેનું ધડથી ડાકું જુદું કરો કે જેથી તેને તેનાં સ્વામીના પાપ કાર્યો ભવિષ્યમાં ન નીરખવા પડે, ’ હંસાએ બિહારીના હૃદયને સ્પર્શ કરતો જણાવ્યું.

‘ હંસા ! હંસા ! ’ હું નથી સમજી શકતો કે તું શું કરવા ઇચ્છે છે ? કહે સ્પષ્ટ કહે, કે મારે શું કરવાનું છે ? ’ બિહારી માથે હાથ દબાવેલી ગયો. તેનું હૃદય તેને ડંખતું હતું એક બાણ યુદ્ધ આ વાહન કરતું હતું બીજી બાણ હંસાનું આકર્ષણ હતું. એક બાણ પાપ હતું બીજી બાણ પુન્ય હતું એક પ્રતિ રનેહ હતો બીજી

(૧૬૯)

પ્રતિ બિષણુ ચેરની જસાળાઓ ઝળહળતી હતી. એક બાજુ સેતાની-ચન હતી બીજી બાજુ દેવી પ્રેરણા હતી. બિહારીને અસર થએલી નીરખી હંસા તેની નજીક ગઇ તેની પીઠ પર પ્રેમપૂર્વક હાથ ફેરવતી તે બોલી ' વ્હાલા ! નયન મણિ !! શો વિચાર કરો છો ? બહાર તમારી સેના રાહ જોતી હશે શત્રુને ખાળવા તૈયાર અને ગભરાવ છો શા માટે ? સેતાનના તો તમે સાથીદાર છો ! ઉપાડો તમારી સદા સહભાગીની તરવાર અને કરો આ દુઃખી દેહનો અંત પછી આપ ખુશીથી સમરાગણમાં ખીરાન્ને. '

' એટલે .....એટલે.....શું હું તારું ખુન કરું ? ' ફાટી આંખે બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

" જરૂર તેમાં તમારે હિતસવ છે. અન્યના પ્રાણ લેવાએ તમારે માટે તો એક જાતનો આનંદ છે. તો પછી વારશી ? ' હંસાએ પણ તેટલીજ સચોટાઇથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

' જસ બંધકર હંસા ! હવે હદ થઈ મારી કારની કસોટી થઈ હું હાર્યો તું જીતી, તારી સોખતમાં હું બિખારી બનવાનું પણ વધુ પસંદ કરીશ હંસા વ્હાલી હંસા ! ત્યારે ખાતરજ ત્યારેજ ખાતર હું મારા સર્વસ્વનો ભોગ આપવા મારી પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુને દફનાવવા પણ સદા તૈયાર છું. ફક્ત ત્યારી આગાનીજ રાહ છે. હંસા ! તને આજીવીજ વચન આપું છું કે નરાધમ બિહારી-આજ હંસાનો સાચો સ્વામી બનવાની લાચકાત ધરાવે છે. અત્યાચારીજ આજે ક્ષણથી હું ઇશ્વર સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે પર સ્ત્રી પ્રતિ કુદ્રષ્ટિ કરી પણ કરીશ નહીં દારૂ કે મધપાન કરીશ નહિ, મરીખોને રંઝાડીશ નહિ અને

સમસ્ત જનતાને ત્રાસમય બનીશ નહિ ' બિહારી પ્રતિજ્ઞા પુરસ્કાર
ખેલી ઉઠ્યો.

‘ જો જો દેવ ! ફરી પ્રતિજ્ઞાપર પાણી ફેરવતા ? તમારી
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે અત્યારેજ તમારી સેનાને સુરેન્દ્ર સામે ન લડવાનું
જાહેર કરો, અત્યારેજ સુરેન્દ્રને તાબે બનો, હું પણ સાથેજ છું,
દુષ્ટ કામલતા તથા જલમસિંહ જે સંગ્રામ ખેલી રહ્યાં છે તેને પણ
અટકાવો, એક ક્ષણ વિલંબ થવો ન જોઈએ, જે જે ઘડી જાય છે
તેમાં અનેક આત્માઓનો વિનાશ થઈ રહ્યો છે; ગમે તે ભોગે તે
અટકવોજ જોઈએ, ’ હંસાએ જવાની ઉતાવળ કરતાં કહ્યું.

‘ શાખાશ વીરનારી શાખાશ ! ધન્ય છે તારી જનતાને !
પૃથ્વીપરની દેવી તને શતઃપાર નમસ્કાર છે, સ્વર્ગને લુપર લાવનાર
ભામિની શતઃસમય તને મારા અભિનંદન છે. પાપીના પાપથી
ખીચોખીચ ભરેલા જીવનને પુણ્યપથે ચડાવનાર સુભાગીની,
ધન્ય છે તને !

જગત નાદરશ્ય દાખલો જોશે કે સદા હરામનું ખાનાર,
બદમાશ, પાપી અને લુચ્ચાઓનો બડો સરદાર જે બિહારી
હતો તે પણ એક અબજાની અડગ આત્મશક્તિ તથા
આત્મશ્રદ્ધા આગળ હતાસ બની પોતાના વજ્રથી પણ કંઠણ
હૃદયને પીગળાવનારી સબળા પાસે નમી પડ્યો છે. એક
અબજા જો ધારે તો ગમે તેવા પાપાણુ હૃદયને પણ રખખર
જેવું બનાવી શકે છે. લુચ્ચો, દારૂડીઓ અને લાકડંગો માણસ

(૧૭૧)

અમળાની કેામળ વાણીથી જેટલો સુધરે છે તેટલો અન્યની
શીમખાણ કઢી પણ નહિ સુધરે. જો નીતિને પણ ચડવું
હોય તો તો યોગ્ય સ્ત્રી રૂપી હથીઆરં દરેકને મળવું જોઈએજ.

નારીની મૃદુતા વડે, પથ્થર પાણી થાય છે;
કાળી ઘટા ધન ધોરતો, નાથ નિશ્ચય થાય છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પાપનો ફેજ.

સંધ્યાનો રંગ જામતો જતો હતો. પાપીઓના પાપ નીરખી
નીરખી ત્રાસેલો રવિદેવ ઉતાવળે ઉતાવળે મેરની પાછળ સંતાઈ જતો
હતો. એ પ્રતિ અંધકારનું આધું સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયું હતું. પણ
પાપીઓ પણ વિરહથી વ્યાકુળ બની ઉતાવળે ઉતાવળે રવગૃહપ્રતિ
રવાના બની ગયા હતા.

સુરેન્દ્ર તથા રનેહલતા એક ઝાડ નીચે ઉભા ઉભા કંઈક છુપી
મસલત ચલાવી રહ્યા હતા. તેઓને ખાત્રી હતી કે શતરૂઓને તેઓના
આમમનની જાણ થતાંજ તેઓ હલ્લો લઈ આવશે. બ્યારે યુદ્ધ પુર
જોસમાં ચાલતું હોય તે સમયનો લાભ લઈ કેટલાક માણસો સાથે
ઝુકામાં દાખલ થઈ તેનો કબજો લેતાં, એમ તેઓએ નક્કી કર્યું હતું.

એટલામાં તો જલ્મિમસિંહની સેનાએ સુરેન્દ્રની સેના પર અચા-
 નક છાપો માર્યો અને યુદ્ધની શરૂઆત કરી. સુરેન્દ્રની સેના તે
 તૈયારજ હતી. યુદ્ધની રણભેરી વાગી અને વીરો રણબેદાનમાં કુદી
 પડ્યા. તીર, તરવાર, બાકા, કટારી, તોખાર, બંધુક ઇત્યાદિ જીવ
 નાશક શસ્ત્રો ધણીજ અપળતાથી ચોમેર ફરતા હતા. વીરોના નાદોથી
 રણભુમી ગાજી રહી હતી. પા એક કલાકમાં મુઝદાઓનાં હમલે હમલા
 પડવા લાગ્યા અને લોહીની નીકા ચાલી. એક પછી વીર એવો ન હતો
 કે જેનું હથીયાર રક્તથી લાલ રંગાયું ન હતું. ધવાએકાની કશણ
 ચીસોથી સમસ્ત મયદાન ગાજી ઉઠ્યું હતું. પોતાના ધવાએકા સાથીઓ
 પર પગ મુકી બંને પક્ષના માણસો બચકર કાળી માફક અન્યો
 અન્યના નાશને માટે આગળ ધપતા હતા. સુરેન્દ્ર પોતાના પક્ષના
 માણસોને શુર શખ્દોથી ચેતના રેડી રહ્યો હતો. સ્નેહક્ષતા પહેલેથી
 ગોઠવણ કર્યા મુજબ એક ઝાડ પર બેઠી બેઠી કારમા તીરોથી અરિ-
 દળ ઓછું કરતી હતી. જલ્મિમ જલ્મિમસિંહ પોતાના બળવાન માણસો
 ને બાવી લાલચનો લાલ દર્શાવતો ઉશ્કેરી રહ્યો હતો. જલ્મિમસિંહના
 માણસો પછી સારી રીતે પરાક્રમ દર્શાવી રહ્યા હતા.

કિંતુ જલ્મિમસિંહ કરતાં સુરેન્દ્રના માણસો બમણા હોવાથી
 છેવટે પાખીને પાછા ફરવાની ફરજ પડી. ધીરે ધીરે તે પાછો ફરવા
 લાગ્યો. સુરેન્દ્રને વિજય નજીક જણાયો. તેટલામાં તો કામલતા પુરૂષ
 વેશમાં તેના સૈનીક સાથે આવી પહોંચી, નવી કુમક મળતાજ
 જલ્મિમસિંહના માણસોમાં હિંમત આવી અને પાછા ફરવાને બદલે
 આગળ હલ્લો કર્યો. સુરેન્દ્રની ટુકડી હવે બે બાજુથી ઘેરાઈ હતી.
 એટલે તેણે વ્યહરચનાથી ગોળાકાર કિલ્લો બનાવી શતરૂના હલ્લાનો

પ્રત્યુત્તર આપવો રાહ કર્યો. બેઉ પક્ષની ખુવારી લગભગ સરખીજ હતી. પણ બેઉ બાબુએથી ઘેરાયેલા સુરેન્દ્રના માથુસોનું બળ બોધ થવા લાગ્યું. તેના સૈનીકો પણ નવી કુમકની આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યા હતા. એટલે સુરેન્દ્રે એક દુકડીને બોલાવવાનું નક્કી કરી સુરેન્દ્રની સેનાને બોલાવી.

આવતાની સાથેજ સુરેન્દ્રે કામલતાની દુકડી પર પાછળથી સખ્ત હલ્લો કરી શત્રુઓને ત્રાસ ત્રાસ પોકારાવી દીધા. યુદ્ધનો રંગતો હવેજ જામવા લાગ્યો. સુરેન્દ્રનું જોર વધતું. જતું હતું, કામલતા તથા જાલીમ બિહારીની આશાએ લડી રહ્યા હતા.

સમય યોગ્યધારી સુરેન્દ્રને સર્વ સેના સોંપી સુરેન્દ્ર રનેહલતા વિનાયકની દુકડી સાથે બિહારીની યુદ્ધ પ્રતિ રવાના થઈ ગયા.

લગભગ અડધોએક માઇલ ગયા હશે ત્યાં તો બિહારી તથા હંસાનો સર્વ સેના સમેત તેઓને ભેટો થયો. સુરેન્દ્રને બિહારીને એક મોટી સેના સાથે નીરખી કાણુબર સ્થંભી ગયો. રનેહલતા તો બિહારીની બુદ્ધિની હીકમત નીરખી આભીજ બની ગઈ કિંતુ તેઓને ભાગ્યેજ ખબર હતી કે આ બિહારી પેલા બિહારી કરતાં તદ્દન બુદ્ધિજ હતો.

‘સુરેન્દ્ર !’ બિહારી સુરેન્દ્ર નજીક આવતાં બોલી ઉઠ્યો.

‘કાણુ નર રાક્ષસ બિહારી ?’ સુરેન્દ્ર બોલ્યો.

‘હા તેજ બિહારી સુરેન્દ્ર ! ક્યાં જાય છે ?’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘તારીજ યુદ્ધમાં તારો નાશ કરવા.’ સુરેન્દ્રે પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘મારોનાશ કરવા ? બિહારીનો નાશ કરવા ? કોની વાકાત છે કે બિહારીને વાળ પણ વાંકો કરે ?’ બિહારી હસતાં હસતાં બોલી ઉઠ્યો. બિહારીનાં શબ્દોએ સુરેન્દ્રને તો વિમાસયુમાં તાપ્પ્યો. પણ સાથે હંસાએ વિચાર કરવા લાગી કે ‘શેઠની શીખામણ અંપા સુધી ?’

‘સિંહની ગુફામાં આવનારને તેનો ખ્યાલજ હોય છે કે તે મ્હોતને આશંક્ય આપે છે મરવું અથવા મારવું એ બે માર્ગજ ખુલ્લા રાખીને હું આવ્યો છું બિહારી ! તારા પાપ ભરાઈ ચુક્યા છે. મૃત્યુનો ઘંટ તને બોલાવી રહ્યો છે. તારા ત્રાસથી ધરતી માતા ત્રાસી ઉઠી છે કંપી રહી છે અને તારા નાશનો ડંકો બગ્ગવી રહી છે.’ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘ભુલ્યો સુરેન્દ્ર ! તું ભુલ્યો બે આ બિહારી ધારે તો તારો તથા તારી સમસ્ત સેનાનો એક ક્ષણવારમાં વિનાશ કરી શકે છે કિંતુ મારી જીવન સહચરીએ માફ સમસ્ત જીવન અમૃતમય બનાવ્યું છે. તેને મેં હવે વ્યસની જીવનમાંથી નિવૃત્ત થવાનું વચન આપ્યું છે. એટલે હંસાને ખાતર મ્હારા પ્રાણને ખાતર હું તારી સાથે લડવા ઇચ્છતો નથી. સુલેહશાંતીથી કામ લેવા ઇચ્છુ છું મારા પુર્વ પાપના પ્રાયશ્ચિતને ખાતર તું ધારતો મને બેડીમાં જકડી શકે છે, અથવા તો તારો મિત્ર બનાવી છુટો પણ રાખી શકે છે અત્યારેજ હું મહારાજ સમક્ષ આવવા ચાહું છું રમેશદત્ત તથા સમસ્ત પ્રજાની માફી મેળવવા ત્હારી સાથેજ આવીશ મ્હારી ગુફા તથા અદળક ધનદૌલત હું તારા કાણુમાં સોપું છું અને આ મારા વફાદાર મિત્રોને હું અત્યારેજ તેઓને સ્થાને જવાની રજા આપું છું. કહી બિહારીએ

યોનાની સેનાને તરતજ વિખરાઇ જવાની આશા કરમાવી હંસાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. તેને લાગ્યું કે તેનો બિહારી આજે ખરેજ બિહારી હતો. બિહારીના અકેક શબ્દ સાંભળી સુરેન્દ્રના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ. કિંતુ હંસાની પ્રતિજ્ઞા જેલમાં તેણે સાંભળી હતી. અને બિહારીનું જીવન સુધારક હંસા પ્રતિ તેણે સરિમત પ્રેરિ ફેંકી હંસાની આંખમાં નુતન જાદુ હતું. મુખપર હર્ષની રેખાઓ સ્પષ્ટ જણાતી હતી આછો આછો દૈવી પ્રકાશ ઝળકી રહ્યો હતો.

બિહારીએ હંસાપ્રતિ નીરખ્યું બિહારીની છાતી ગજગજ ઉછળતી હતી, તેના મુખપર અમોહનું તેજ લાસતું હતું. તેની વીરતા ઉછળતી હતી, બિહારી બ્યાં સુરેન્દ્ર ઉભો હતો ત્યાં જઇ બોલી ઉઠ્યો, 'એક સમયના મહારા હરીફ ! આજે હું તારી સામે ઉભો છું. તારી જંગલથી આ પાપી હસ્તોને જકડી લે. ખુશીથી ત્હારી ઇચ્છા પ્રમાણે મારી સાથે વર્તન રાખી શકે છે. હું કંઈ પણ કરવા ઇચ્છતો નથી. ચાલો વીર સુરેન્દ્ર મેદાનમાં ચાલતી ખુનખાર લડાઈ અટકાવી દઇએ.'

વિરિમત બનેલો સુરેન્દ્ર કશું બોલ્યો નહિ તેણે બિહારીનું સામું જોયું પછી હંસા પ્રતિ જોયું તે બોલી ઉઠ્યો બહાદુર બિહારી ! તારી વીરતા માટે તને શાપાશી થટે છે. એક સમયના જુના શત્રુ આપણે હવે મિત્ર બન્યા છીએ. તુ. મહારો તો મિત્ર છે ગુન્હેમાર પ્રજાના ને મહારાજાનો છે. ચાલો ! ત્યારે હવે યુદ્ધ અટકાવી નગર પ્રતિ જઇએ. હંસાને નીરખી રમેશ તથા મહારાજાના આનંદની સીમા નહિ રહે. હંસા ખરેખર દેરી છે કે જેણે એક પાકા બદમાશના પાપી જીવનમાં સુધારો કર્યો છે અને તેને સન્માર્ગે દોર્યો છે.'

હંસા કંઠ પશુ બોલી નહિ તેણે એક ધીર સ્મિત કહ્યું બિહારીનદ કહેવા પ્રમાણે ચારસો માણસો પાસે સર્વ ધનમાલ ઉપકારી નગરપ્રતી રવાના કરી તેઓ આગળ વધ્યા. અત્યાર સુધી બિહારીનું બાન સ્નેહલતા પર પડ્યું ન હતું કિંતુ સુરેન્દ્રની સાથેજ તે ચાલતી હોઈ બિહારીની દષ્ટિ તેના પર પડી તેણે સુરેન્દ્રને પુછ્યું આ આપના સાથીદાર કોણ છે ?

સુરેન્દ્ર તથા સ્નેહલતા હસી પડ્યાં સુરેન્દ્ર પ્રત્યુત્તર આપે તે પહેલાં સ્નેહલતા બોલી ઉઠી, હું સ્નેહલતા વેરી વનિતા ?

‘ કોણ સ્નેહલતા ? આ ત્રિબાશમાં ? ’ બિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘ હા, એક પુષ્પને આશા સાગરમાં સ્નાન કરાવી અન્યનો ઉપ-ભોગ કરતાં બિહારી ઝહેરી નામ છે તે જાણતાંજ તેની બેવફાદારીનું કૃણ આપવા સુરેન્દ્રની મદદગાર બનવા હું સાથેજ હતી. કિંતુ નાપાક બિહારી આજે એક દેવીના અદ્ભુત ચમત્કારથી સુધરી ગયો છે તે જોણી તે દયાળુ દેવીને ખાતર માંડે વેર હું જતું કરું છું, અને હાદિ-કતાથી પ્રભુ પાસે માગું છું કે તમને સદા સુખી રાખે. ’ સમયને માન આપનારી ચાલાક રમણીએ જણાવ્યું.

‘ ધન્ય બિહારી ! પાપી પર આશીર્વાદ વર્ખાવનારનો ઉપકાર સ્નેહલતા તારા જીવનને કલંકિત કરવા માટે હું તારી ક્ષમા ચાહું છું. ખુશીથી તારું વેર વસુત કરજે. આ બિહારી હવે સુખ પછી દુઃખને અનુભવવા ખડે પગે તૈયાર છે. ’ બિહારીએ નીચે મુખે જવાબ આપ્યો.

એટલામાં તો તેઓ યુદ્ધના સ્થાન નજીક આવી પહોંચ્યા. યુદ્ધ હજી પુરજોસમાં ચાલ્યાજ કરતું હતું. આવતાની સાથેજ સુરેન્દ્ર તથા બિહારીએ યુદ્ધ અટકાવી દીધું. બિહારીની વર્તણૂકથી આશ્ચર્ય પામેલા

જાલીમસિંહ તથા કામલતા બોલી ઉઠ્યાં. બહાદુર બિહારી આજે શું કરી રહ્યો છે તેનું તેને જ્ઞાન છે ?

‘ હા, બિહારી બધું જાણે છે. આ બિહારી સરદાર નથી કિંતુ મહારાજા ચંદ્રગુપ્તનો તાબેદાર સેવક છે. તેનો કેદી છે. હું આને આજ્ઞા કરું છું કે લગાઇ બંધ કરી તમારા પાપનો બદલો ભોગવવા તૈયાર બનો અને આ હીટકટીવ સુરેન્દ્રના કેદી બનો. , બિહારીની વાત સાંભળી જાલીમસિંહ તથા કામલતા એકમેકની સામે નીરખવા લાગ્યા.

કામલતાનું હૃદય ઉંચુનીચું થવા લાગ્યું, તે તો પાપીણી હતી. રમેશને જો આખો હતો. નગરજનો તેના નામ પર યુક્તાં હતાં. બિહારી પર તેનો આધાર હતો તે પશુ ગયો હવે શું થાય ? બિહારી સાથે હ.સાને ગણુ નીરખવાથી તેની સર્વ આશા વ્યર્થ ગઇ. નગરમાં શું મોહું લઇને જાય ? તેણે તો હવે મારવું કે મરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. તે બોલી ઉઠી, ‘ બિહારી ! પાપીઓની જાળમાં ફસાઇ તું મહારાજા બનવાની તારી ઇચ્છા પર પાણી ફેરવી રહ્યો છે. તું શું કરે છે તેનું તેને જ્ઞાન છે ? ’

‘ પિશાચીની પ્રમદા ! તારી શીખામણની બિહારીને હવે જરૂર નથી. તેની આંખ પરના અંધારાં અશ્મા દુર થયાં છે. પાપ પુન્યનો તેને હવે ખ્યાલ છે. કંઇપણ વધુ ન બોલતાં મારી સાથે મહારાજાની કેદી બન અને તારા પાપનું ફળ ભોગવવા તૈયાર બન. ’ બિહારીએ જણાવી દીધું.

‘ શું આ બિહારીના શબ્દો છે ? બિહારી પોતે આવા નિર્મોલ્ય શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યો છે ? બિહારી તું જીવતો જણાય છે. તારી

કામલતા તને ફરી તારું ધ્યેય યાદ કરી આપે છે અને પોકારી પોકારીને કહે છે કે મદદ બન. તારા શતરૂઓનો વિનાશ કર. ' કામલતા ત્રાજી ઉઠી.

‘ એવકા અબળા ! બંધ કર ! તારા પોકારની બિહારીને જરૂર પણુ જરૂર નથી. બિહારી પાસે તારી કિંમત પણુ નથી. સીધી રીતે તાબે થઇ જી નહિતર બળાત્કાર કરવો પડશે. જલ્લીમ ! તારી સેના વિખેરી અત્યારેજ તું અહીંથી ચાલ્યો જી. આ પાપી અબળાને તેનાં પાપનો યોગ્ય બદલો આપવામાં આવશે. ’ બિહારીએ કહ્યું.

બિહારીની આજ્ઞા મળતાંજ તેનો સરદાર જલ્લીમ ત્યાંથી રકુચક થઇ ગયો તેના બાકી રહેલાં માણસો પણુ છુટા છુટા થઇ ગયા. કામલતા હવે ખરેખર મુંઝાણી. જલ્લીમતી મદદ પણુ તેણે ગુમાવી તે અટુલી બની. રમેશને તો તેણે ત્યાગ કર્યો હતો, દગો આપ્યો હતો. બિહારી પણુ હાથથી ગયો ભવિષ્યની મહોલાત માટીમાં મળી ગઇ. મરવા મિવાય તેને માટે એકપણુ ઉપાય બાકી ન હતો. એટલે હજી અને તો બિહારીનું મગજ ફેરવવા માટે તે બોલી ‘ બિહારી ! તું શું બોલે છે તેનું તને ભાન છે ? તું સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા બાદ બોલી રહ્યો છે ? ’

‘ કામલતા ! હવે દલીલ કરવાની જરૂર નથી. મારું હિતાહિત હું સારી રીતે સમજી શકું છું. ’ બિહારી બોલ્યો.

કામલતાએ હાથમાં રહેલી નગ્ન તરવાર પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કર્યો. ત્યારબાદ પોતાના માણસો પ્રતિ નજર કરી ત્યાંથી તે ધીરે ધીરે થોડે દુર જઈ ઉભી. તેણે બિહારી તરફ જોઇ પોતાના માણસોને

સુરેન્દ્ર પર હુલ્લો કરવાની આજ્ઞા કરી પણ સામે બિહારી હતો. બિહારીની હયાતીમાં, તેની હાજરીમાં, કોની મગદુર હતી કે તેની પર હુમલો કરે ? બિહારીએ પહાડી અવાજે કામચત્તાના આજુસોને વિખેરાઈ જવાની આજ્ઞા કરાવી. પેલા માણસો તરતજ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા.

અટુકી કામચત્તા હવે તદ્દન નિરાશ બની. જગતમાં તે કોના પાસે રહે ? કેવી રીતે રહે ? તેનાં પાપ ભરાંઈ ચુક્યા હતાં. તેણે ઈશ્વરેરાધવી હાલતમાં આત્મ હત્યા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાનીજ તરવાર પોતાના હાથે પોતાનાજ ગળાપર વીજળીની ત્વારાથી તેણે ફેરવી દીધી એક ક્ષણમાં ધડથી મસ્તક છુટ્ટ થઈ ગયું. પાપી રમા પોતાનાં પાપનો જવાબ આપવા એક શબ્દ પણ બોલે તે પહેલાં પર લોક પહોંચી ગઈ. આ કમ કમાડી ભરેલું દૃશ્ય નીરખી સુરેન્દ્ર બિહારી તથા હંસા સાથે સુવર્ણનગર પ્રતિ વિજયી પગે પ્રયાણ કરી ગયા.

જરૂર વાંચો.

જરૂર વાંચો.

પૈસાદારની પુત્રી

યાને

ઈજ્જતનું લીલામ

પ્રકરણ ૨૫ મું.

મીઠું પ્રભાત !

જ્યારે હૃદય પલટાય છે ત્યારે બધું પલટાય છે.
જંગલજન્ય આ વિશ્વનાં સ્વપ્નાં બધા બદલાય છે.
પૂર્વે કરેલાં પાપ, સર્વે નજર સામે આવતાં,
ચીતા સમી અગ્નિ જળે છે તે તણા સ્મરણમાં.

*

*

*

પસ્તાવાનું પુનિત ઝરણું સ્વર્ગથી ઉમર્યું છે;
પાપી તેનાં સ્મરણ મહીં. તો પાપને ભુલતો છે.
ન્હાતાં રમતાં વિશુદ્ધ દિલથી થાય પુનિત તે છે
અંતે વહાલા મહિપતિ તણો થાય છે સાથીદાર એ,

x

+

x

અહા ! કેવું મીઠું પ્રભાત ! કેટલો અપૂર્વ આનંદ ! પૃથ્વીપર
ભારે ૩૫ બનેલાં નરસક્ષોનો નાશ કરવા ગએલ રામને પુનઃ અયોધ્યા
નગરીમાં પ્રવેશ કરતાં અયોધ્યા વાસીઓના હૃદયો હર્ષથી ગજ ગજ
ઉંચા ઉછળતાં હતાં. બહાદુર ડીટેક્ટીવ સુરેન્દ્ર બિહારી સાથે તેની
ટાળીને સદાને માટે વીખેરી આવે છે તેવા સમાચાર મળતાજ સમસ્ત
સુવર્ણનગર મંડળ હારતોરણોથી સોભી રહ્યું હતું. ઠેક ઠેકાણે વિજયધ્વજ
રાખી દેવામાં આવ્યા હતાં. પાપીના ત્રાસમાંથી મુક્ત કરનાર વીરનાં.

કર્શન કરેવાં, તેના આવારણાં લેવા શહેરનાં હજારો નર નારીઓ
 મુકુટિત વદને વાતો કરતાં સુરેન્દ્રના સ્વાગતની તડામાર તૈયારીઓ
 કરી રહ્યા હતા. રાજમાર્ગ રાજદરબારીઓથી ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો.
 મહોદ્દે, મહોદ્દે ગલ્લીએ ગલ્લીએ જ્યાં થઈ સુરેન્દ્ર રાજભવનમાં જવાનો
 હતો ત્યાં તેના આવ્યા આગમજ મનુષ્યોની મેદની જામી હતી. સૌ
 કોઇના વદન હસતાં હતાં. મહાલયનાં જરૂખામાં તથા બારીઓમાં
 સુંદર યુવાન રમણીયો તથા નાનાં બાળકો હસ્તકમળમાં પુષ્પ સાથે
 સુરેન્દ્રને વધાવવા આતુરતાથી તેઓનાં ચપળ નયનો ચોપતી ફેરવતાં
 હતાં. મહારાજ તથા મહારાણી રમેશ સાથે રાજભવનનાં ગોખમાં
 ઉભા હતા પદ્મમ વાળ ઠીલ. ત્રાસાં તથા શરણાધથી એ મંજળ
 અવસર વધારે ઓપી રહ્યો હતો. દરેકે એમજ ખોલતું હતું “ એ
 આવ્યા ! હમણાં આવશે ! સાથે બિહારી હશે. હંસાખા હશે. બિહારીને
 તો સખત બેડીમાં રાખ્યો હશે પણ હંસાખાનું શું ? ’ ઈત્યાદી લોક
 વાયકાઓથી વાતાવરણ ગુંજી રહ્યું હતું.

એટલામાં વિજય દવનીના પોકારથી સમસ્ત વાતાવરણ ગુંજી
 ઊઠ્યું જ્ય પોકારો આભને ચઢી પોતાનો માર્ગ કરતાં જણાતો
 હતો સૌ મોખરે સુરેન્દ્ર હંસા બિહારી અને સ્નેહલતા ચાલતાં હતાં
 તેની પાછળ વિનાયક તથા સુરેશ હતાં ને ત્યાર પછી સમસ્ત સેના
 હતી. બિહારી નીચે મુખે ચાલતો હતો સુરેન્દ્રનું મુખ હાસ્યથી
 મુલકિત બનેલું હતું.

એ અપૂર્વ આનંદ ઉત્સવ ઉજવતા નગરજનો હજારોની સંખ્યામાં
 આનંદ માણી રહ્યા હતાં. છેવટે તેઓ રાજ મહાલયના દાર નજીક

આવી પહોંચ્યા. રમેશદત્ત તેઓને દ્વારસુધી તેડવા આવ્યો અને મારજી સહિત દિવાને ખાસમાં સુરેન્દ્ર, બિહારી હંસા, સુરેશ, રત્નેહલતા તથા વિનાયકને તેડી ગયો. પુલકિત વદને મહારાણીએ વિનયી સુરેન્દ્રના ગળામાં પુષ્પહાર પહેરાવ્યો. મહારાજાએ સુરેન્દ્રને છાતી સરસો ચાખ્યો હંસા અને રમેશ એકમેકને અપૂર્વ રત્નેહથી ભેટી રહ્યા હતાં, બંનેની આંખમાંથી હર્ષના અશ્રુઓ વહેતાં હતાં.

‘સુરેન્દ્ર ! છેવટે તારી વીરતા તથા ચાલાકીથી તેં બિહારીને પકડી હાજર કર્યો છે. તારા કાર્યો માટે તને સમસ્ત પ્રજાના હૃદયિક અભિનંદન છે.

‘અનદાતા ! મ્હેં મારી ફરજ ઉપરાંત કંઈ પણ વધુ કંઈ નથી. બહાદુર બિહારી મારી ચાલાકીથી નહિ કિંતુ દેવી તુલ્ય હંસા-જાની અદ્ભુત ધીરતાથી સન્માર્ગે ચડ્યો છે. તેણે હવે પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. આજ થીજ તેના પાપી જીવનમાં એક મહાન ન સમજી શકાય તેવો ફેરફાર થયો છે. જો તેણે ધાર્યું હોત તો કદાપી આપના કાષ્ઠ નીચે આવત નહિ કિંતુ જ્યારે હૃદય પલટાયછે ત્યારે મહાન સુધારાઓ દ્રષ્ટિ ગોચર થાય છે. આજનું સર્વ માન હંસાને ઘટે છે.’ સુરેન્દ્રે ઉપકાર હંસાપર ચડાવતાં કહ્યું.

‘હંસા પ્રતિ નીરખી સરોજનીદેવી બોલી ઉઠ્યા. ‘બેટા ! હંસા ! તારા જેવી નારી—દેવી ઓ વિશ્વમાં બહુજ થોડી પાકે છે કે જે પોતાના પ્રાણના ભોગે અન્યને સુખથી ચડાવવા યત્ન કરતી હોય. ધન્ય અમને કે તારા જેવી મહાન વ્યક્તિના અમૂલ્ય દર્શનનો લાભ સદાકાળ મેળવી શકીશું.’

‘ હંસા ! તારો પતિ બિહારી છે. બિહારી તારો આત્મા છે અને ગમે તેવો તો પણ બિહારી તારો નાવીક છે. સુરેન્દ્રે મોકલેલ હત પાસેથી અમે સર્વ હકીકત સાંભળી છે. આજે તારા પ્રયત્નોથી બિહારી સત્ત્વભાગે ચડ્યો છે, નીતિને પંથે પરવર્યો છે અને તેથીજ સહર્ષ તારો રાંઠ પિતા તારો હસ્ત એ નરવીરનાં હસ્તમાં સોપે છે. ’ આનંદમાં આવેલા રમેશ હંસાનો હાથ બિહારીના હાથમાં સોપ્યો. રમેશની ઉદારતાથી પ્રસન્ન થએલું જોડું તેને નમી પડ્યું. રાજરાણીના આશીરવચનો એ તેઓને પુનિત કર્યો.

રમેશ પાપીણી કામલતાની કંઈ પણ પુછ પરછ ન કરી. તેને તેણીની હવે જરૂર પણ ન હતી. તેણીના પાપ કાર્યથી તે ધરાધ ગયો હતો. તે દિવસે તો સમસ્ત નગરમાં તેમજ રાજ મહાલયમાં આનંદોત્સવ હતો. બિહારી પણ હવે દરેકની સાથે છુટથી વાતચીત કરતો હતો તથા પૂર્વ પાપનો પશ્રાતાપ કરી રહ્યો હતો. હંસા પણ મહારાણી સાથે તથા અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે ગોપીમાં તલ્લીન બની ગઈ હતી.

ખીજી પ્રભાતે ઉદાર મહારાજાએ બિહારીને મુખ્ય સેનાપતિની પદવીથી નવાજ્યો. તથા તેને રહેવાને માટે એક અલાહેદો મહેલ આપ્યો. સુરેશ તથા વિનાયકને પણ ઉંચી પદવીઓથી નવા જ્યાં બહાદુર સુરેન્દ્રને મહારાજાએ સી. આર્મ્. ડી. ખીતાબથી સાથી મોટો અધિકારી બનાવ્યો, સોના મહોરોની કાચળાઓથી તેને નવરાવ્યો સુરેન્દ્રના કહેવાથી રત્નહલ્લત્તાને પણ ધનથી નવાજ એક ઉમરાવ સાથે પરણાવી આપી.

એક વખતનું દુઃખી સુવર્ણનગર ફરી સુખના ખોળામાં આવ્યો-

(૧૮૧)

ટવા લાગ્યું સમસ્ત નાગરીદા બ્રુત બુલી જાને આનંદની મસ્તીમાં
મસ્ત બન્યા.

જો જીંદગી એ સ્વપ્ન છે, આશા તણે એ કુંઘરો,
તો ભોગવો જીવન તણી મર્મ સર્વદા તો તમો.
ધર્મ કર્મ અદા કરી, સહુ સ્નેહીઓની સાથમાં;
કુદરત તણી કુલવાદીની મહેનત ઉડાવો શોખમાં.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

સ્નેહમય જગત

ચાલને સખી વંદાવનમાં;

ચાલને બહાલી રસસાગરમાં:—

નહાઇશું હીન્ચીશું સાથે મળીને,
રમીશું બંને સુહાસ્ય કરીને,
કાન ગોપીમાં સખરસ થાશું.
પ્રેમ ગોળીનું અમૃત પીશું.

ચાલને સખી વંદાવનમાં;

ચાલને સખી સંત સાગરમાં:—

તાલ મૃદંગથી સંગીત ગાશું,
ગાંડાં બની મીરાં ખુબ નાચીશું.

(૧૮૫)

સ્વર્ગનાં સુખડાને ત્યાંજ લાવીશું,
સંતમત બની આ વિશ્વ ભુલીશું.

આલને સખી વંદાવનમાં;
આલને બહાલી પ્રેમા શ્રમમાં:—

પ્રભુ મી વીરને બેસી બજીશું
પ્રેમનો મંત્ર પ્રીતે શીખીશું,
અંતે પ્રેમી બની મોક્ષ મહીશું,
ના નારી-ભુ પ્રેમની રીત પઢીશું.

“ અહા ! કેવું સુંદર કાવ્ય ! કેટલો અપુર્વ ભાવ ! કેટલી અનેરી
મીઠાશ ભરી છે એ કવિતામાં ! અને વનિતાનો કંઠ એ અપુર્વતામાં
કેટલું ગારવ મુકી રહ્યો છે. વાહ, પ્રભુ ! ત્હારી પણ અજબ લીલા
છે હોં ! કયાં ગયો કાલનો કુર, જુલ્મી અને સીતમગર બિહારી અને
કયાં આજનો ભાવ ભર્યો, લ્હાણુ લેતો અધિકારી બિહારી ! કેવો
તકાવત વનિતા અને કવિતા જોટલો ? નહિ તેથી તો ઘણોજ વધુ
વનિતા મધુર છે, કવિતા પણ મધુર છે. વનિતા આનંદ આપે છે,
દુઃખીને સુખી બનાવે છે. પીડિતને દિલાસો આપે છે; કવિતા પણ
મનને આનંદ આપે છે, વિશ્વનું દુઃખી વાતાવરણ તળવી સુખી
બનાવે છે. ને ભાવ પુણું કડીઓથી દુઃખીને દિલાસો આપે છે.
અન્નેમાં ફેરશો ? એક ચેતન અને બીજું જડ એક સખળ અને બીજું
દુર્બળ ! બિહારી ! બિહારી !! કોનાં પ્રતાપે તું આજે રસલ્હાણુ લઈ
રહ્યો છે ? સ્નેહલહાણુ ઉઠાવી રહ્યો છે ? કહે, કોના પ્રતાપે
બમીઆર વિકારનો વિનાશકારી સત્ય પ્રેમનું સાચું રહસ્ય સમજવા

શકિતભાન બન્યો છે ? એજ દેવીના પ્રતાપે કે જેનાં મધુર કંઠમાંથી ઉપરની રસખલીત કવિતા નીકળી પાપાણુ હૃદયોમાં પણ ચેતના રેડી રહી છે. અહા ! કેવો મધુરો નાદ ! ” મધુકુંજમાં હંસાનું કાવ્ય સાંભળતો ઉભેલો બિહારી ઉપરના વિચારો કરી રહ્યો હતો. ધીરે ધીરે તે હંસા પાસે આવ્યો. કુવારાની આસપાસ ગોઠવેલી સુંદર બેઠક પરથી હંસા પોતાના સ્વામીને નીરખી ઉભી થઈ ગઈ.

‘ હંસા ! શું ગાતી હતી ? ’ બિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ જ્હાલા ! એ તો પ્રેમરસના ઝરા વહેતાં હતાં, ગાયન નહતા. એતો અમૃતધારાઓ આકાશમાંથી નીતરી રહી હતી, કોઈ કંઠનાં નાદ ન હતાં, એતો અંતરનું ગુંજન હતું, જીભનો સ્વારો નહતો. ’ હંસાએ જણાવ્યું.

‘ હંસા ! તું શું કહે છે ? હું નથી સમજી શકતો તારી સાક્ષરી ભાષાના આઠિતીય આખ્યાનો જ્હાલી ! કેવું ગાયન ! ’ બિહારી આકાશ પ્રતિ નીરખી બોલી ઉઠ્યો.

‘ હજુએ ન સમજ્યાં દેવ ! ઉરના નાદ હજુએ ન સાંભળ્યા ! હંસા બિહારીની તદ્દન નજીક ગઈ અને તેને કાંઈ પર બેસાડતાં બોલી,

‘ નાથ ! એ તોં સ્નેહનાં રાસ હતાં. સાંભળો :—

સમજે કોઈ પ્રેમી એ અંતર નાદ,

ઉંડા ભેદો ભરી એ ભાવના.

સમજે કોઈ પાગલ, એ પ્રેમ વિરાટ,

કાંટા ભર્યાં ગુલ સ્નેહના. ”

‘વાહ દેવી વાહ ! તમે પણ કોઈ અદ્ભુત વ્યક્તિ છે. ક્યાંનહા
ભાવ ક્યાં ઉતાર્યા ! સાચેજ ! કોઈ પાગલ શરીર ફરહાદળ એ કંઈક
કાર્યો માર્ગે આગળ વધવા હિંમત કરી શકે ! એ પનોતે પગલે મરી શકે ;

સત્ય પ્રેમનો સાર એજ કે જીવનમરણનાં ખેલ.

અરે.....હાં.....જીવન મરણનાં ખેલ.

બાંધ્યા સાથે અંતર આત્મા, ટુટે દેહ નહિ દિલ,
છુટે પ્રાણ નહિ પ્રેમ.

ઢાલી ! સાચો સ્નેહ તે દાખવ્યો તે જગતને પ્રેમનું સત્ય
સ્વરૂપ દાખવનાર પણ ટુંજ કેટલી કેટલી મુશ્કેલીઓમાં પણ તમે મારા
પ્રત્યેનું તહાશ વર્તન નજ ફેરવ્યું. જગત આજે સાચા સ્નેહનું સ્વરૂપ
જાણુશો ખિહારી બોલી ઉઠ્યો.

‘જીવનાધાર ! સ્નેહનાં પંથ તો સદાયે આવા નિર્મળ છે.
પ્રભુતામાં પહોચાડનાર છે. આત્માને ઉજવનાર છે જીવનને ઉજળું
બવાવનાર છે. સાચા સ્નેહીઓ તો સદાયે ધચ્છે કે :

આનંદ સુખને દુઃખમાં સૌ સાથમાં સ્નેહી રહે
દીક્ષતાર સાંધી એકમેકે. ધ્યાનમાં તક્ષીન બને.
સાંચાં હૃદય જે તેહનાં તો કામની તાકાત શી
કે સ્નેહીઓના સ્નેહમાં વિક્ષેપ તે પાછી શકે ?
છે અમરતા સ્નેહમાં નિર્દોષ દિલના ભાવમાં

ભાવના ભગવાન છે તેથીજ સ્નેહી અમર છે. , હંસાચે
પ્રેમ સ્વરૂપનું પ્રકાશન કર્યું.

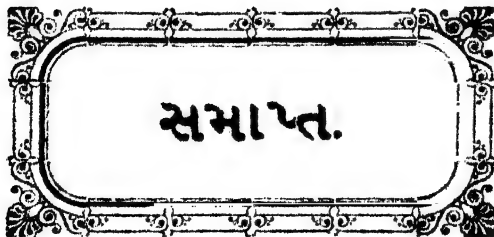
‘ પ્રભો ! સદાયે ત્હારાં જેવી શુભવંતી નારી આપે એવી મ્હારી
તેની પાસે પ્રાર્થના છે.

ધન્ય છે અવતાર નારી સદ્ગુણી પામતો,
ધન્ય છે ભરથાર, નારી તુજ સમી પામતો.
ધન્ય ધન્ય તે જીવ સંગત સારી પામતો,
પાપી હોય પલિત તોયે પુણ્યને પામતો.
મળજે તુજ સમી મૃહિણી અથવા મળો ન કાષ્ટ,
પણ મળજે નહિ કુભારજી જીવન બગડે જેહથી. ’

‘ પ્રભો ! ચાલો હવે સંધ્યા સમય થતો જાય છે. ’ હંસાએ
વાત ફેરવતાં કહ્યું.

‘ હા ચાલો સદા સાચા સ્નેહીનો અંતમાં વિજયજ છે. નારીના
પ્રતાપે ભલભલા મ્હારા જેવા પાપીઓ પણ સત્યપંથે સિધાવે છે. ’

સ્નેહ ઘેલાં પ્રેમીઓ સત્ય સ્નેહનું સ્વરૂપ સમજાવી અદ્રશ્ય
બની ગયાં.

(૧૮૯)

ખાસ ડબલ લાભ !

∴ શારીરીક દરદા માટે ∴

--કર્મવીર પેન બામ--

(રજીસ્ટર્ડ)

આ બામ વાપરવાથી દરેક જાતનો માથાનો દુઃખાવો, સંધીવા, હાથ પગ રહી જવા, તેમજ દરેક જાતના ઝેરી જીવડાના ડંખ ઉપર મસળવાથી તુરતજ આરામ થાય છે. બાટલી એકની કીંમત નાની સાધજ રૂ. ૦-૮-૦ મોટી બાટલી ૦--૧૪--૦ ત્રણ બાટલી નાની સાધજ રૂ. ૧-૨--૦ ત્રણ બાટલી મોટી સાધજ રૂ. ૨--૪--૦ પોસ્ટે ફ્રી. ઓર્ડર સાથે પોસ્ટ સ્ટેમ્પ મોકલી આપવા.

વાપરો ! —ઓરીએન્ટલ કેસ્ટર ઓઈલ— વાપરો ! !

મળવાનું ઠેકાણું.

કામદાર બ્રધર્સ.

૩૧૪,૧૬ લેમીંગ્ટનરોડ, મુંબઈ નં. ૭

આ કુંપન કાપી મોકલનારને નાની સાધજ દશ
આનામાં બે બાટલી મોકલવામાં આવશે.

(૧૯૦)

સારા દાંત એ સારી તબીબતનું ચિન્હ છે.

પાયોનીઅર ટુથ પાવડર.

PIONEER TOOTH POWDER

(A formula based upon the special studies of the mouth and the teeth).

Best for you and your children.

આ ઉત્તમ ટુથ પાવડર ડોક્ટરો વાપરવાની ખાસ લક્ષ્યમણ કરે છે. હંમેશાં પાયોનીઅર ટુથ પાવડરજ વાપરો. આ પાવડર દાંતના દાક્ટરના વર્ષોના અનુભવ પરથી બનાવવામાં આવ્યો છે.

દરેકે દરેક આ પાવડરનો લાભ લઈ શકે તે માટે એક બાટલીની કિંમત ફક્ત પાંચ આનાજ રાખેલી છે.

સ્વદેશી માલને ઉ-તેજન આપો.

The Tooth Powder of most Superior Quality at low price.

બાટલીની

કિંમત

પાંચ આના.

Ans. 5/- per Bottle.

સોલ એજન્ટ,

કામદાર બ્રધર્સ.

મુંબઈ, નં° ૪

(૧૯૧)

વાંચવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તકો

સોળ વરસની સતી

અને

નવ વરસનો પતી

અટક પાંસળી હજમ

(હસો હસનો ખજનો)

ડાહ્યો કે દીવાનો

યાને

મૂરખ કે પંડીત

શાસ્ત્રના પ્રમાણનો ગંભીર ગોટાળો

આકાશમાં ઊડતો ઘોડો

ધણીજ રસમય સુબોધક નવલકથા

ઠરેક આખરૂદાર બુકસેલરને ત્યાં વેચાય છે.

(૧૯૨)

સ્વર્ગ-મૃત્યુ અને પાતાળના ભેદો જાતાવનાર

સાતસુંઢનો હાથી

જરૂર વાંચો

દરેક સ્ત્રી પુરૂષોને સદ્બોધ આપનાર

સ્વર્ગની અપ્સરા

જરૂર વાંચો

હીરા માણિકનાં ઝાડ અને ભેદી ખજનો જેવા સાફ

જપાની જુદુગર

જરૂર વાંચો

શયતાન સ્ત્રીનાં ભેદી કામો જાણવા સારૂ વાંચો

જુદુ માછલી

દરેક આખરૂદાર બુકસેલરને ત્યાં વેચાય છે

જરૂર વાંચો- નવીન રસથી ભરપુર -કલ્પીત નોવેલ

શેકઝ શાણા થઇ ના આવશે મુજ ધામ પર,
ખીસ્સા થયા ખાત્રી હવે દ્યાનત છે તમ નામ પર;
રંગ રાગ રમવા હોય તો ખીસ્સાં ભરી તમ આવજો.
પ્યારી કલેવી હોય તો કલદાર સાથે લાવજો.

એટલે શું ???

એનો તમામ બેદ જાણવા સાર આવજો મંગાવો

પૈસાદારની પુત્રી.

[યાને]

ઇજ્જતનું લીલામ.

દરેક ગામમાં તમામ બુકસેલરોને ત્યાં મળશે.

કીંમત દ્રક્તા રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

છપાવનાર,

બુકસેલર કંચનલાલ શાન્તીલાલ અધર્મ.

મુ. નડીઆદ.

